

FÖRKLARINGAR TILL
FÖRSLAG
KYRKOHANDBOK
FÖR SVENSKA KYRKAN
DEL I

*Förklaringar till
Förslag
Kyrkohandbok för Svenska kyrkan
del I*

FÖRKLARINGAR TILL
FÖRSLAG
KYRKOHANDBOK
FÖR SVENSKA KYRKAN

DEL I

Svenska kyrkans utredningar 2012:2

Produktion och tryck: Ineko AB

Omslagsfoto: Magnus Aronson/IKON

Artikelnummer: SK12262

ISSN 0283-426X

Kyrkohandboksförslaget finns på Svenska kyrkans intranät: internwww.svenskakyrkan.se/kyrkohandboken, liksom på Svenska kyrkans externa webbplats: www.svenskakyrkan.se/kyrkohandboken.

Den tryckta upplagan kan beställas från Svenska kyrkans informationsservice, info@svenskakyrkan.se, 018-16 96 00.

FÖRORD

Den 23 maj 2012 beslutade kyrkostyrelsen att anta *Förslag Kyrkohandbok för Svenska kyrkan del I* samt *Förslag Kyrkohandbok för Svenska kyrkan del I Musikvolym* att prövas från Första söndagen i Advent 2012 till Domssöndagen 2013 i ett brett urval av Svenska kyrkans församlingar och för remissförfarande.

En utgångspunkt för en bred reflektion om kyrkohandboksförslaget och gudstjänstfirande finns i denna volym. Här redovisas kyrkohandboksrevisionens uppdrag, arbetsformer och process. Principiella överväganden diskuteras, till exempel teologiska, språkliga, ekumeniska och musikaliska. Utformningen av förslaget uppmärksammas avseende såväl övergripande frågeställningar som gudstjänsternas olika delar och moment med dess böner, texter och musikserier. Avslutningsvis ges konkreta förslag på hur gudstjänster kan utformas utifrån förslaget till ny kyrkohandbok.

Syftet med volymen är för det första att vara ett underlag för att remissinstanserna ska kunna sätta sig in i och bedöma kyrkohandboksförslaget. För det andra är avsikten att den pastoral-teologiska reflektionen i denna volym ska vara ett bidrag till de samtal om gudstjänst som förs i församlingarna. För det tredje kan exemplen med förslag till gudstjänstordningar vara en hjälp för gudstjänsternas konkreta utformning.

Försöksverksamheten innebär att många får möjlighet att engagera sig i gudstjänsten. Förhoppningen är att denna förklaringsvolym kan fungera både som uppslagsbok och inspiration. Alla är viktiga i gudstjänsten.

Uppsala den 1 september 2012

Cristina Grenholm

Boel Hössjer Sundman

Karin Sarja

SAMMANFATTNING

I denna volym fördjupas de överväganden som ligger till grund för förslaget till ny kyrkohandbok. Volymen är indelad i sex kapitel. I det första kapitlet redovisas kyrkohandboksrevisionens uppdrag, arbetsformer och process. Sammanhanget med den översyn som startade 1997 tydliggörs. Till uppdraget från kyrkostyrelsen 2006 hörde kyrkohandbokens anpassning till Bibel 2000, en kyrkorättslig och anvisningsmässig anpassning till kyrkoordningen samt en bearbetning av de liturgiska formuleringarna i syfte att finna ett mer inkluderande språkbruk. När kyrkostyrelsen beskrev revisionsuppdraget underströks att 1986 års kyrkohandbok i huvudsak fungerar väl. År 2009 beslutade kyrkostyrelsen att genomföra en mer genomgripande revision av *Den svenska kyrkohandboken*.

I kapitel två diskuteras principiella överväganden. Särskilt uppmärksammas här betydelsen av ett inkluderande språk. Resonemanget relaterar till kyrkohandboksförslaget 2000 med dess remissbehandling. Ett inkluderande språk handlar både om gudstilltal och om hur människan och hennes sammanhang beskrivs i gudstjänstens böner och texter. Tre huvudstrategier avseende ett inkluderande språk tydliggörs. Vidare diskuteras anpassningen till Bibel 2000 och kyrkorättsliga, ekumeniska, språkliga och musikaliska överväganden. I ett avsnitt diskuteras gudstjänstens olika dimensioner. Kapitlet avslutas med ett resonemang om betydelsen av delaktighet och igenkännande.

Det tredje kapitlet handlar om kyrkohandboksförslaget och övergripande frågeställningar. Centrala benämningar som Den allmänna gudstjänsten och De kyrkliga handlingarna behandlas. Principen om gudstjänstens handlingsmönster utvecklas. Benämningarna Samling, Ordet, Måltiden och Sändning betecknar Den allmänna gudstjänstens huvuddelar och sammanfattar bärande perspektiv för gudstjänsten som helhet. Den ekumeniska processen kring Trosbekännelserna och Herrens bön tydliggörs i ett särskilt avsnitt.

Det fjärde kapitlet fördjupar avvägningar rörande Den allmänna gudstjänsten. I förslaget föreslås tre grundformer: Högmässa med fler fasta moment och Mässa eller Gudstjänst (utan nattvard) med färre fasta moment. Överväganden om dessa grundformer har gjorts utifrån remissvar i revisionsprocessen. Det handlar dels om att värna Högmässans ordning, dels om att förlåtelsens moment alltid ska ingå i Högmässa

medan de är fakultativa i Mässa och Gudstjänst. Utifrån Mässa eller Gudstjänst ska också enkla vardagsgudstjänster kunna utformas. Huvudgudstjänstbegreppet finns kvar och ska kunna samspela med församlingsinstruktionen. Avsikten är att både ge utrymme för lokal flexibilitet och värna kyrkans tro och tradition. Musiken är framlyft genom den traditionella liturgiska musiken och fyra för kyrkohandboken nya musikserier. Presentationen av förslaget följer gudstjänstens huvuddelar Samling, Ordet, Måltiden och Sändning.

Kapitel fem uppmärksammar De kyrkliga handlingarna: dop, bikt, konfirmation, vigsel och begravning. De överväganden som gjorts relaterar till resonemang om identitet och relevans. I samtliga kyrkliga handlingar föreslås en enda ordning för respektive gudstjänst. För dopgudstjänsten har avvägningen gjorts att en enda ordning ligger i linje med Svenska kyrkans dopsyn. Bibelläsning ska alltid ingå i De kyrkliga handlingarna och förkunnelsemomentet är framlyft. De föreslagna gudstjänstordningarna följer i huvudsak dessa gudstjänsters struktur i 1986 års kyrkohandbok. De strukturella skillnader som föreslås gäller framförallt dopgudstjänsten där den inledande delen uttrycker Samlingens perspektiv och gudstjänstens anknytningspunkter med människors liv. I Tydningsord fördjupas kyrkans dopteologi och Dopbön föreslås leda vidare till Dophandlingen.

I det avslutande sjätte kapitlet ges exempel på hur gudstjänst kan formas utifrån kyrkohandboksförslaget. Här tydliggörs att kyrkohandboksförslaget, liksom 1986 års kyrkohandbok, öppnar för delaktighet i församlingen. Frågeställningar som då särskilt behöver beaktas handlar om vilka perspektiv som kommer till uttryck i församlingens gudstjänstfrande och hur gudstjänsten gestaltas.

INNEHÅLL

Förord	5
Sammanfattning	6
1. Uppdraget och dess organisatoriska genomförande	10
Direktiv, organisation och olika steg	10
Kyrkohandboksprojektets arbetsformer	14
Studier inom revisionsarbetet	18
2. Principiella överväganden	20
Tolkning av uppdraget	20
Överväganden rörande inkluderande språk	20
Överväganden rörande anpassning till Bibel 2000	26
Kyrkorättsliga överväganden	28
Ekumeniska överväganden	29
Språkliga överväganden	33
Musikaliska överväganden	36
Gudstjänstens dimensioner	40
Delaktighet och igenkännande	42
3. Om kyrkohandboksförslaget	47
Kyrkohandbokens namn	47
Volymer och disposition	47
Den allmänna gudstjänsten och De kyrkliga handlingarna	49
Handlingsmönster – grundstruktur	50
Fasthet, frihet och alternativ	53
Musiken i gudstjänsten	54
Kyrkoåret i gudstjänsten	56
Gudstjänstens rum	57
Trosbekännelserna och Herrens bön	58

4. Den allmänna gudstjänsten	61
Övergripande avvägningar	61
Antalet gudstjänstordningar	62
Högmässa, Mässa och Gudstjänst	63
Huvudgudstjänst	64
Musikserier	65
Kollekt och meddelanden	68
Särskilda gudstjänstordningar	68
Om gudstjänstens delar och moment	70
Samling	70
Ordet	78
Måltiden	86
Sändning	97
5. De kyrkliga handlingarna	99
Övergripande avvägningar	99
Dop	102
Bikt	109
Konfirmation	110
Vigsel	114
Begravning	119
6. Fira gudstjänst!	125
Gudstjänst firas tillsammans	125
Några gudstjänstordningar	125

1. UPPDRAGET OCH DESS ORGANISATORISKA GENOMFÖRANDE

Direktiv, organisation och olika steg

Tre av Svenska kyrkans gudstjänstböcker – *Den svenska kyrkohandboken*, *Den svenska evangelieboken* och *En liten bönbok* – blev i slutet av 1990-talet föremål för en samlad översyn och revision. Initiativet togs av dåvarande Församlingsnämnden och de direktiv som fastställdes av Centralstyrelsen i mars 1997 angav följande motiveringar för en översyn av kyrkohandboken:

- behov av språklig anpassning till den nya bibelöversättningen med åtföljande konsekvenser för mässmusiken och dess textunderläggning,
- behov av att följa upp de många motioner i kyrkohandboksfrågor som från år 1987 och framåt förekommit i kyrkomötet och som i väntan på en översyn samlats i en liturgisk ”bank”,
- behov av att föra in arbetet med de ekumeniska översättningarna av trosbekännelserna och Herrens bön i Svenska kyrkans gudstjänstliv, samt
- behov av att kyrkohandboken överensstämmer med den nya kyrkoordningen.

Centralstyrelsen beslöt i mars 1998 om ett tilläggsdirektiv till översynen av kyrkohandboken. Direktivet angav att stor vikt skulle läggas vid frågan om ett inklusivt språk (Svenska kyrkans utredningar 2000:3, *Kyrkohandboksgruppens förslag till Kyrkohandbok för Svenska kyrkan: Motiveringar*).

Förslagen för de tre reviderade gudstjänstböckerna lades fram våren 2000 (Svenska kyrkans utredningar 2000:1–6). Efter remissutfallet ett år senare beslutade kyrkostyrelsen i samråd med biskopsmötet att föra fram en gudstjänstbok i taget för beslut i kyrkomötet. Evangelieboksförslaget kunde efter bearbetning läggas fram för beslut i kyrkomötet 2002. En ny bönbokskommitté tillsattes därefter och dess förslag behandlades för beslut i 2005 års kyrkomöte. Översynen av kyrkohandboken sköts på framtiden efter remisskritik av *Kyrkohandboksgruppens förslag till Kyrkohandbok för Svenska kyrkan*. Remisskritiken rörde såväl struktur som språk samt att arbetet resulterat i en total revision i stället för den

försiktiga översyn som direktiven talat om (kyrkostyrelsens direktiv 2006-04-19).

Kyrkostyrelsen beslutade den 19 april 2006 om fortsatt arbete med översyn av *Den svenska kyrkohandboken*. I direktiven angavs att erfarenheterna från 2000 års förslag till ny kyrkohandbok och dess remissomgång skulle tas tillvara. Kyrkostyrelsen beslutade vidare att tre viktiga uppgifter från kyrkohandboksöversynen 1997–2000 kvarstod, nämligen

- en anpassning till Bibel 2000,
- en kyrkorättslig och anvisningsmässig anpassning till kyrkoordningen, samt
- en bearbetning av de liturgiska formuleringarna i syfte att finna ett mer inkluderande språkbruk.

Kyrkostyrelsen underströk ”att 1986 års kyrkohandbok i huvudsak fungerar väl och att det alltjämt är fråga om en översyn, inte revision”. Direktiven angav att översynen skulle ske i två steg. Steg ett skulle omfatta en övergripande reflektion över gudstjänsten och parallellt därmed ett arbete med Svenska kyrkans mässordning. Steg två i översynsarbetet skulle avse övriga gudstjänster och kyrkliga handlingar.

I det första stegets grundläggande teologiska och pastorala reflektion skulle bland annat följande behandlas:

- vad det innebär att fira en gudstjänst som återspeglar Svenska kyrkans tro, bekännelse och lära i en tid präglad av lokal gestaltning och stor alternativrikedom,
- vad det innebär att i den situationen fastställa en gemensam kyrkohandbok, samt
- vad det innebär att säkerställa ett igenkännande från söndag till söndag i den lokala församlingen och geografiskt över landet från kyrka till kyrka.

I arbetet med en grundordning för mässans firande skulle hänsyn tas till följande aspekter:

- den kristna församlingens gudstjänst såsom bestående av Ordets förkunnelse och nattvardens firande,
- den under 1900-talet framvuxna insikten om gudstjänsten som konstitutiv för församlingen i förhållande till gudstjänstens svaga ställning på många håll,

- i vilken mening Svenska kyrkans tro, bekännelse och lära understryks i ordalydelse, innehåll, struktur och gestaltning,
- konstitutiva moment i nattvardsmässan,
- lokal gestaltning i förhållande till Svenska kyrkans allmänkyrkliga tradition i struktur och språk,
- församlingens gudstjänst söndag och vardag,
- föreskrivna moment – lokal gestaltning,
- fasta formuleringar – stor alternativrikedom,
- igenkännande och flexibilitet,
- förhållandet mellan obligatoriska och fakultativa moment, särskilt i de fall förskjutningar i relation till den gällande kyrkohandboken skulle övervägas (till exempel i fråga om beredelsen), samt
- gudstjänstutveckling i ett ekumeniskt och internationellt perspektiv.

Vidare angav kyrkostyrelsen att konsekvenser för domkapitlens tillsyn skulle behandlas i anslutning till frågor om lokal gestaltning.

Kyrkostyrelsen beslutade om en arbetsmodell för översynen med en expertinriktad arbetsgrupp, en referensgrupp för att följa arbetet, en bred process med förankring på stiftsnivå och en remissbehandling av arbetsgruppens resultat efter steg ett (kyrkostyrelsens direktiv 2006-04-19).

Det första steget avslutades i och med att reflektionsdokumenten *Teologiska grundprinciper för arbetet i 2006 års kyrkohandboksgrupp* och *Mässans grundordning* sändes ut på remiss från kyrkostyrelsen till domkapitlen i december 2009. Kyrkostyrelsen konstaterade att något konkret förslag till mässordning inte förelåg, även om Mässans grundordning var en vägledning (protokoll kyrkostyrelsen 2009-12-08, § 159). Remisstiden för de två dokumenten var 11 februari–11 juni 2010. Samtliga domkapitel skickade in remissvar. Dessutom sändes spontanremisser in från femton instanser. (Dokumentet i steg ett, remissvar och remissammanställning finns publicerade på www.svenskakyrkan.se/kyrkohandboken.)

Biskopsmötet förde den 20 oktober 2009 en diskussion om kyrkohandboksarbetet där det rådde enighet om att det fanns starka skäl att ompröva direktiven att arbetet skulle avse en översyn av *Den svenska kyrkohandboken* snarare än en revision. I kyrkostyrelsens protokoll angavs följande motivering från biskopsmötet: ”Det grundläggande problemet är att församlingarna, i sin ambition att fira gudstjänst som fungerar väl i vår tid, allt oftare avviker från gällande handbok. Detta

problem framhålls också i kyrkostyrelsens direktiv, men situationen bedöms ha blivit alltmer prekär. Biskopsmötet hade bedömt att handboksarbetet fordrar en större insats än den som angivits i den ursprungliga planeringen och att en försöksverksamhet är viktig” (protokoll kyrkostyrelsen 2009-12-08, § 159). Kyrkostyrelsen beslutade den 8 december 2009 att genomföra en mer genomgripande revision av *Den svenska kyrkohandboken*, samt att den skulle föregås av försöksordningar för huvudgudstjänsten och att de kyrkliga handlingarna skulle inkluderas i försöksverksamheten.

Kyrkostyrelsen angav vid sitt sammanträde den 19–20 maj 2010 att en skrivelse avseende ny kyrkohandbok skulle överlämnas till kyrkomötet senast 2015 och föregås av försöksverksamhet. Efter beslut vid sammanträdet i maj 2010 om arbetets organisation har kyrkohandboksrevisionen bedrivits i projektform, med projektledningsgrupp och styrgrupp. Referensgruppen och expertgruppen har kvarstått i arbetet enligt direktivet: ”Den av Kyrkostyrelsen utsedda referensgruppen deltar i arbetet och den på samma sätt utsedda expertgruppen utgör en särskild resurs” (protokoll kyrkostyrelsen 2010-05-19–20, § 68, samt bilaga).

Referensgruppen har varit sammansatt enligt följande: prosten Gunnar Prytz Leland (S) ordförande, läraren Christina Holmgren (FISK), kyrkomusiker Ann-Sofie Persson (C), kontraktsprosten Anders Reinholdsson (POSK), banktjänsteman Christina Schnackenburg (M) till den 14 maj 2009, chefspsykolog Johan Lothigius (M) från den 14 maj 2009 och komminister Karl-Gunnar Svensson (KR).

Expertgruppen har varit sammansatt enligt följande: kyrkoherde Per Axerup från den 31 januari 2011 till den 19 maj 2011, komminister, docent Anna Davidsson Bremborg från den 31 januari 2011, vikarierande komminister, professor Ninna Edgardh, kyrkoherde Richard Marklund från den 1 juni 2011, gudstjänsthandläggare, teologie doktor Martin Modéus till den 1 december 2010, läraren vid pastoralinstitutet, teologie doktor Lena Petersson, musikkonsulent, organist Patrik Sasserusson från den 31 januari 2011 och domkyrkoorganist Lars Åberg.

Handläggare till september 2007 var Karl-Gunnar Ellverson och från april 2008 till augusti 2010 teologie doktor Anders Björnberg. Från september 2010 har projektledningsgruppen bestått av projektledare, teologie doktor Boel Hössjer Sundman och projektsekreterare, docent Karin Sarja. Kyrkosekreterare, professor Cristina Grenholm har varit styrgruppens ordförande och dess övriga ledamöter har varit forskningschef,

docent Anne-Louise Eriksson och chefen vid utvecklingsenheten, prosten Inga-Lena Arvidsson.

Den 23 maj 2012 beslutade kyrkostyrelsen att anta *Förslag Kyrkohandbok för Svenska kyrkan del I* samt *Förslag Kyrkohandbok för Svenska kyrkan del I Musikvolym* att prövas från Första söndagen i Advent 2012 till Domssöndagen 2013 i ett brett urval av Svenska kyrkans församlingar och för remissförfarande (protokoll kyrkostyrelsen 2012-05-23-24, § 60).

Det breda urvalet av Svenska kyrkans församlingar som prövar kyrkohandboksförslaget utgörs i alla stift av minst 20 procent av alla församlingar. Församlingarna har utsetts av domkapitlen i respektive stift efter beslut i kyrkostyrelsen den 8 december 2011 (protokoll kyrkostyrelsen 2011-12-08, § 161). I bestämmelserna om att församlingar ska pröva förslaget i en försöksverksamhet anges att urvalet av församlingar ska vara brett med avseende på exempelvis storlek, gudstjänstdeltagande, flerspråkighet och kyrkorum (Svenska kyrkans bestämmelser 2011:14). De församlingar som utsetts av domkapitlen att pröva kyrkohandboksförslaget är inbjudna remissinstanser. Inbjudna remissinstanser är även domkapitlen, stiftsstyrelserna och andra instanser, såsom exempelvis utbildningsinstitutioner, som Svenska kyrkan önskar synpunkter från.

Remissvar om kyrkohandboksförslaget skickas in senast den 1 februari 2014. Analyser av svaren ligger till grund för arbetet med ett slutförslag till ny kyrkohandbok för Svenska kyrkan. Kyrkostyrelsen sänder slutförslaget på remiss till domkapitlen och ett urval av Svenska kyrkans församlingar. Kyrkomötet behandlar slutförslaget till ny kyrkohandbok hösten 2015 tillsammans med aktuella förändringar i kyrkoordningen till följd av förslaget.

Kyrkohandboksprojektets arbetsformer

Projektets olika grupper har sammanträtt regelbundet. Efter det att reflektionsdokumenten i steg ett med följande remissbehandling avslutats påbörjades nästa steg i processen med utarbetande av förslag till ny kyrkohandbok. Gudstjänstordningarnas antal, utformning och innehåll har analyserats och avvägts. Underlag för förslagets texter och musik har återkommande diskuterats och bedömts.

Nytt material i förslaget har tillförts efter noggranna prövningar och inventeringar av behov. Som en förberedelse inför processen av nyskapande inhämtades även erfarenheter från tidigare kyrkohandboks-

revisioner, såväl den som föregick 1986 års kyrkohandbok som arbetet med förslaget år 2000. Från Bibelkommissionens samarbete mellan författare och exegeter i processen med Bibel 2000 erhöles också viktiga aspekter på nyskapande. I arbetet med kyrkohandboksförslaget har olika författare, teologer och tonsättare medverkat med text- och musikunderlag. Skribenterna och tonsättarna representerar olika generationer, fromhetsriktningar och erfarenhetsbakgrund. Text- och musikförslag har bedömts i kyrkohandboksprojektets grupper, men författarna och tonsättarna har varit anonyma för att säkerställa att granskningen av innehållet inte påverkats av vetskapen om upphovsperson. En utgångspunkt har varit att budskapet, inte budbäraren, i specifika texter är det centrala i en kyrkohandbok. Det finns en lång tradition i kyrkohandbokssammanhang där texterna är kyrkans samlade skatt utan hänvisning till författare. Så är fallet i både äldre kyrkohandböcker och i 1986 års kyrkohandbok. Upphovspersoner till kyrkohandbokens musikserier förtecknas dock.

Äldre texter i förslaget har i vissa fall reviderats och bearbetats, i vissa fall förblivit oförändrade i förhållande till 1986 års kyrkohandbok. Också dessa avvägningar har gjorts efter bedömningar i projektets grupper.

Kyrkostyrelsen har kontinuerligt informerats om kyrkohandboksarbetet. Föredragningar har också gjorts i kyrkomötets gudstjänstutskott. Biskopsmötet har varit delaktigt i arbetet med kyrkohandboksförslaget och Svenska kyrkans teologiska kommitté har återkommande informerats om revisionen.

Stiftens gudstjänst- och musikhandläggare (eller motsvarande) har återkommande samlats för fördjupningsdagar om kyrkohandboksarbetet och de frågor som aktualiserats i processen. Under hela perioden från 2006 till dess att kyrkostyrelsen våren 2012 beslutat anta kyrkohandboksförslaget har avstämningar skett med representanter från stiftet. Projektets grupper har återkommande tagit emot synpunkter på revisionsarbetet till exempel vid kontraktssamlingar, församlingssamlingar och i möten med kyrkomötets nomineringsgrupper.

För utarbetandet av kyrkohandboksförslaget har ytterligare expertkompetens tillförts och avstämningar med sakkunniga har gjorts för specifika frågor. På så sätt har underlag tagits fram för vidare bearbetning i kyrkohandboksprojektets redan nämnda grupper. För direktivet att anpassa kyrkohandboksförslaget till Bibel 2000 har exegetisk expertis bidragit med en genomgång av 1986 års kyrkohandbok i relation till respektive bibelöversättning och analyser har gjorts av

möjliga avvägningar för kyrkohandboksförslaget. Projektledningen för kyrkohandboksrevisionen och representanter för Svenska kyrkans flerspråkiga arbete har haft återkommande möten för att samråda om perspektiv att beakta i arbetet och för att planera översättningar av delar av kyrkohandboksförslaget till nationella minoritetsspråk: finska, meänkieli, lulesamiska, nordsamiska, sydsamiska och teckenspråk (översättningar finns från november 2012 på www.svenskakyrkan.se/kyrkohandboken).

För att beakta erfarenheter av gudstjänstfrände för människor med funktionsnedsättning har avstämning gjorts med sakkunniga. Vid möten med representanter för Svenska Kyrkans Unga och Programmet Barn och unga 0–18 år i Svenska kyrkan har synpunkter på gudstjänsters utformning utifrån barns och ungas perspektiv inhämtats. Under mötet ”Kraftsamling” inom ramen för Programmet Barn och unga, i november 2011, behandlades aktuella frågor i kyrkohandboksrevisionen.

Med Svenska kyrkans ekumenikenhet har återkommande avstämningar gjorts för att bland annat inhämta gudstjänstmaterial från andra kyrkor och för ekumeniska läsningar av kyrkohandboksförslaget. Ekumeniska konsultationer har hållits vid flera tillfällen såväl med representanter för kyrkor i Sverige som för kyrkor i andra delar av världen. Religionsteologiska frågor i relation till förslaget har diskuterats vid ett möte med Centrum för religionsdialogs nätverk av stiftsrepresentanter i mars 2011. Långfredagsgudstjänstens ordning i 1986 års kyrkohandbok, med dess fakultativa moment Improperierna, behandlades särskilt. Underlag om momentets ställning har inhämtats från sakkunniga.

I samarbete med den kyrkorättsliga avdelningen på kyrkokansliet har för kyrkohandboken central terminologi, såsom bland annat begreppen huvudgudstjänst och kyrkliga handlingar, utretts. Utredningen har varit ett underlag för de avvägningar som gjorts i kyrkohandboksförslaget (se vidare sid. 49). I utarbetandet av förslaget har även upphovsrättsliga frågor behandlats tillsammans med juridiskt sakkunniga för att bland annat möjliggöra elektronisk publicering.

I revisionen av kyrkohandbokens ordningar för kyrkliga handlingar tillsattes under 2010 fyra arbetsgrupper, en för respektive gudstjänst: dop-, konfirmations-, vigsel- och begravningsgudstjänst. Gruppernas uppgift var att presentera en teologisk och social analys samt en reflektion om pastoral färdriktning för respektive gudstjänst. Som en konsekvens av resonemangen kunde även konkreta gudstjänstförslag föreslås.

Arbetsgruppen som behandlade dopgudstjänsten bestod av rektorn vid pastoralinstitutet i Lund, teologie doktor Ingegerd Sjölin (ordförande),

stiftsadjunkten i Uppsala stift, teologie doktor Anna Karin Hammar, dåvarande stiftsmusikern i Härnösands stift Helén Lundquist-Dahlén, f.d. kyrkoherden, teologie doktor Kjell Petersson och komministern i Norrköpings Borgs församling, teologie doktor Carina Sundberg.

Arbetsgruppen som behandlade konfirmationsgudstjänsten bestod av kaplanen vid pastoralinstitutet i Lund Mats Ahlberg (ordförande), stiftsteologen i Göteborgs stift, teologie doktor Jonas Eek, organisten i Starrkärr-Kilanda församling Sabina Nilsson, dåvarande komministern i Högalids församling Jonas Persson och stiftsadjunkten i Härnösands stift Anna Stenund. Konfirmationsgudstjänstgruppen fick underlag för sin reflektion från bland annat stiftens konfirmandkonsulenter. Konsulenterna (eller motsvarande) inbjöds i ett e-postbrev i februari 2011 att delge synpunkter och frågor som de bedömde som särskilt viktiga för en kommande revision av konfirmationsgudstjänsten. Det inkom åtta svar, vilka utgjorde ett underlag för konfirmationsgudstjänstgruppen.

Arbetsgruppen som behandlade vigselgudstjänsten bestod av läraren vid pastoralinstitutet i Uppsala Tina Johansson (ordförande), kyrkoherden i Önsta församling Jerker Alsterlund, domkyrkoorganisten i Skara domkyrkoförsamling Reibjörn Carlshamre, komministern i Kungsholms församling Camilla Lif och kyrkoherden i Säffle pastorat Lena Skoting.

Arbetsgruppen som behandlade begravningsgudstjänsten bestod av läraren vid pastoralinstitutet i Uppsala, teologie doktor Helena Inghammar (ordförande), stiftsadjunkten i Luleå stift Lennart Lindquist, domkyrkoorganisten i Växjö domkyrkoförsamling Thomas Niklasson, kyrkoherden i Örgryte församling Maria Ottensten och kyrkoherden i Skellefteå S:t Olov församling Carina Wikman.

Grupperna påbörjade sitt arbete i samband med konferensen ”Upp-taktskonferens inför revisionen av gudstjänsterna dop, konfirmation, vigsel och begravning” som hölls på Pastoralinstitutet i Lund den 1–3 december 2010. Vid konferensen deltog ett fyrtiotal personer: de som ingick i de fyra arbetsgrupperna, medlemmar i andra grupper inom kyrkohandboksprojektet samt lärare vid de två pastoralinstitutet i Uppsala och Lund. Konferensen innehöll föreläsningar som gav historiska, ekumeniska, religionssociologiska och liturgiska perspektiv på gudstjänsterna vid dop, konfirmation, vigsel och begravning. Vidare hölls föredrag om livscykelriter, Ordet och Bibeln samt musikens betydelse vid dessa gudstjänster.

Grupperna för dop-, konfirmations-, vigsel- och begravningsgudstjänst träffades i respektive grupp sammanlagt sex mötesdagar. Uppdraget

avslutades i juni 2011 då grupperna presenterade sina reflektionsdokument. Dessa finns publicerade på www.svenskakyrkan.se/kyrkoandboken. Reflektionsdokumentet har varit ett underlag för revisionen av gudstjänstordningarna för dop, konfirmation, vigsel och begravning i kyrkoandboksförslaget och har behandlats vid sammanträden med kyrkoandboksprojektets grupper.

För revisionen av ordningen för bikt utarbetades ett underlag av sjukhusprästen, teologie doktor Astrid Andersson Wretmark och komminister i Landskrona församling, docent Anna Davidsson Bremborg.

Studier inom revisionsarbetet

Inför översynsarbetet 1997–2000 gjordes i samarbete med Uppsala universitet en utvärdering av hur 1986 års kyrkoandbok användes. Utvärderingen genomfördes 1996 som en enkätundersökning i 10 procent av Svenska kyrkans församlingar samt alla domkapitel. Svar inkom från 80 procent av församlingarna (160 av 200 församlingar). Rapporten *Utvärdering av 1986 års kyrkoandbok* publicerades 1998 (Torbjörn Axner, Svenska kyrkans utredningar 1998:7). En övergripande slutsats var att 1986 års gudstjänstordningar användes friare än vad kyrkoandbokens reglering avsett, till exempel så att moment från en gudstjänstordning användes i en annan.

Med utgångspunkt i 1996 års utvärdering genomfördes 2009 en uppföljande enkätundersökning som en del av det översyns- och revisionsarbete som inletts 2006. Svar inkom denna gång från 58 procent av församlingarna (114 av 198 församlingar). Resultaten redovisades i promemorian *Utvärdering av 1986 års kyrkoandbok del 2. 2009 års uppföljning* (Torbjörn Axner 2010). Där konstaterades att tendenserna från 1996 års undersökning hade förstärkts. Båda undersökningarna visar alltså att variationsrikedomen inom gudstjänstens ram är stor. Högmässan har dock en särställning som den vanligaste gudstjänstformen. I den uppföljande undersökningen drogs slutsatsen att en gemensam rit i en kyrka inte utesluter lokal variationsrikedom och förankring och att kyrkoandboken kan ”sätta gränserna inom vilka gudstjänsterna utformas”.

Som en självständig del av reflektionsfasen i revisionsarbetet skrevs Ninna Edgardhs forskningsrapport *Gudstjänst i tiden. Gudstjänstliv i Svenska kyrkan 1968–2008* vid Uppsala universitet (Arcus 2010). Rapporten, som ger en fördjupande bakgrund till kyrkoandboksrevisionen, tar sin utgångspunkt i de förändringar i kyrka och samhälle som var

aktuella då 1968 års kyrkohandboks-kommitté tillsattes (den vars arbete ledde fram till en ny kyrkohandbok 1986). I *Gudstjänst i tiden* analyseras hur gudstjänstlivet i Svenska kyrkan förändrats under en fyrtioårs-period. Studien bygger bland annat på kyrkostatistik och sociologiska undersökningar och gudstjänsten behandlas utifrån fyra olika perspektiv: den lokala församlingens, individens, ett samfundsperspektiv och den världsvida kyrkans perspektiv.

2. PRINCIPIELLA ÖVERVÄGANDEN

Tolkning av uppdraget

Uppdraget från kyrkostyrelsen 2006 och 2009 att göra en översyn och att revidera kyrkohandboken har presenterats ovan. Till de uppgifter som kvarstod från 1997–2000 års kyrkohandboksöversyn hörde att eftersträva ett inkluderande språk, att anpassa kyrkohandboken till Bibel 2000 och att genomföra kyrkorättsliga anpassningar för att uppnå överensstämmelse mellan kyrkohandbok och kyrkoordning. Nedan diskuteras särskilt hur dessa uppgifter har följts upp i revisionsarbetet. Med uppdraget för revisionsarbetet hade kyrkostyrelsen, förutom de övergripande uppgifterna, formulerat ett antal konstateranden att beakta (se ovan sid. 11–12). Även i steg två har dessa konstateranden varit en väsentlig del av revisionens fortsatta inriktning avseende såväl Den allmänna gudstjänsten som De kyrkliga handlingarna. De har varit vägledande för utarbetandet av kyrkohandboksförslaget i dess helhet.

Överväganden rörande inkluderande språk

Den innehållsliga uppgiften att eftersträva ett mer inkluderande språk i kyrkohandboken kvarstod alltså från 1997–2000 års översyn. Kyrkohandboksgruppen beskrev 1998 sina avvägningar i en rapport till Centralstyrelsen. I rapporten konstaterades att man försökt ”vidga användningen av bibliska metaforer så att bibelns rikedom av olika bilder för Gud kan göras tillgänglig i Svenska kyrkans gudstjänstliv” (Centralstyrelsens skrivelse 1998:4).

I volymen *Motiveringar till Kyrkohandboksgruppens förslag till Kyrkohandbok för Svenska kyrkan* (Svenska kyrkans utredningar 2000:3) utvecklades avvägningarna ytterligare. Kyrkohandboksgruppen konstaterade att gudstjänstspråket skulle ha blivit alltför ordrikt om nuvarande texter kompletterats med fler gudsbilder. Istället hade man valt att använda metaforer som ”i sig själva är inkluderande” (sid. 47). Avsikten var att införa en rikedom av välbekanta bilder i gudstjänstens texter. Man hade eftersträvat ett språk där Gud så långt det var möjligt inte kallades ”han”. För beskrivningar om Jesus sökte man efter uttryck som lyfte fram Jesus som människa.

Kyrkohandboksgruppen påtalade vidare en generell problematik med

ett inklusivt språk. Man konstaterade att gudstjänsten bör vara utformad på ett sådant sätt att den är öppen för alla: ”Målet är en gudstjänst där både kvinnor och män, barn och äldre, ungdomar och föräldrageneration skall kunna aktivt delta” (*Motiveringar* sid. 48). Under beaktande av Centralstyrelsens direktiv hade gruppen framförallt inriktat sig på att finna ett språk för att särskilt inkludera kvinnor och kvinnors erfarenheter. I *Motiveringar* konstaterades att gudstjänstens språk till övervägande del varit skapat av män och därmed speglat mäns föreställningsvärld och deras religiösa insikter och upplevelser. Man konstaterade att gudstjänstens språk därför i hög grad saknade uttryck för kvinnors föreställningsvärld och trosformuleringar. De könsskillnader och den manliga makt dominans som kom till uttryck i gudstjänstens texter speglade den samhällsstruktur som varit rådande när dessa texter skapats.

I sitt resonemang återkom kyrkohandboksgruppen till att gudstjänsten i språk och gestaltning skulle inkludera olika åldrar, minoritetsgrupper, människor med olika kulturell bakgrund och funktionshindrade. Den teologiska grunden för översynsarbetet var ”alla människors lika värde både i förhållande till varandra och i förhållande till Gud”. Man eftersträvade att nya och mer inkluderande gudstjänsttexter skulle uttrycka Guds kärlek och nåd. Gud skulle beskrivas som befriande, som den människan kan ”vänta sig allt gott av”. Kyrkohandboksgruppen redovisade också konkret de överväganden som gjorts i fråga om bilder, pronomen och benämningar i beskrivningar av och tilltal till Gud, Jesus Kristus och Anden (*Motiveringar* sid. 49, 51).

I remissvaren 2000 bejakades kyrkohandboksgruppens grundprincip att sträva efter ett icke-exkluderande språk. Kvinnor i Svenska kyrkan menade i sitt svar att kyrkohandboksförslaget var ett viktigt steg på vägen mot en jämlik och rättvis mänsklig gemenskap av män och kvinnor. Majoriteten av dem som yttrat sig var dock kritiska till de konsekvenser som principen om ett inklusivt språk fått i förslaget. Kritiken handlade framförallt om att gudstjänstens språk blivit ensidigt, opersonligt och stereotyp. Man menade att tolkningen av inklusivtetsprincipen fått problematiska teologiska konsekvenser med en avhierarkisering och avpersonifiering av det kristna gudsbegreppet. Med avhierarkisering menades att språkförändringarna tenderade att reducera eller utplåna synen på Gud som alltings skapare och uppehållare, som ofrånkomligen är större än människan. Gudsbilden i förslaget kritiserades till exempel som trivialiserad till följd av att helighetsperspektivet trängts i bakgrunden. Ett flertal kritiker menade att talet om Gud som ”Fader” och

uttryck som ”Jesus är Herre” är omistliga och omfattas av kristenheten i hela världen.

I remissvaren påpekades också att principen om inklusivitet inte bör begränsas till att gälla språket eller till att enbart gälla förhållandet mellan män och kvinnor. Delegationen för finskspråkigt församlingsarbete framhöll att principen även omfattar språkliga och andra minoriteter och ansåg att kyrkohandboksförslaget präglats av en slags svensk homogenitet på bekostnad av det mångkulturella. Svenska kyrkans unga påpekade att man såg brister när det gällde språkets kapacitet att inkludera barn och ungdom.

I reflektionsdokumentet *Teologiska grundprinciper för arbetet i 2006 års kyrkohandboksgrupp* från 2009 i steg ett i den nu aktuella kyrkohandboksrevisionen diskuterades också betydelsen av ett inkluderande språk. I dokumentet konstaterades att önskan om ett mer inkluderande språk är tydligt förankrad i Svenska kyrkan. Vidare framhölls, vilket kan ses i ljuset av remissvaren 2000, att det finns en önskan att vidga frågan om det inkluderande språket från att avse det verbala språket till att gälla gudstjänstens många språk, uttryck och mångfald. Slutligen utvecklades att det finns en önskan att i första hand komplettera det traditionella språket, snarare än att byta ut ord och fraser i inarbetade formuleringar.

I det resonemang som 1997 års kyrkohandboksgrupp hade fört liksom i reflektionsdokumentet i steg ett i den pågående kyrkohandboksrevisionen framhölls språkets maktaspekter som en grundläggande utgångspunkt vid tillämpningen av principen om ett inkluderande språk. Språket är bärare av makt genom att det definierar och strukturerar hur människan uppfattar verkligheten. Behovet av ett inkluderande gudstjänstspråk utgår från en medvetenhet om olika typer av diskriminering och ojämlikhet i samhället.

Ytterligare en utgångspunkt handlar om relationen mellan gudstjänst och kultur. Det finns en spänning mellan gudstjänstens kontextualitet och dess möjlighet att på evangelisk grund vara en kulturell motkraft. I centrum för gudstjänstens möjlighet att uttrycka motstånd mot förtryck finns Jesu identifikation med de mest marginaliserade och utstötta i samhället. Formerna för utsatthet har skiftat genom tiderna och handlar idag om samverkande faktorer såsom fattigdom, etnicitet, religion, kön, sexualitet, funktionshinder och ålder.

Människans möjlighet till andlig utveckling är ytterligare ett viktigt perspektiv i reflektionen om betydelsen av inklusivitet och en mer inkluderande gudstjänst. I reflektionsdokumentet i steg ett betonades särskilt barns och ungdomars delaktighet i gudstjänsten och behovet av en

gudstjänstmiljö som fungerar för människor med funktionsnedsättning. I grunden handlar det om församlingarnas visioner och medvetenhet om den sociala situationen och om ett ledarskap som gör människor delaktiga. Det är, påpekade reflektionsdokumentet, av särskild vikt att församlingarna i sitt gudstjänstfirande är uppmärksamma på grupper som på olika sätt exkluderas i samhället, så att tillhörighet och gemenskap är möjlig för alla. För att människor med funktionsnedsättning ska kunna vara delaktiga i gudstjänsten är det särskilt viktigt med ett dialogiskt förhållningssätt. En kyrkohandbok behöver exempelvis rymma texter på lätt svenska, och den bör inte föreskriva eller ta för givet ett specifikt rörelsemönster som försvårar tillgängligheten. I församlingarnas gestaltande av gudstjänsten bör övervägas att gudstjänstens centrala moment, som Herrens bön och Välsignelsen, tecknas.

I sitt resonemang anknöt reflektionsdokumentet till doggudstjänstens bibeltext ur Markus evangelium (Mark 10:14) med Jesu uppmaning: "Låt barnen komma hit till mig och hindra dem inte: Guds rike tillhör sådana som de." Dessa ord sades i ett sammanhang där barn var en utsatt och underordnad grupp. Barn uppfattades som människor i vardande. Perspektivet om att värna barnen i kyrkan lyfts fram också i kyrkoordningen: "I kristen tro intar barnen en särställning och de behöver därför särskilt uppmärksammas i Svenska kyrkans verksamhet" (första avdelningen, Inledning). På ett jämförbart sätt problematiseras detta perspektiv i Svenska kyrkans riktlinjer för konfirmandarbetet. Där betonas att konfirmandernas liv behöver synliggöras i gudstjänsten. Deras språk och gestaltande uttryck måste tas på allvar: "Gudstjänsten och dess gemenskap ska bidra till att stärka konfirmandernas upplevelse av att vara en del av den världsvida kyrkan."

I den kristna traditionen har språklig praxis vanligen inneburit att män fått representera mänskligheten i dess helhet. Diskussionen om ett inkluderande språk startade i en kritik som gällde kvinnors ställning i kyrkans liv. Gudstjänstspråkets motkulturella aspekt gäller dock alla former av förtryck, och slutsatserna om förtryck på grund av kön kan översättas och tillämpas i fler sammanhang där diskriminering och marginalisering förstärks av ett ensidigt språkbruk. Det kan yttra sig i beskrivningen av samhälle och värld och inte minst i valet och bruket av metaforer som innebär att några framställs som innanför och andra som utanför (några som troende och andra som tvivlande, några som rika och andra som fattiga etc.), som tar vissa förmågor för givna eller som utgår från vissa ålders- eller generationsperspektiv.

Sättet att tala om och till Gud i gudstjänsten har nästan genomgående inneburit att Gud beskrivits med traditionellt manliga metaforer. Feministteologisk kritik har visat att ett sådant språkbruk riskerar att bidra till en ensidig och snäv gudsbild. Gud rymms inte i mänskliga kategorier och är bortom kön. Ett gudstjänstspråk som mestadels använder maskulina metaforer och som uttrycker Guds makt, höghet och åtskillnad från allt skapat har sin bakgrund i en patriarkal kultur där de maskulina metaforerna har betonat Guds makt och överordning i förhållande till människan.

Konstaterandet att det behövs ett inkluderande språkbruk i gudstjänsten togs mestadels emot positivt i remissvaren 2010. Domkapitlet i Uppsala framhöll att ett inkluderande språkbruk är bra och nödvändigt men att det behöver införas på ett sätt som inte framstår som en korrigeringsav ett traditionellt gudstjänstspråk. I svaret från domkapitlet i Härnösand betonades att Gud ”transcenderar” människans bilder och begreppsvärld samtidigt som tron behöver bilder för att komma till uttryck. Slutsatsen blev att det behövs en mångfald i kyrkans bildspråk.

I den nu aktuella kyrkohandboksrevisionen har tre huvudstrategier varit vägledande för arbetet med att åstadkomma ett inkluderande språk.

Den första kan beskrivas som *evangeliskt befriande*. I förslaget till kyrkohandbok eftersträvas ett gudstjänstspråk som bryter de mönster som osynliggör och förminskar människor och som öppnar för och inbjuder till förändring, också ur ett könsperspektiv. En sådan strävan förutsätter en medvetenhet om vad som hindrar och binder människor. Det kan handla om olika former av marginalisering.

Den andra strategin har tillämpats i det konkreta utarbetandet av förslaget till ny kyrkohandbok. Den kan beskrivas som *könsneutraliserande* och innebär att könsbestämda ord om människa och Gud kan ersättas med könsneutrala uttryck. Att enbart arbeta utifrån en sådan neutraliserande strategi är otillräckligt, dels för att den riskerar att indirekt befästa starka associationer mellan gudomlighet och manlighet, och dels för att den får till konsekvens att bärande kristna föreställningar om exempelvis trinitetsläran och kristologin förändras. En ensidigt neutraliserande strategi kan vidare leda till att gudsförhållandet beskrivs i abstrakta termer och att det relationella och personliga tonas ned (jämför den ovan nämnda kritiken mot det tidigare kyrkohandboksförslaget). Benämningar som ”du” och ”vän” för att tala om och till Gud kan i detta sammanhang vara värdefulla alternativ då dessa ord är könsneutrala och samtidigt betonar den personliga relationen och ömsesidigheten i relationen.

Det är också möjligt att i gudstilltalet stärka både ett personligt och ett neutraliserande perspektiv, exempelvis i bestämningar av Gud som den som inte överger, som möter med nåd och som människan kan tala med om allt.

En tredje strategi som har använts i det konkreta arbetet med nytt kyrkohandboks-material kan beskrivas som *könskompletterande* och innebär att både traditionellt maskulina och feminina benämningar används. Tal om och till Gud med bestämningar som traditionellt uppfattats som feminina har här övervägts. Även en sådan strategi är dock ensam otillräcklig. Till vissa ord finns inga möjliga feminina motsvarigheter. Mer framkomligt kan vara att hitta formuleringar som till exempel uttrycker Guds närhet och medkänsla, bestämningar som traditionellt uppfattats som feminina. Då behövs samtidigt en medvetenhet om risken för att gängse stereotypa föreställningar om kön befästs.

Remissvaren 2010 uttryckte sammantaget stöd för resonemanget bakom dessa strategier. Domkapitlet i Lund framhöll i sitt svar vikten av att språket i en ny kyrkohandbok blir rikt och varierat och pekade på att det behövs en medveten kombination av könsneutralt och könskompletterande språk. Språket får inte bli neutralt i bemärkelsen att det endast blir möjligt att säga ”Gud” om Gud och att andra bilder och symboler lämnas åt sidan. Domkapitlet i Växjö uttryckte att ”återkommande revideringar är förutsättningen för att vi i vår tid ska sjunga psalmer som är skrivna för åtskilliga århundraden sedan” och att nya översättningar ”är ett villkor för att denna sorts obundenhet av tid ska kunna gestaltas i gudstjänsten”.

Förhållningssättet i kyrkohandboksrevisionens strävan efter ett inkluderande språk kan sammanfattas enligt följande:

- Ett inkluderande språk ska stå i kontinuitet med bibel och tradition och uttrycka den kristna tron på Guds treenighet, inkarnationen och uppenbarelsen i Jesus Kristus.
- Ett inkluderande språk för att tala om och till Gud utgår från att Gud är bortom kön.
- Ett inkluderande språk bör genomföras med varsamhet vad avser inarbetade och välkända texter. Förändringar genomförs företrädesvis med alternativrikedom, nya alternativ och föreslagna formuleringar.
- Ett inkluderande språk kombinerar ett könsneutralt och ett könskompletterande språk. Ord som framhäver Guds överhet bör medvetet kompletteras med ord som beskriver Gud som befriaren, i solidaritet med marginaliserade och förtryckta.

- Ett inkluderande språk utesluter inte att det kan finnas goda skäl att använda maskulina bestämningar för att tala om Gud. Ett oreflekterat och slentrianmässigt språk med traditionellt maskulina metaforer bör dock undvikas.
- Ett inkluderande språk präglas av en strävan att synliggöra människor, oavsett kön, ålder, förmågor och bakgrund. Om mänskligheten som helhet åsyftas bör könsneutrala ord eftersträvas.
- Ett inkluderande språk utgår från tanken om människors lika värde och från en analys av hur marginalisering och osynliggörande bidrar till ojämlikhet i samhället.
- Ett inkluderande språk tar vara på rikedomen i det bibliska språkbruket samtidigt som moderna bilder, präglade av andra relationer mellan könen, kan användas.

Överväganden rörande anpassning till Bibel 2000

I den liturgiska traditionen finns ett nära samband mellan bibliska uttryck och liturgisk text. Ett flertal bibeltexter ingår i en kyrkohandbok och ett stort antal liturgiska texter bygger på biblisk text. Historiskt har det däremot inte funnits något entydigt samband mellan gudstjänstens språk och vissa givna bibelöversättningar. Böner och andra gudstjänsttexter har förhållit sig förhållandevis fritt till den eller de översättningar som vid en viss tid varit mest allmänt använda. På ett liknande sätt överensstämmer evangeliebokens texter inte alltid helt med den aktuella bibelöversättningen.

Bibel 2000 präglas av strävan att återge textens ursprungliga betydelse så långt detta är möjligt. Som exempel kan nämnas att i psaltarpsalm 130 i Bibel 2000 talar ett ”jag”, vilket kan jämföras med översättningen ”min själ” i 1917 års bibel, och att Gud i samma psaltarpsalm uppmanas att ”lyssna” där 1917 hade uttrycket ”låt dina öron höra”. Man kan säga att en äldre bibelstil i och med Bibel 2000 överges för en annan stil, som använder en mer modern och mindre ordrik svenska. Ofta märks tydliga vägval i Bibel 2000 mellan en mer traditionell och poetisk text och en mer modern svenska, där översättningen utan att ge avkall på språklig korrekthet följer ett annat översättningsideal än tidigare bibelöversättningar.

Så långt som det varit möjligt följer fasta eller föreslagna bibelläsningar i kyrkohandboksförslaget, såsom läsningen ur Matteus 28 i dop- och konfirmationsgudstjänst och textförslagen vid begravningsgudstjänst, översättningen i Bibel 2000.

Särskilda översättningsöverväganden gäller uttrycket ”den heliga Anden” i Bibel 2000. Översättning av ”ande” i en bibelöversättning rymmer flera beaktanden. Frågan redovisas utförligt i Uppslagsdelen till Bibel 2000. När ”Anden” står för sig, utan ”helig” framför, och det av sammanhanget framgår att det är Guds ande som åsyftas skrivs ”Anden” i Bibel 2000. Bibelöversättarna har valt att skriva ”anden”, då den omgivande beskrivningen visar att det handlar om Guds ande. Det som är ”heligt” är det som hör samman med Gud. I kyrkohandboksförslaget har bedömningen varit att ”Anden” i den liturgiska texten genomgående bör skrivas på samma sätt, det vill säga med inledande versal, oavsett om eller vilken bestämning som görs. Att kyrkohandboksförslaget har ”den heliga Anden” och inte ”den helige Anden” är för att förslaget följer Bibel 2000. Enligt traditionell svensk grammatisk terminologi är ”ande” reale, idag kallat utrum, som har -a i slutet på adjektivet.

I vissa texter har en överensstämmelse mellan förslaget till ny kyrkohandbok och Bibel 2000 inte varit möjlig. Bibelkommissionens uppdrag avseende bibelöversättningen var också ett annat än kyrkohandboksrevisionens avseende kyrkohandboken. Bibelöversättningen skulle återspegla originalets stil och innehållet skulle göras tillgängligt och mer levande för människor i nutid. I kyrkohandboksrevisionen har exegetiska överväganden relaterats till liturgiska och musikaliska avvägningar under beaktande att vissa böner är etablerade och välbekanta. För gudstjänstens olika sjungna moment har särskilda avvägningar behövt göras i förhållande till de bibliska uttrycken. Till flera texter finns etablerade melodier som är svåra att ändra med mindre än att musikens karaktär och uttryck förändras avsevärt. Hänsyn har även tagits till resonemang som förts i samband med utarbetandet av 1986 års kyrkohandbok och kyrkohandboksförslaget 2000. Uppgiften att eftersträva ett inkluderande språk har vägts in i sådana bedömningar. En väg har varit att söka kompletterande alternativ med ett mer inkluderande språk, i linje med resonemanget ovan. Ett exempel är lovsången ”Ära åt Gud i höjden”. Den är formulerad i anslutning till Lukas (Luk 2:14) och på svenska finns flera möjliga översättningar. I 1917 års översättning talas här om ”människor till vilka han har behag”. I Bibel 2000 används formuleringen ”åt dem han har utvalt”, vilket snarast kan uppfattas som ett exkluderande uttryck. Se vidare resonemang i avsnittet om Lovsången (sid. 76).

Kyrkorättsliga överväganden

Den kyrkorättsliga anpassningen av kyrkohandboken och dess anvisningar till kyrkoordningen är den tredje av uppgifterna från det tidigare revisionsarbetet. Uppgiften formulerades ursprungligen av Centralstyrelsen i den process då en kyrkoordning för Svenska kyrkan höll på att arbetas fram. I översynsarbetet 1997–2000 konstaterade den dåvarande kyrkohandboksgruppen att ”en reglering av gudstjänstlivet kommer att behövas inom Svenska kyrkan även i framtiden. Gudstjänstlivet kan inte bara vara den enskilda församlingens angelägenhet. Som en del av det som uttrycker kyrkans tro, bekännelse och lära är gudstjänstlivet hela kyrkans angelägenhet, som skall vara lokalt anpassat och integrerat, men samtidigt ett kännetecken på samhörigheten med kyrkan i stort” (*Motiveringar* sid. 58).

I arbetet med 2012 års förslag till kyrkohandbok har avsikten varit att kyrkoordningen ska vara samstämmig med och samspela med en kommande ny kyrkohandbok. Efter remissvaren i steg ett i kyrkohandboksrevisionen har begreppet ”huvudgudstjänst” särskilt utretts för att klargöra om det behövs och hur det i så fall kan relateras å ena sidan till kyrkohandbokens gudstjänstordningar, å andra sidan till hur kyrkohandboken fungerar som ett redskap vid domkapitlens tillsyn. Till denna utredning har även hört att överväga val av terminologi.

Utifrån utredningen, avvägningar i revisionsprocessen och avstämningar med biskopsmötet har slutsatsen varit att begreppet ”huvudgudstjänst” fortsatt behövs. En ytterligare slutsats har varit att den befintliga terminologi och allmänna reglering som länge varit rådande i svensk-kyrklig praxis också fortsatt bör gälla. Detta innebär att gudstjänstens *att* tillhör det kyrkorättsliga området och regleras i kyrkoordningen (tidigare i kyrkolag) medan gudstjänstens *hur*, som rör gudstjänstens uttryck, hör till kyrkohandbokens område eller det lokala gestaltandet i församlingen.

I förslaget till ny kyrkohandbok är ”huvudgudstjänst” ett begrepp som fungerar som redskap för domkapitlens tillsyn. Flera huvudgudstjänster kan firas samma dag i en församling, exempelvis i stora församlingar med flera kyrkor och kapell. Antalet huvudgudstjänster, vilka gudstjänster som utgör huvudgudstjänster och hur många av dessa som firas med nattvard under ett år anges i församlingsinstruktionen som utfärdas av domkapitlet efter godkännande av församlingens högsta beslutande organ och kyrkoherden (se vidare sid. 64).

I kyrkohandboksförslaget talas om att gudstjänst enligt Svenska kyrkans ordning firas enligt någon av ordningarna för Den allmänna gudstjänsten och som kyrkliga handlingar, se vidare resonemang om kyrkohandboksförslagens gudstjänstordningar i kapitel fyra och fem.

Om en ny kyrkohandbok baserad på det nu aktuella förslaget antas av kyrkomötet innebär det att vissa förändringar behöver göras i kyrkoordningen i samband med kyrkomötets beslut. Det gäller framförallt i femte avdelningen, kapitel 17 och 18, som handlar om gudstjänsten och gudstjänstens böcker, där de nödvändiga förändringarna i huvudsak rör Den allmänna gudstjänsten och huvudgudstjänst samt de i kyrkohandboksförslaget förekommande ordningarna för Högmässa och Mässa/Gudstjänst. Se vidare resonemang nedan om avvägningarna rörande dessa begrepp (sid. 61–64).

Ekumeniska överväganden

I kyrkohandboksrevisionen har det varit viktigt att beakta ekumeniska perspektiv. En kyrkohandbok för Svenska kyrkan relaterar både till den egna kyrkans gudstjänsttradition och till en världsvid, ekumenisk gudstjänstgemenskap. En utgångspunkt och insikt är att kristen gudstjänst utgår från den judiska gudstjänsttraditionen, som påverkat det kristna gudstjänstfirandet på avgörande sätt. Flera ekumeniska konsultationer har genomförts såväl i arbetet inför 2000 års kyrkohandboksförslag som i det översyns- och revisionsarbete som påbörjades 2006. Även avstämningar i religionsdialogiska frågor har genomförts i processen.

I arbetet med 2000 års kyrkohandboksförslag konstaterade kyrkohandboksgruppen att gudstjänsten så långt det är möjligt bör utformas utifrån ett ekumeniskt synsätt, där de som tillhör Svenska kyrkan ses som tillhöriga den kristna gemenskapen i stort (*Motiveringar* sid. 27). Det var en inriktning som även präglade revisionen inför 1986 års kyrkohandbok. I reflektionsdokumentet *Teologiska grundprinciper för arbetet i 2006 års kyrkohandboksgrupp* 2009 gjordes utblickar till andra kyrkor som diskuterat och reviderat sina gudstjänst- eller kyrkohandböcker på ett sätt som kan jämföras med den pågående kyrkohandboksrevisionen. Flera kyrkor har diskuterat frågeställningar liknande dem som nu aktualiseras i Svenska kyrkan, till exempel behovet av både flexibilitet och igenkännande i gudstjänsten. Vad avser högmässans ordning eller motsvarande gudstjänstordning har delvis skiftande avvägningar gjorts inom olika kyrkor för att möta dessa behov. I reflektionsdokumentet nämndes som

exempel de evangelisk-lutherska kyrkorna i USA (Evangelical Lutheran Church in America, ELCA), Norge och Tyskland, Church of England och Svenska Missionskyrkan. I reflektionsdokumentet konstaterades att:

Kristna över hela världen förenas i att fira gudstjänst. I själva gudstjänstskeendet finns grundläggande likheter, även om former, ordningar och strukturer varierar. I internationella ekumeniska överläggningar har det under senare år blivit vanligt att försöka sammanfatta dessa likheter i ett gemensamt handlingsmönster, ofta kallat *ordo*, för gudstjänstfirandet.

Reflektionen mynnar ut i en övergripande rekommendation att en kyrkohandbok, i linje med internationella förnyelsearbeten, bör innehålla en grundordning där gudstjänstens gemensamma handlingsmönster kan kännas igen. En sådan ordning, som utvecklas vidare nedan (sid. 50–52), utgörs av huvuddelarna Samling, Ordet, Måltiden (om nattvard firas) och Sändning. Denna rekommendation är i sig själv ekumenisk till sin karaktär, både till sin inspiration och vad avser dess konsekvenser för Svenska kyrkans gudstjänstfirande.

Bakgrunden till denna grundsyn, som fick tydligt nedslag redan i 1986 års kyrkohandbok (med Inledning, Ordet, Måltiden och Avslutning som motsvarande huvuddelar för Den allmänna gudstjänsten) och även i förslaget till ny kyrkohandbok 2000, står att finna i den förskjutning som i ett internationellt och ekumeniskt perspektiv kunnat iakttas i de bärande liturgiska idéerna alltsedan 1960-talet. Om den föregående perioden hade karaktäriserats av en strävan efter en färdigformulerad mässordning att användas av världens alla kyrkor så innebar de förändrade idealen att gudstjänstens struktur, snarare än dess specifika ordval, sågs som avgörande och bärare av det gemensamma. Den ekumeniska strävan blev nu att lyfta fram ett gemensamt grundskeende för gudstjänsten. Temat har behandlats vid flera ekumeniska konsultationer inom ramen för Kyrkornas Världsråd och Faith and Order (se till exempel Faith and Order Paper 171 från 1995 och Paper 184 från 1999).

Remissvaren i steg ett i den aktuella kyrkohandboksrevisionen ställde sig genomgående positiva till principen om gudstjänstens gemensamma grundmönster. Domkapitlet i Uppsala framhöll till exempel vikten av att gudstjänstens bärande princip, som kan kännas igen i kyrkor över hela världen och i kyrkohistorien, får präglade Svenska kyrkans gudstjänster samtidigt som utrymme ges för varje enskild församling att gestalta guds-

tjänsten. I remissvaren efterfrågades också en ytterligare fördjupning och breddning av kyrkohandboksprocessens internationella perspektiv utöver vad som redovisats i reflektionsdokumentet. För att få med influenser från kyrkor och kyrkliga organisationer i Afrika, Asien, Latinamerika och Mellanöstern arrangerades därför i början av 2012, som en del av kyrkohandboksrevisionen och i samarbete med Svenska kyrkans internationella och ekumeniska arbete, en workshop där framförallt dogudstjänsten ställdes i fokus men med utrymme för en vidare gudstjänstreflektion. Workshopen var ett uttryck för Svenska kyrkans uppdrag att förvalta sina ekumeniska relationer och för en strävan att föra in bidrag från kyrkor i syd i Svenska kyrkans kyrkohandboksprocess. Ett perspektiv som särskilt problematiserades var dopets radikalitet och livslånga betydelse och hur detta kan uttryckas i dogudstjänsten.

En kyrkohandboksrevision innebär inte bara en förnyelse av former och strukturer, musik och texter utan handlar också om att arbeta med uttryck för Svenska kyrkans samtida trostolkning. I en kyrkohandbok kommer Svenska kyrkans självförståelse till uttryck. Det är därför centralt att förmedla det för kyrkorna gemensamma utan att motsäga det specifika i den egna traditionen. Ett ekumeniskt perspektiv innebär att lyssna in andras kyrkors berättelse om sig själva och sin gudstjänst istället för att utgå från den egna bilden av andra. Det innebär också att sträva efter en fördjupad självförståelse och hitta uttryck för att tydliggöra och fördjupa den egna identiteten.

Till det ekumeniska perspektivet hör att hitta en balans mellan det gemensamt igenkännbara och det utrymme som behövs för lokal anpassning och variation i den egna kyrkotraditionen. Detta är kanske särskilt viktigt i samband med de kyrkliga handlingarna, då de som samlas till gudstjänst ofta kommer från olika sammanhang och kyrkliga traditioner. Vid dessa gudstjänster, som berör människor vid viktiga tidpunkter i livet, är de centrala momenten likartade i de flesta samfund samtidigt som de delvis tolkas och utformas olika i olika traditioner.

I ekumeniska samtal har gudstjänst och gudstjänstutveckling under lång tid behandlats i diskussioner om kyrkans förhållande till kultur och samhällskontext. På 1990-talet genomförde Lutherska Världsförbundet studieprocessen *Worship and Culture*. Där betonades att den kristna gudstjänsten präglas av att den överskrider kulturgränser samtidigt som den utvecklas i samspel med den omgivande kulturen. Gudstjänsten kan beskrivas som *transkulturell*, *kontextuell*, *motkulturell* och *interkulturell*. Med transkulturell menas att gudstjänsten står över kulturerna – den är

en och densamma, överallt och alltid. Det kontextuella perspektivet betonar att gudstjänsten ändå alltid måste gestaltas på en viss plats med vissa givna traditioner, behov och förutsättningar. Gudstjänstens motkulturella perspektiv handlar om att evangeliet ibland tvingar kyrkan till motstånd mot det sammanhang den står i, vilket också kan komma till uttryck i gudstjänstfirandet. Det interkulturella perspektivet för in ett världsvitt sammanhang i gudstjänsten. Uttryck från andra delar av den världsvida kyrkan kan förekomma tillsammans med sådana som länge präglat den egna traditionens gudstjänstfirande.

I det konkreta arbetet med förslaget till kyrkohandbok för Svenska kyrkan har hänsyn tagits till ekumeniska dokument och överenskommelser och Svenska kyrkans svar på sådana dokument. Särskilt viktigt i detta sammanhang är det så kallade BEM-dokumentet (*Baptism, Eucharist and Ministry*) från 1982, resultatet av många års teologiskt arbete i Faith and Order inom Kyrkornas Världsråd. Svenska kyrkans svar på dokumentet antogs av 1985 års kyrkomöte. Ett ekumeniskt perspektiv som betonades i Svenska kyrkans svar på BEM och som kommer till uttryck i kyrkohandboksförslaget är att läsning ur Bibeln särskilt lyfts fram. Bibelläsning finns i förslaget med i alla gudstjänstordningar som ett bärande och viktigt moment i respektive gudstjänst.

BEM-dokumentet påverkade revisionsprocessen inför 1986 års kyrkohandbok. I dokumentet diskuterades vad dop och nattvard är och hur de gestaltas i gudstjänsten. För dopet lyftes fem huvudmotiv fram. I Svenska kyrkans svar framhölls att dessa motiv är bibliskt förankrade och därför bör finnas med i en dopordning. Samtidigt konstaterades att den för evangelisk-luthersk tradition karaktäristiska betoningen av Ordet saknades. Vad gäller nattvarden lyfte BEM-dokumentet fram nattvardens stora motivrikedom, även den sammanfattad i fem huvudpunkter och kommenterad av Svenska kyrkan som i sitt svar skrev: ”Det ligger nära till hands att uppfatta detta som en strävan hos BEM att ge uttryck åt kyrkornas samlade troserfarenhet.” I 1986 års kyrkohandbok märktes en tydlig breddning av de nattvardsperspektiv som uttrycks i gudstjänsten. Samtidigt gavs arvet från tidigare kyrkohandböcker en framträdande plats, i linje med resonemanget ovan om att både värna det för kyrkorna gemensamma och det specifika i den egna traditionen. Se vidare resonemang nedan i avsnittet om Nattvardsbönen och Dopgudstjänsten (sid. 86 och 102).

Språkliga överväganden

I gudstjänsten uttrycks den gemensamma bönen och lovsången till Gud. Gudstjänstens språk i kyrkohandboken är således avsett för det gemensamma gudstjänstfirandet och inte primärt för individens enskilda andakt. Till detta kommer att en kyrkohandbok ska fungera över en längre tid, vilket betyder att dess språk inte kan präglas av det alltför tillfälliga och personliga. Samtidigt behöver ges utrymme för lokala uttryck och tilltal.

Gudstjänstens språk har en viss rytm med en växling mellan starkare och svagare betonade stavelser, ord och fraser. Till viss del är gudstjänstens språk poetiskt. Därmed avses inte ett språk med rim och versmått utan att språket i gudstjänsten genom en poetisk karaktär har ett annorlunda uttryck än exempelvis sakprosa. För delar i gudstjänsten som sägs högt av präst eller gudstjänstledare eller församlingen behövs en jämn rytm med naturliga pauser.

Inom 1968 års kyrkohandbokskommitté arbetade författaren Britt G. Hallqvist med en fördjupning om gudstjänstens språk. Hennes sammanfattande reflektioner om det liturgiska språkets särdrag fick stor betydelse för den revision som resulterade i 1986 års kyrkohandbok och de är relevanta även för den nu pågående revisionsprocessen. Det liturgiska språkets särdrag menade hon handlar om *enkelhet*, *klarhet* och *koncentration* (*Gudstjänst idag. Liturgiska utvecklingslinjer*, SOU 1974:67, sid. 328–331). Till detta konstaterande kommer enligt Hallqvists resonemang att församlingens aktivitet främjas av dessa språkliga principer. Kravet på *enkelhet* kan motiveras främst ur teologiskt perspektiv, en evangelisk-luthersk linje: ”Eftersom Kristus har dött för alla måste det kunna utsägas för alla.” Samtidigt kan gudstjänstens språk aldrig bli så enkelt att dess uttryck direkt kan omfattas av alla: med enkelhet ”menas inte torftighet”. Språket i gudstjänsten behöver ha rikare nyanser än talspråket.

I sin förklaring av vad *klarhet* innebär anknöt Britt G. Hallqvist till språkparet *precision* och *transparentens*. Gudstjänstens språk bör precis och otvetydigt uttrycka en tanke men samtidigt förmedla att det befinner sig vid gränsen för språkets möjligheter. Orden uttrycker mysteriet i den kristna tron, de blickar mot en annan verklighet och blir transparenta. Vad gäller *koncentration* konstaterade Hallqvist slutligen att den inte är lika stark i alla delar av en gudstjänst. Där finns stegringar, höjdpunkter och vilopunkter. I det nu aktuella kyrkohandboksförslaget har vissa

partier fylligare formuleringar eller förmedlar en större intensitet, medan andra karaktäriseras mer av ordknapphet eller lågmäldhet.

I kyrkohandboksförslagets alternativa texter och musik märks att de har olika stilistisk karaktär och språknivå. En julotta eller påsknattsmässa gestaltas annorlunda än en familjemässa eller en stilla meditationsgudstjänst och en kyrkohandbok behöver möta dessa olika behov. Vissa sådana avvägningar märktes till viss del redan i 1942 års kyrkohandbok liksom i tidigare kyrkohandböcker och fördes vidare i 1986 års handbok. I kyrkohandboksförslaget 2012 finns alternativ tydligt präglade av den liturgiska traditionens uttryck i text och musik samtidigt som andra alternativ kan ha en annan karaktär. Det finns till exempel både inledningsord, lovsång och nattvardsböner med ett högstämt språk, som kanske kan uppfattas som mer ålderdomligt, och andra böner för samma moment med ett mer konkret ordval och bildspråk. Dessa avvägningar har gjorts för både Den allmänna gudstjänsten och De kyrkliga handlingarna. Syftet är att kyrkohandboken ska fungera i olika gudstjänst- och församlingssammanhang och med gudstjänstfirare i olika åldrar.

Att kyrkohandboksrevisionen haft att beakta behovet av ett inklusivt språk har redan omtalats (se ovan sid. 20), liksom att detta innebär att ett flertal perspektiv uppmärksammas och inte enbart det som gäller män och kvinnor i gudstjänsten.

Den språkliga stilen skiftar också inom en och samma gudstjänst. Här kan både finnas ett kort och konkret inledningsord i Samling och den aronitiska välsignelsen i Sändning. Britt G. Hallqvist ställde en retorisk fråga som fortfarande är aktuell:

Leder detta till stilbrytningar? Ja, men de torde inte kännas mer störande än kyrkorummets, där man kan finna ett medeltida krucifix mot bakgrunden av en sentida glasmålning.

En aspekt av de språkliga överväganden som gjorts i processen fram mot ett förslag till ny kyrkohandbok rör gudstjänstspråkets *existentiella* tilltal. Flera av remissinstanserna i steg ett i kyrkohandboksrevisionen lyfte fram detta perspektiv i samband med att de kommenterade gudstjänstspråkets inkluderande uttryck. Det existentiella tilltalet handlar både om att uttrycka gudsnärvaron, gudsmötet, och om att ta fasta på människors existentiella erfarenhet och verklighet. Så skrev Västerås domkapitel i sitt remissvar om vikten av att i Samling, lyfta fram aspekter av vad det är att vara människa. Stockholms domkapitel betonade att gudstjänstens texter

behöver möta människans existentiella erfarenhet av till exempel ensamhet, bräcklighet och ofrihet. Flera domkapitel framhöll att Guds nåd och förlåtelse behöver få komma till tydligt uttryck. Linköpings domkapitel förde i sitt svar ett resonemang om hur gudstjänstens språk kan förmedla högtid, gudomlig närvaro och stämning. Samtidigt måste det ”vara relevant och förståeligt för människor i vår tid”. Lunds domkapitel efterlyste större utrymme för ett mystiskt perspektiv, med innebörden att språket i gudstjänsten kan ”framhålla mystikens plats”.

Övergripande överväganden om hur revisionsarbetet förhållit sig till uppgiften att anpassa kyrkohandboken till Bibel 2000 har redan presenterats (se ovan, sid. 26). Vad som ytterligare kan betonas är att många liturgiska texter utgår från bibeltexter utan att de utgör direkta bibelcitater. Dessa anspelningar kanske inte ens uppfattas som bibeltext utan ses som självständig liturgisk text. Så långt som det varit möjligt har förslaget även i dessa fall följt Bibel 2000, men hänsyn har tagits till gudstjänstsammanhanget och de krav som ställs på liturgins rytm. En förändring i Bibel 2000 jämfört med tidigare svenska översättningar är att texten saknar konjunktivformer. Detta förhållande kommenterades redan inför 1985 års förslag till ny kyrkohandbok utifrån översättningen av Nya testamentet från 1981. Den dåvarande kyrkohandbokskommittén konstaterade att det finns många konjunktivformer i liturgin och att de i vissa fall är svåra att ersätta: ”En dimension i språket går förlorad och språket blir fattigare.” I förslaget 1985 valde kommittén därför att ha kvar vissa konjunktivformer.

Kyrkohandboksförslaget 2000 valde en annan linje genom att följa Bibel 2000. Detta vägval väckte reaktioner under remissbehandlingen. Här kan särskilt nämnas remissyttrandet från Svenska kyrkans forskningsråd. Forskningsrådet förde fram tre kriterier för uttryck som ersätter konjunktiv- eller optativformer (optativer uttrycker en önskan, till exempel ”vare”, ”leve”). Uttrycken skulle vara *begripliga, teologiskt försvarbara* och ha en *enkel och behaglig form*: ”de liturgiska uttrycken skall tåla att slita på, de ska vara behagliga för örat och vara enkla utan att vara torftiga.” Vissa konjunktivformer används fortfarande och är därmed begripliga, framhöll man. Optativformerna är visserligen inte i bruk på samma sätt men förekommer ändå i vissa fasta uttryck, och kan därmed också anses begripliga. I det nu aktuella förslaget till ny kyrkohandbok finns vissa konjunktiv- och optativformer kvar. Vid vissa av gudstjänstens moment finns två alternativ, ett med den traditionella formuleringen och ett som ansluter till Bibel 2000. Detta gäller till exempel orden efter nattvardens utdelande och Välsignelsen.

Sammanfattningsvis kan sägas att kyrkohandboksförslaget, i linje med forskningsrådets yttrande 2000 och med det resonemang om språkliga principer som fördes av 1968 års kyrkohandbokskommitté och efter yttranden i steg ett i den pågående revisionen, har väglets av en ambition att finna språkliga uttryck som är begripliga och teologiskt välvägdade och som har en i nutiden fungerande språklig form som håller över tid, under beaktande av språkets förändring och med en strävan att uttrycka ett existentiellt tilltal.

Musikaliska överväganden

Musiken är en betydelsefull del av gudstjänsten. Musiken förstärker gudstjänstens skeende, kan bära det kristna budskapet och möta människans tro och liv. Genom tonerna uttrycks trons många aspekter och människans gudstilltal, som i gudstjänstens kristusrop, lovsång och bön. Musikaliska överväganden har utgjort en väsentlig del av kyrkohandboksrevisionen, även om gudstjänstens musik inte särskilt nämns i kyrkostyrelsens direktiv. I reflektionsdokumentet *Teologiska grundprinciper för arbetet i 2006 års kyrkohandboksgrupp* konstaterades att kyrkohandboksgruppen ”med tanke på musikens viktiga roll i gudstjänstlivet uppfattar att uppdraget också omfattar musiken i gudstjänsten”. I dokumentet framhålls att sång och musik, liksom bön, löper som en röd tråd genom gudstjänsten.

Inför kyrkohandboksförslaget 2000 hade ett omfattande arbete gjorts kring gudstjänstens musik. Den gregorianska musiken gavs en framträdande plats, med inspiration från det uppmärksammande av gregoriansk sång som skett i västvärlden i det sena 1900-talet. I förslaget fanns också en ambition att med bevarad trohet mot traditionen utveckla gudstjänstens liturgiska musik. Man byggde vidare på det utvecklingsarbete som föregått 1986 års kyrkohandbok, där ett antal nykompositioner införts såsom ett antal Kyrie och Gloria, en sjungen förbön och gudstjänstmusik särskilt avsedd för familjer med barn.

Gruppen bakom 2000 års förslag till kyrkohandbok hade i sitt arbete haft att ta ställning till det behov av enklare och folkligare mässmusik som påtalats av bland annat Kyrkomötets gudstjänstutskott och Ombudsmötet (Kyrkomötets gudstjänstutskott 1990:4, 1997:1, Motion vid Ombudsmötet 1993:516). Under 1980- och 1990-talen hade ett omfattande arbete pågått med att ta fram nytt mässmaterial på svenska. Kyrkohandboksgruppen ställde sig positiv till detta arbete men var samti-

digt tveksam till att införa delar av materialet i kyrkohandboksförslaget: ”Det naturliga, som kyrkohandboksgruppen vill uppmuntra, är att det lokala arbetet med att utveckla egen mässmusik fortsätter” (*Motive-ringar*, sid. 63).

I remissvaren på förslaget 2000 fanns en jämn fördelning mellan dem som var positiva och dem som var kritiska till musiken i förslaget. Kommentaren från domkapitlet i Linköping att musiken inte väckt någon ”större entusiasm” sammanfattade de övergripande kommentarer som gavs om förslaget. Domkapitlet efterlyste ”hela den sångskatt som idag finns och brukas i många församlingar”. Domkapitlet i Göteborg var med viss reservation positiv till att den gregorianska musiken lyftes fram. Man framhöll att denna musik var igenkännbar överallt och att den stärker kyrkans identitet. Den mest omfattande kritiken som framfördes handlade dock om att den gregorianska musiken dominerade i förslaget. Denna dominans tolkades av flera remissinstanser som ett uttryck för exklusivitet. Man menade att ett uteslutande av andra musikaliska genrer skulle utestänga grupper av människor, inte minst barn och unga.

Efter 2000 års kyrkohandboksförslag och den följande remissbehandlingen beslutade kyrkomötet 2001 om ett arbete med ny mässmusik som bland annat skulle vara en del av en kommande kyrkohandboksöversyn (Gudstjänstutskottets betänkande 2001:4 med hänvisningar). Som en del av reflektionsarbetet i steg ett i revisionsprocessen genomfördes ett förankringsarbete i form av en serie konsultationer med olika intressenter främst inom Svenska kyrkan. I *Teologiska grundprinciper för arbetet i 2006 års kyrkohandboksgrupp* konstaterades att denna förankringsprocess bekräftat musikens stora och växande betydelse för gudstjänstlivet. I en kortfattad översikt över den liturgiska musikens utveckling i Sverige framhölls också att musiken i kristna gudstjänster sett i ett globalt perspektiv är mycket bred. Även om instrumenteringen domineras av orgel och piano används numera flera andra instrument. Musiken i sig har också förändrats och den traditionella liturgiska musiken har kompletterats med andra musikstilar.

I reflektionsdokumentet konstaterades vidare att en av de största utmaningarna i arbetet med en reviderad kyrkohandbok är att den ”måste kunna erbjuda en musikalisk bredd med möjlighet till igenkännande för att bevara sin evangelisk-lutherska identitet”. Grundläggande i gudstjänsten är den gemensamma församlingssången och en av kyrkomusikerns främsta uppgifter är att underlätta denna gemensamma sång. Till denna hör dels psalmsång, dels liturgisk sång (mässmusik). För

bådadera måste intentionen vara ”att så många som möjligt” i gudstjänstens texter, musik och gestaltning ”ska känna igen sig själva, sina erfarenheter och sina bilder av Gud”.

Psalmsången är central i evangelisk-luthersk tradition. Den uttrycker bön, tolkar livet och tron och ger en fördjupning av det lästa och predikade ordet. Psalmerna uttrycker kontinuitet och förnyelse från Bibelns sångbok Psaltaren och framåt genom historien, till samtidens tolkning av tro och liv i nyskrivna psalmer.

De liturgiska sångerna har tidigare dominerats av den gregorianska musiken. Att bevara och värna denna musikaliska tradition har varit mycket centralt i den pågående kyrkohandboksrevisionen. Samtidigt finns det, som det uttrycks i *Teologiska grundprinciper för arbetet i 2006 års kyrkohandboksgrupp*, ett ”växande behov av liturgiska sånger med en annan musikalisk grundton”. Arbetet för att tillgodose ett sådant behov behöver samordnas med den språkliga förnyelse som ger rum för ett mer inkluderande språk enligt principer som diskuteras ovan (sid. 24–26). Breddningen av musiken i Svenska kyrkan har alltsedan 1990-talet skett bland annat genom olika tillägg till *Den svenska psalmboken*. Kyrkomötets uppdrag 2001 att ta fram ny mässmusik (se ovan) har utförts genom projektet ”Glad Enkel och Folklig mässmusik” som resulterade i *Gudstjänstsång* (Verbum 2011). Detta projekt har med sin breda arbetsprocess och försöksverksamhet samtidigt utgjort en viktig bakgrund i kyrkohandboksrevisionen (se vidare sid. 67).

Körsången har en stark ställning i Svenska kyrkan där en betydelsefull uppgift för kören är att stödja församlingssången. Hela kören eller enskilda sångare kan vara försångare i gudstjänsten. Det finns en rik repertoar av körmusik som uttrycker lovsången till Gud och fördjupar gudstjänstens tema. Instrumentalmusiken har liksom körsången också ett stort värde i sig. Musiken kan tolka evangeliet och fördjupa och förstärka gudstjänstens skeende på ett annat sätt än det talade ordet förmår.

I många kulturer ligger musiken nära rörelse och dans och dessa uttryck har i flera församlingar blivit en naturlig del av gudstjänsten. Sådana uttryck regleras inte i en kyrkohandbok men möjlighet finns självklart att gestalta moment i gudstjänsten med rörelse och dans.

Remissinstanserna i steg ett i kyrkohandboksrevisionen instämde i stor utsträckning i resonemanget och slutsatserna om musiken och gestaltningen som lyfts fram i *Teologiska grundprinciper för arbetet i 2006 års kyrkohandboksgrupp*. Domkapitlet i Västerås konstaterade att avsnittet om gudstjänstens musik var mycket viktigt. I flera svar diskuterades hur

många alternativ som borde finnas för den liturgiska sången. Möjligheten att minska något i den traditionella mässmusiken och samtidigt komplettera med ny musik bejakades i flera av svaren. Till denna diskussion hör möjligheten att öppna för annan musik i gudstjänsten förutom den som ryms i kyrkohandboken. I några svar diskuterades möjligheten att göra gudstjänstens musik helt fri. Domkapitlet i Visby framförde att musiken i kyrkohandboken annars riskerar att bli så otidsenlig att yngre generationer får svårt att känna sig hemma i gudstjänsten. Kanske vore det möjligt, fortsatte domkapitlet i Visby, att kyrkohandboken endast omfattade gudstjänstens texter och att musiken istället fanns i olika stimulansmaterial. Domkapitlet i Strängnäs menade att en kyrkohandbok behöver öppna för lokala musikaliska uttryck. Man framhöll samtidigt vikten av att i kyrkohandboken värna den liturgiska musik som präglat kyrkolivet under lång tid.

Förhållningssättet i kyrkohandboksrevisionens arbete med gudstjänstmusiken kan sammanfattas enligt följande:

- Vägledande såväl för gudstjänstens musik som för det talade ordet är den evangelisk-lutherska principen att evangelium ska räckas på folkspråket.
- I linje med principen om musik på folkspråket eftersträvas att nutida musikaliska genrer och uttryck kan komma till uttryck i gudstjänsten.
- Den traditionella musiken behöver kompletteras med musik i andra genrer. Denna princip kan innebära att den traditionella musiken minskas något.
- Uppgiften att finna ett mer inkluderande språk med det förhållningssätt som utvecklas ovan omfattar även de sjungna momenten i gudstjänsten.
- Till viss del innebär ny liturgisk musik att ny liturgisk text skapas. Den traditionella liturgiska texten har ofta en ålderdomlig karaktär som kan vara svår att kombinera med ett nyare musikaliskt uttryck.
- En eftersträvad genrebredd innebär att kyrkohandboken kan inspirera till en bredare instrumentering i gudstjänsten. Orgelns unika kvaliteter tas samtidigt till vara.
- En möjlighet är att kyrkohandboken kan innehålla ett antal musikserier i olika genrer, samtidigt som annan musik kan användas som alternativ.
- För musiken vid de kyrkliga handlingarna eftersträvas att den integreras mer i dessa gudstjänster.

Gudstjänstens dimensioner

Varje gudstjänst firas i gemenskap med den världsvida kyrkan och en församlings lokala gudstjänstfirande hör samman med andra gudstjänstfirande sammanhang. I reflektionsdokumentet *Teologiska grundprinciper för arbetet i 2006 års kyrkohandboksgrupp* lyftes gudstjänstens mångfacetterade betydelse fram genom en beskrivning av dess olika dimensioner, och särskilt tre sådana dimensioner utvecklades. Den första handlade om *kyrkan*, såväl den världsvida kyrkan som Svenska kyrkan, den andra om *den lokala gudstjänstfirande församlingen* där människor kommer samman och firar gemensam gudstjänst och den tredje om *individen* ”såsom hon vill vara, uppfattas och bli bemött”. Dessa tre dimensioner gäller gudstjänstens helhet såväl som dess olika delar och moment. Ett exempel på gudstjänstens kyrkodimension är att en kyrkohandbok i sig är ett uttryck för kyrkans tro, bekännelse och lära. Att kyrkohandboken också fungerar som ett instrument för domkapitlens tillsyn är ytterligare ett sätt att värna denna dimension. Ett annat exempel är trosbekännelsen: den är kyrkans och församlingens bekännelse men behöver inte vara varje enskild gudstjänstdeltagares bekännelse.

Resonemanget liknar överväganden i arbetet inför 1986 års kyrkohandbok. Kyrkodimensionen utvecklades exempelvis av Beredningsutskottet vid kyrkomötet 1968 i samband med att den då aktuella revisionsprocessen inleddes:

Evangelium enligt Jesus Kristus är sammanknutet med historien och gudstjänstformerna är värdefulla uttryck för kyrkans samlade erfarenhet av bön och tillbedjan kring Ordet och sakramenten.

Vid remissbehandlingen i steg ett i den nu aktuella kyrkohandboksrevisionen bejakades i flera remissvar resonemanget om de tre gudstjänstdimensionerna. Så konstaterade domkapitlet i Skara att denna analys i många fall är fruktbar och framhöll att de tre dimensionerna kan ”betraktas som tre väsentliga aspekter på hela gudstjänsten och dess olika delar”. Domkapitlet i Växjö bejakade också de tre dimensionerna och menade att teologiskt centrala texter, som en konsekvens av resonemanget, även fortsättningsvis bör återfinnas i kyrkohandboken. En sådan ordning uttrycker det gemensamma i Svenska kyrkan och ett församlingsperspektiv. En gudstjänst i Svenska kyrkan identifieras då bland annat genom att kyrkomötet antagit de centrala teologiska texter som används i församlingarna.

I reflektionsdokumentet betonades gudstjänsten som *gemensam bön*. Bönen beskrevs inte explicit som en av gudstjänstens dimensioner men som ett grundläggande perspektiv: ”Den kollektiva bönekaraktären inbjuder alla att som lemmar i Kristi kropp dela Jesus bön.” Domkapitlet i Västerås påpekade i en kommentar att tonvikten på böneperspektivet kan medföra en starkare och olycklig betoning av det talade ordet på bekostnad av sången, särskilt lovsången.

Andra remissvar lyfte fram ytterligare perspektiv som centrala dimensioner av gudstjänsten. En sådan dimension handlade om gudstjänsten som *Guds handlande*: gudstjänsten är något som Gud ger och som uttrycker Guds närvaro och möte med människan. Domkapitlet i Karlstad framhöll att gudstjänsten framförallt handlar om ”hur Gud möter människor. En sådan tilldragelse är något som kommer till oss utifrån. Den tränger sig på med egen makt. Det är inte människan som är aktiv, utan Gud”. Domkapitlet i Göteborg resonerade på ett liknande sätt om gudstjänsten som platsen för *Guds självtgivande* och *nådemedlens utdelande*.

I remissvaren lyftes också *kristologiska och eskatologiska perspektiv* fram som dimensioner av gudstjänsten, bland annat i svaren från Pastoralinstitutet i Lund och från domkapitlet i Västerås som framhöll att gudstjänsten handlar om det ”radikalt annorlunda”, det som ”pekar bortom”. Vidare utvecklades i remissvaren en dimension som handlar om hur gudstjänstgemenskapen inte bara är till för de människor som firar gudstjänst utan också uttrycker ett vidare sammanhang och *en diakonal dimension*, ansvaret för medmänniskan, samhället och världen. Pastoralinstitutet i Lund uttryckte detta perspektiv genom att framhålla betydelsen av Kyrkornas Världsråds möte 1968 och solidariteten med hela världen. Denna dimension knyter an till ett övergripande resonemang i *Teologiska grundprinciper för arbetet i 2006 års kyrkohandboksgrupp*:

Tron på Jesus Kristus innebär att den som ställs i gudstjänstens mitt är den som på ett särskilt sätt identifierat sig med de mest marginaliserade, de fattiga och utstötta. Därför kan gudstjänstens gemenskap aldrig tillåtas att bli sluten.

Redan 1985 hade Läronämnden i ett yttrande (Läronämnden 1985:20, sid. 25) med anledning av kyrkohandboksförslaget detta år utvecklat de dimensioner som handlar om den gudstjänstfirande församlingen och den enskilda människan. Nämnden betonade betydelsen av ett existentiellt tilltal och ett kulturellt perspektiv:

Varje tidsålder har sin lovsång, sin längtan efter Gud och livets helhet och sin ångest, som kan gälla döden, skulden, meningslösheten. Det gör att gudstjänstens accent lagts på olika moment under olika tider. Kulturella förändringar har ofta inneburit att tyngdpunkten i gudstjänsten flyttats från ett moment till ett annat.

De dimensioner av gudstjänsten som inom ramen för den nu aktuella kyrkohandboksrevisionen utvecklats såväl i reflektionsdokumentet *Teologiska grundprinciper för arbetet i 2006 års kyrkohandboksgrupp* som i remissvaren i arbetets steg ett har sammantaget utgjort en väsentlig utgångspunkt för steg två i revisionsarbetet och utarbetandet av det nu aktuella kyrkohandboksförslaget.

Delaktighet och igenkännande

Gudstjänstens alla dimensioner har betydelse för människors delaktighet i gudstjänsten. I särskilt hög grad gäller detta dimensionerna *kyrka*, *församling* och *individ*.

Strävan efter ökad delaktighet är ett perspektiv som funnits med under mycket lång tid och kommit till tydligt uttryck bland annat i reformationens gudstjänstreform med en gudstjänst firad på folkspråket. Vid en blick på 1900-talets återkommande liturgiska reformarbete syns också flera exempel som kan sägas lyfta fram församlingens delaktighet och det märks hur man i varje tid på nytt har tolkat delaktighetens betydelse, vem den omfattat och vilka dess konsekvenser blivit för gudstjänstfirandet. I 1917 års kyrkohandbok kunde församlingen för första gången högt instämma i trosbekännelsen och 1942 års handbok innehöll ett flertal olika gudstjänstordningar som på ett nytt sätt innebar en möjlig anpassning till förhållanden i varje lokal församling. Så fanns exempelvis en Barngudstjänst som en allmän gudstjänst i kyrkohandboken från 1942. År 1968 blev det möjligt för lekfolket att utan särskilt tillstånd läsa ur Bibeln i högmässan och 1975 öppnades möjligheten för andra gudstjänstdeltagare att biträda prästen vid nattvardens utdelande.

I en stor del av kristenheten i världen har det under senare delen av 1900-talet funnits en strävan att låta delaktigheten i gudstjänsten komma till uttryck genom *hela församlingens aktiva deltagande*. Delaktighet har kommit att få två betydelser. En första betydelse handlar om allas tjänst att lovsjunga och be i gudstjänsten, att ta emot Bibelns ord och nattvarden, att genom kollekten dela med sig och utifrån gudstjänsten gå

vidare i vardagens tjänst. En andra betydelse handlar om att lekfolket ska kunna ha särskilda uppgifter i gudstjänsten, till exempel genom att läsa text, leda växelläsning av böner och tydningsord och vara förebedjare och försångare.

Karaktäristiskt för grundsynen bakom 1986 års kyrkohandbok var en principiell vilja att fler skulle kunna ta ansvar i gudstjänsten och att fler röster kunde höras. I kyrkohandboken infördes som en konsekvens av denna pastoralteologiska princip en särskild gudstjänstordning ”ledd av lekman” kallad Söndagsbön/Veckobön.

Efter tillkomsten av 1986 års kyrkohandbok har delaktighetsperspektivet alltmer också kommit att handla om människors upplevelse av att få plats och kunna känna sig hemma i gudstjänsten även som deltagare utan särskilda uppgifter. En grundläggande betydelse av delaktighet som betonades i *Teologiska grundprinciper för arbetet i 2006 års kyrkohandboksgrupp* är ”att gudstjänstdeltagarna möts som myndiga bedjande och sökande människor i relation med varandra och med Gud”. Ett sådant möte innefattar både individuell och gemensam reflektion över Guds tilltal i ordet, lovsång, nattvardens delande och att sändas vidare i världen. Med en sådan förståelse ”blir gudstjänsten inte något som några få producerar för andra utan en gemensam handling”. En praktisk delaktighet med olika konkreta uppgifter i en gudstjänst bör alltså inte ta överhanden i förhållande till andra perspektiv, som att delaktighet i gudstjänsten i grunden till exempel innebär en upplevelse av respekt och igenkännande. Gudstjänsten behöver rymma en medvetenhet om att många människor i huvudsak vill fira gudstjänst genom att lyssna och delta i bön och sång, och samtidigt ge utrymme för praktisk delaktighet.

Till delaktigheten hör möjligheten till igenkännande: *kyrkan, församlingen* och *individerna* ska liksom de andra gudstjänstdimensionerna komma till tydligt uttryck i gudstjänsten. Hur detta igenkännande kan förstås problematiserades i reflektionsdokumentet liksom i flera av remissvaren i revisionsarbetets steg ett. Här kan vidare påminnas om Centralstyrelsens resonemang 1986 (Centralstyrelsens skrivelse 1986:2) om tradition, förnyelse, vikten av att gudstjänsten finner sitt fäste och att evangeliets budskap alltid kan kännas igen:

När kyrkans identitet fördunklas, därför att tänkandet, språket, uttrycksformerna förändras måste kyrkan söka de adekvata formerna för att uttrycka evangeliets oföränderliga budskap. När kyrkan söker sig tillbaka är det inte för att finna former avpassade för en annan tid utan för att finna fäste i den kristna uppenbarelsen.

Den ekumeniska principen om en gudstjänstens struktur, ett grundläggande handlingsmönster (se ovan i avsnittet om ekumeniska överväganden och vidare i kapitel tre om kyrkohandboksförslaget) är ett viktigt uttryck för värnande av delaktighet och igenkännande i gudstjänsten. Det nu aktuella förslaget till ny kyrkohandbok, som kommenteras närmare i kapitel fyra och fem, bygger i dessa avseenden vidare på den vägledande och ekumeniska princip som låg till grund för 1986 års kyrkohandbok liksom för kyrkohandboksförslaget 2000. Kyrkohandboken från 1986 kan sägas utgå från ett handlingsmönster eller en grundstruktur som där konkretiseras i sex gudstjänstordningar (Högmässa, Högmässogudstjänst, Söndagsmässa, Söndagsgudstjänst, Familjemässa och Familjegudstjänst).

Det nu aktuella förslaget till kyrkohandbok utgår på motsvarande sätt från en struktur som konkretiseras i gudstjänstordningarna Högmässa, Mässa och Gudstjänst. Ordningen för Gudstjänst överensstämmer med Mässa med skillnaden att Gudstjänst inte firas med nattvard. För enkelhetens skull behandlas dessa båda ordningar i det följande tillsammans, med beteckningen Mässa/Gudstjänst.

Dessa gudstjänstordningar är avsedda att kunna fungera veckans alla dagar. Skillnaden mellan dem är att det i ordningen för Högmässa finns fler fasta moment, i Mässa/Gudstjänst färre. Förlåtelsens moment (Bön om förlåtelse, Förlåtelse- eller Löftesord och Tackbön, alternativt Överlåtelsebön) är till exempel inte fasta moment i Mässa/Gudstjänst. I Mässa/Gudstjänst ryms också en större frihet i valet av gudstjänstmusik i och med att man antingen kan använda sig av någon av de musikserier som ingår i kyrkohandboksförslaget eller av någon annan musikserie.

Med gudstjänstens övergripande handlingsmönster och dess kombination av fasta och fakultativa moment möjliggörs ett gudstjänstfirande som gestaltas och formas utifrån församlingens lokala förutsättningar och behov där kyrkohandboken är en resurs. Samtidigt kommer gudstjänstens kyrkodimension till uttryck då kyrkohandboken fungerar som en samlande ram.

En konsekvens av resonemanget om delaktighet är att förslaget till kyrkohandbok inte innehåller några nya symbolhandlingar. Denna bedömning är avstämd i steg ett med reflektionsdokumentet *Teologiska grundprinciper för arbetet i 2006 års kyrkohandboksgrupp* och remissomgången. Bedömningen har varit att sådana handlingar bör komma ur lokala behov och omständigheter (till exempel ljusständning i gudstjänsten). För vissa centrala moment i gudstjänsterna har det samtidigt setts som viktigt att hålla fast vid för Svenska kyrkan gemensamma symbolhandlingar som anges i kyrkohandboken. Det gäller till exempel mullpåkastning alternativt korstecknande vid Överlåtelsen i begravningsgudstjänsten.

Delaktighet i den betydelse som här diskuteras förutsätter ett ledarskap som stöder gudstjänstens gemensamma förberedelse och firande. Gudstjänstledaren är en del av den gudstjänstfirande församlingen och har särskilda uppgifter i gudstjänsten, som att leda församlingen i ord, ton och handling. Prästen har ett särskilt ansvar för ordets förkunnelse och sakramentens förvaltande. I trohet mot sitt uppdrag ska prästen enligt kyrkoordningen (sjunde avdelningen, Inledning):

... förkunna evangeliet rent och klart, genom dopet föra nya människor till kyrkans gemenskap, leda firandet av den heliga måltiden och förmedla förlåtelse, tro och hopp.

I kyrkoordningen anges att det övergripande gemensamma ansvaret för gudstjänstlivets utformning och utveckling i församlingen delas av kyrkorådet och kyrkoherden. Kyrkorådet har ansvaret att efter samråd med församlingens präster och musiker besluta om vilka gudstjänster som firas i församlingen. Kyrkoherden beslutar efter samråd med församlingens kyrkoråd, präster och kyrkomusiker om gudstjänstens uppbyggnad och utformning och fastställer en gudstjänstplan för församlingen. Den präst som leder gudstjänsten beslutar om vilka alternativa moment som ska användas i respektive gudstjänst (jämför Kyrkoordningen 17 kap. 6–9 §§).

I svenskkyrklig tradition leds särskilt vissa moment av präst. Det gäller exempelvis förlåtelseorden, nattvardens instiftelseord och Välsignelsen samt centrala böner eller performativa ord (ord som uttrycker en handling) i De kyrkliga handlingarna. Prästen har också huvudansvaret för predikan i Den allmänna gudstjänsten liksom för förkunnelsen vid De kyrkliga handlingarna.

Den som har ansvar för gudstjänstens musik har en viktig uppgift att uppmuntra, stimulera och leda församlingens gemensamma sång och med musiken bidra till att gemenskap formas. Kyrkomusikern är den som hjälper den gudstjänstfirande församlingen att lyfta det musikaliska språket i den liturgiska sången och i psalmsången.

Det finns ofta andra som långsiktigt och inför varje enskild gudstjänst medverkar i planering och genomförande. Det gäller till exempel kyrkvaktmästare, diakoner, pedagoger, förtroendevalda och ideella medarbetare genom kyrkvårdar, gudstjänstvärdar, kör och gudstjänstgrupper. Undersökningen från 2009 i kyrkohandboksrevisionen visar att 52 procent av församlingarna har en gudstjänstgrupp. I grupperna ingår vanligen både anställda och förtroendevalda eller ideella medarbetare. I 52 procent av församlingarna väljer gruppen också alternativ ur kyrkohandboken för gudstjänsten.

En kyrkohandbok som utgår från en gudstjänststruktur med stor frihet inom denna ram förutsätter en process av delaktighet i församlingen kring gudstjänstens innehåll och gestaltning. Det är i den lokala församlingen som ansvaret ligger för att underlätta och stärka församlingens gemensamma gudstjänst. I kapitel sex utvecklas detta perspektiv ytterligare och exempel ges på hur olika gudstjänster kan formas utifrån kyrkohandboksförslaget.

3. OM KYRKOHANDBOKSFÖRSLAGET

Kyrkohandbokens namn

Som namn på kyrkohandboken föreslås *Kyrkohandbok för Svenska kyrkan del I*. Detta namn förordades redan i 2000 års kyrkohandboks-förslag vilket i den följande remissbehandlingen bejakades av 85 procent av de anmodade remissinstanserna. Bakgrunden till förslaget var de särskilda överväganden som Svenska kyrkans förändrade ställning i samhället föranledde. I ekumeniska kontakter hade det framkommit att benämningen *Den svenska kyrkohandboken* uppfattades uttrycka ett totalitetsanspråk samtidigt som Svenska kyrkan de facto var ensam om att använda kyrkohandboken. Kyrkohandboken är inte som exempelvis psalmboken en samlade bok för flera kristna samfund i Sverige.

Vid en historisk tillbakablick kan konstateras att benämningen *Den svenska kyrkohandboken* endast använts om 1942 och 1986 års kyrkohandböcker. Kyrkohandboken från 1693, som utkom i flera upplagor och är den kyrkohandbok som använts under längst tid, bar namnet *Handbok/Ther uti är författat/huruledes Gudsziensen/med Christelige Ceremonier och kyrkioseder/uti våra Swenska Församlingar skal blifwa hållen och förhandlad*. Kyrkohandböckerna från 1894 och 1917 kallades *Handbok för svenska kyrkan*. Utifrån dessa olika avvägningar har benämningen *Kyrkohandbok för Svenska kyrkan* förordats i revisionsprocessen.

Volymer och disposition

Kyrkohandboksförslaget består av två volymer. I *huvudvolymen* finns text och musik samlad för Den allmänna gudstjänsten och för De kyrkliga handlingarna. Musikdelen i denna volym utgörs av musik för präst eller gudstjänstledare och församling. *Musikvolymen* utgörs av förslagets ackompanjemangsutgåva.

Omfånget i huvudvolymens textdel motsvarar omfånget i kyrkohandboken från 1986. Musikdelen är genom de förslagna nya serierna mer omfattande än tidigare. Den traditionella musiken (som i förslaget är samlad i musikserie A) har i jämförelse med 1986 års kyrkohandbok något färre alternativ.

Huvudvolymen inleds med en kort *Inledning* som anger en grundläggande förståelse av Svenska kyrkans gudstjänst och dess världsvida sammanhang. Det betonas att kyrkohandboken ger uttryck för Svenska kyrkans tro, bekännelse och lära. Vidare presenteras översiktligt det handlingsmönster eller den grundstruktur utifrån vilken gudstjänsten är uppbyggd. Eftersom kyrkohandboken fungerar som samlande ram och resurs för församlingens gudstjänstfirande uppmärksammas i inledningstexten kyrkorådets och kyrkoherdens delade ansvar för gudstjänstlivets utformning. Också musikens betydelse lyfts fram, som i gudstjänsten kommer till uttryck i gemensam psalmsång, körsång och instrumentalmusik.

I *Övergripande anvisningar* utvecklas vad som utmärker Den allmänna gudstjänstens gudstjänstordningar. Här anges särskilt vad som ska ingå i gudstjänst firad som ”huvudgudstjänst” och hur kyrkohandbokens gudstjänstordningar förhåller sig till församlingsinstruktionen. I texten utvecklas därefter särskilda anvisningar om att klockringning normalt inleder allt gudstjänstfirande, om bruk av Herrens bön enligt den ekumeniska översättningen samt den äldre översättningen, gudstjänstordinariets musik, kollekt, meddelanden och vad som gäller för gudstjänst firad utifrån ett särskilt tema. Vidare uppmärksammas de särskilda gudstjänstordningarna Julotta, Långfredagsgudstjänst och Sjukkommunion. Här kommenteras vad som gäller vid en enklare mässa, om sjukkommunion frisas vid svåra omständigheter och gudstjänstordning för lekmanaledd gudstjänst. Texten avslutas med övergripande anvisningar rörande De kyrkliga handlingarna.

Under rubriken *Teckenförklaringar* förklaras de termer och förkortningar som gäller för samtliga gudstjänstordningar i kyrkohandboksförslaget. I förslaget anges svenska benämningar och för vissa moment inom parentes även de allmänkyrkliga benämningarna, i flertalet fall på latin. För gudstjänstens musik finns hänvisningar till *Den svenska psalmboken*. Enligt svenskkyrklig tradition finns särskilda moment då församlingen vanligen står upp. Förslaget följer här denna tradition och markerar moment då församlingen kan stå upp.

Gudstjänsten leds av präst eller annan gudstjänstledare. I kyrkohandboken anges inte diakonen explicit som gudstjänstledare eftersom kyrkomötet tydliggjort att diakonatet är ett karitativt ämbete. I en del församlingar finns en etablerad praxis att diakonen har särskilda uppgifter i gudstjänsten, men en sådan praxis regleras inte i kyrkohandboken.

Vissa sjungna moment kan ledas av försångare eller kör. Där varken

präst (P), annan gudstjänstledare (L) eller församling (F) anges kan momentet utföras av präst, gudstjänstledare eller gemensamt av församlingen. Flera moment i gudstjänsten kan växelläsas, till exempel böner och inledande ord. Flertalet böner avslutas med ”Amen” som förutsätts vara församlingens bönesvar.

Huvudvolymen består (efter de övergripande anvisningarna) av tre delar: *Den allmänna gudstjänsten*, *De kyrkliga handlingarna* och *Musikserier*. *Den allmänna gudstjänsten* presenteras utifrån strukturen för Högmässa och Mässa/Gudstjänst med fasta eller föreslagna moment samt fasta eller föreslagna texter inom respektive moment. Gudstjänstordningarna följer här de fyra huvuddelarna Samling, Ordet, Måltiden (om nattvard firas) och Sändning. I ett inledande avsnitt utvecklas särskilda anvisningar för gudstjänstens olika moment. Sådana anvisningar preciseras också vid varje gudstjänstmoment.

I den andra delen återges ordningarna för *De kyrkliga handlingarna*: dop, bikt, konfirmation, vigsel och begravning. Inledningsvis i denna del ges särskilda anvisningar för respektive gudstjänst. För var och en av dessa gudstjänster finns, på motsvarande sätt som för Den allmänna gudstjänsten, fasta och fakultativa moment och fasta eller föreslagna texter för respektive moment.

Huvudvolymens tredje del består av gudstjänstens musik samlad i sammanlagt fem *musikserier*. På ett särskilt uppslag ges en översikt över musikseriernas olika delar. I musikserie A som är den mest omfattande serien ryms den traditionella musiken i kyrkoårsserier och en allmän serie. Musikserie A omfattar också sådana sjungna moment som till exempel inledningsord, församlingssvar vid bibelläsningar samt förböner. Serie B–E är allmänna musikserier strukturerade utifrån olika musikaliska genrer.

Musikvolymen är på samma sätt som huvudvolymens tredje del uppställd utifrån de fem musikserierna. Här finns liksom i huvudvolymen en inledande del med övergripande anvisningar och teckenförklaringar samt en översikt över de fem musikserierna. Både huvudvolymen och musikvolymen avslutas med en källförteckning för kyrkohandboksförslagets musik.

Den allmänna gudstjänsten och De kyrkliga handlingarna

I kyrkohandboksförslaget talas om att gudstjänst enligt Svenska kyrkans ordning firas enligt någon av ordningarna för Den allmänna gudstjänsten och som kyrkliga handlingar. Både Den allmänna gudstjänsten

och De kyrkliga handlingarna är församlingsgudstjänster. Förutom Sjukkommunion och Ordning för bikt, som är gudstjänster i enskildhet, är de öppna för alla och gemensamma gudstjänster (jämför Kyrkoordningen 17 kap. 2 §). Framförallt vigseln och begravningen har ofta en mer privat karaktär men i princip är de också församlingsgudstjänster.

Till *Den allmänna gudstjänsten* hör, enligt kyrkohandboksförslaget, de gudstjänster som firas utifrån ordningarna för Högmässa och Mässa/Gudstjänst där gudstjänstens grundläggande handlingsmönster uttrycks (Samling, Ordet, Måltiden och Sändning). Benämningen ”Den allmänna gudstjänsten” från 1986 års kyrkohandbok har behållits i kyrkohandboksförslaget. ”Allmän” kan här förstås som ”offentlig”. Dessa gudstjänster är som regel offentligt utlysta. Alla som vill delta inbjuds att vara med. Betydelsen av ”Den allmänna gudstjänsten” kan även jämföras med alla döptas uppdrag i ”Det allmänna prästadömet”, som Martin Luther förklarar som det gemensamma prästadömet.

Med *De kyrkliga handlingarna* avses i första hand de i kyrkoordningen (17 kap. 2 §) nämnda handlingarna dop, bikt, konfirmation, vigsel och begravning som finns i kyrkohandboken del I. Till De kyrkliga handlingarna kan även räknas de i kyrkoordningen (25–27 kap.) behandlade vignings-, sändnings-, mottagnings- och invigningshandlingarna. Även i De kyrkliga handlingarna finns perspektiv från det grundläggande handlingsmönstret med. Vid dessa gudstjänster finns ytterligare något eller några moment som utgör centrala handlingar och som särskilt relaterar till enskilda individer, till exempel dophandlingen i dopgudstjänsten, vigselhandlingen i vigselgudstjänsten eller Överlåtelsen i begravningsgudstjänsten.

Handlingsmönster – grundstruktur

En utgångspunkt i förslaget till ny kyrkohandbok är att det i gudstjänsten går att urskilja ett grundläggande handlingsmönster, ett grundskeende (*ordo*), som kan kännas igen i kyrkor i hela världen och i kyrkohistorien. Perspektivet har uppmärksamrats ovan i avsnittet om ekumeniska överväganden. Den allmänna gudstjänsten har i förslaget utifrån detta handlingsmönster en grundstruktur med fyra (eller tre) huvuddelar: Samling, Ordet, Måltiden (om nattvard firas) och Sändning. Dessa benämningar sammanfattar också bärande perspektiv för gudstjänsten som helhet. De utvecklas kort nedan utifrån formuleringar i kyrkoordningen och avvägningar i steg ett.

En utgångspunkt i revisionsprocessen är övertygelsen att Gud möter människan i gudstjänsten genom tilltal i ord, ton och handling. Gudstjänsten sker på Guds initiativ när människor genom den heliga Anden och som ett svar på Guds kallelse kommer samman till gemensam gudstjänst. Människor samlas på Jesu Kristi uppståndelsedag, ber, lovsjunger, lyssnar till Ordet och tolkar det, firar den heliga måltiden och sänds ut i förnyad tjänst i Guds värld. Gudstjänstfirandet är ett grundläggande uttryck för tro, och all gudstjänst firas på dopets grund.

Gudstjänstdelen *Samling* leder in i gudstjänsten och tydliggör att gudstjänst firas i möte med Gud, i Jesus Kristus och i gemenskap med den världsvida kyrkan. Människan kan komma som hon är och Gud ser och möter människans livsvillkor i Kristus. I *Samling* uttrycks vidare att enskilda människor kommer samman till en gemenskap, en församling. *Samlingens* första del kan utformas med olika betoningar och skapar en gemensam känsla av sammanhang. *Samlingsorden* i De kyrkliga handlingarna har denna funktion, till exempel i Begravningsgudstjänsten med orden ”Vi har samlats för att ta avsked av NN och för att överlämna *hennes/honom* i Guds händer”. De olika betoningarna i *Samlingens* inledning i Den allmänna gudstjänsten kan handla om att särskilt benämna Guds närvaro och närhet eller att lyfta fram skapelsens perspektiv och Guds helighet och storhet. I många församlingar är en vanlig betoning att stanna i förlåtelsens och nådens perspektiv, med Bön om förlåtelse och Förlåtelseord som de centrala momenten. Människan blir tagen på allvar som ansvarig och upprättas genom förlåtelsen för Jesu Kristi skull. Ytterligare ett perspektiv kan handla om att fördjupa dopets livslånga betydelse uttryckt genom en doppåminnelse i gudstjänsten. I Den allmänna gudstjänsten kan även Kristusrop, Lovsången och Dagens bön ingå i *Samling*.

I gudstjänstdelen *Ordet* uttrycks Guds tilltal och människans svar i gemensam trosbekännelse samt bön. I bibelordet har kyrkan den givna grunden för vad den tror, bekänner och lär. I gudstjänstens bibelläsningar möter människan Guds ord som genom den heliga Anden blir levande varje gång någon hör det och tar emot det i tro. I och genom detta ord är Jesus Kristus närvarande i sin kyrka. Tron får näring genom att evangeliet förkunnas. Människan utmanas att komma med det som är hennes eget och att i mötet med Guds tilltal nå fördjupning och nya perspektiv. I denna del av gudstjänsten hörs vittnesbörden om Guds utmaningar och Guds nåd för samhället och livet, om lag och evangelium. Kollekten, gåvor av människors materiella tillgångar, kan samlas in under Ordets gudstjänst (alternativt i Måltiden eller i Sändning) och bäras fram som ett

tecken på solidaritet.

I gudstjänstdelen *Måltiden* firas nattvard. Nattvarden är ett sakrament, en helig måltid instiftad av Jesus. Kyrkan och människan förenas med Jesus Kristus och med troende i alla tider. I måltiden firas åminnelsen av Jesus Kristus. Kristus är närvarande och ger sig själv till människan i brödet och vinet. Människan får del av Jesu Kristi offer och seger över döden. Nattvarden är en festmåltid och ett trons och kärlekens mysterium och uttrycker att människan är mottagen och älskad. När människan i tro deltar i denna måltid får hon del i det som Jesus Kristus själv gav sina lärjungar när nattvarden instiftades: gemenskap, syndernas förlåtelse och ett evigt liv. Människan får bära fram sitt liv i tacksamhet för Guds gränslösa kärlek. I det brutna brödet förenas Gud och människor i alla tider och över hela världen. Vid frambärandet av bröd och vin kan också kollekten bäras fram.

I *Sändning* uttrycks att delandet av Guds gåvor i Ordet och Måltiden har sin förlängning i att dela liv, i ömsesidig gemenskap och i solidaritet. Gud gav i Kristus sig själv för att dela det mänskliga livet i alla dess dimensioner. Centrum i *Sändning* är Välsignelsen. Med välsignelsen sänds människan vidare för att leva med och för andra. Sändningens perspektiv kan gestaltas på olika sätt i gudstjänsten. Den gemensamma nämnaren i gudstjänstdelen *Sändning* är att Välsignelsen och psalmsång ingår. Sändningen uttrycker gudstjänstens samband med vardagens liv, samtidigt som ett eskatologiskt perspektiv, om den tillkommande världens liv, kommer till uttryck.

De kyrkliga handlingarna utgår från samma handlingsmönster som Den allmänna gudstjänsten (ibland utgör dop eller konfirmation också en integrerad del av Den allmänna gudstjänsten). Även i De kyrkliga handlingarna finns moment från Samling, Ordet och Sändning med. Dessa gudstjänster inleds respektive avslutas med samlingens och sändningens perspektiv. Ordets tilltal kommer till uttryck genom Bibelläsning och genom förkunnelsen: Predikan (vid konfirmationsgudstjänst) och Tal till konfirmanderna, Dop-, Vigsel- eller Griftetal.

Vid De kyrkliga handlingarna finns ytterligare något eller några moment som utgör centrala handlingar. Dopet är ett sakrament, en helig handling instiftad av Jesus Kristus. Dopet har därför en särställning bland De kyrkliga handlingarna. Centrum i doggudstjänsten är dop-handlingen, som alltid sker i vatten och i (Guds:) Faderns och Sonens och den heliga Andens namn. I ordningen för bikt är Bön om förlåtelse och Förlåtelseord gudstjänstens centrum. I konfirmationsgudstjänsten är Pre-

dikan (som konfirmanderna gestaltar under ledning av präst och ledare), Trosbekännelsen, Bön med handpåläggning och Sändningsord centrala, i vigselgudstjänsten Frågorna, Bön över ringen/ringarna, Löftena och Tillkännagivandet. I begravningsgudstjänsten slutligen är Överlåtelsen och Slutbön motsvarande moment.

Fasthet, frihet och alternativ

För alla gudstjänstordningar i förslaget till kyrkohandbok, såväl för Den allmänna gudstjänsten som De kyrkliga handlingarna, finns fasta och fakultativa moment och flera moment med olika alternativ.

I processen fram mot 1986 års kyrkohandbok märktes ibland en frustration över de många alternativen och en längtan efter en enhetlig ordning. Med utgångspunkt i den enhetlighet som präglade 1942 års kyrkohandbok (som dock hade flera alternativa gudstjänstordningar och moment) framfördes kritik mot vad som sågs som liturgiskt självsvald. Som revisionsgruppen inom ramen för 1968 års kyrkohandbokskommitté konstaterade 1985 är det dock av stor betydelse var alternativen finns. Alternativ i själva grundmönstret eller i bärande moment och ord är känsligare och märks mer än alternativ inom vissa andra moment. Det nu aktuella förslaget till ny kyrkohandbok går liksom 1986 års kyrkohandbok vidare på den väg som problematiserades och lades fram inom ramen för 1968 års kyrkohandbokskommitté. Det handlar om att forma en gudstjänstordning som möter behovet av igenkännande, kontinuitet och förnyelse. En grundtanke är att en välavvägd balans mellan frihet och fasthet också möjliggör utrymme för nyskapande i gudstjänsten.

Inom gudstjänstens grundstruktur finns vissa moment som *alltid är fasta*. I samtliga gudstjänstordningar ingår läsning ur Bibeln och Velsignelsen. Förutom vid sjukkommunion och i ordningen för bikt ska psalmer alltid finnas med, liksom Herrens bön.

Vissa moment rymmer *många alternativ* där det bedömts att detta varit särskilt motiverat. Exempel på sådana moment är Inledningsord, Nattvardsbönen och Bön efter kommunionen i Den allmänna gudstjänsten (se vidare resonemang längre fram om respektive moment). I Begravningsgudstjänst finns av samma skäl sammanlagt nio föreslagna böner i samband med griftetalet. Där undersökningen från 2009 visar att flera olika alternativ i den nu gällande kyrkohandboken används återkommande i församlingarna, exempelvis vad gäller förbönerna, ger även förslaget till ny kyrkohandbok ett motsvarande antal alternativ.

Andra moment har *ett begränsat antal alternativ men något fler än i 1986 års kyrkohandbok*, som Bön om förlåtelse och Överlåtelsebön i Den allmänna gudstjänsten, Tydningsord i doggudstjänsten och Inledningsord i vigselgudstjänsten.

Några moment är *helt fasta moment utan alternativa formuleringar*. Kommuniordsorden vid nattvarden och orden som sägs vid dophandlingen är alltid lika. Instiftelseorden i nattvardsbönen uttrycks alltid med samma ord.

Exempel på *centrala moment och texter där något av alternativen i kyrkohandboken ska användas* är Bön om förlåtelse och Förlåtelseord samt Nattvardsbönen i Den allmänna gudstjänsten, Tydningsord och Dopbön i doggudstjänsten, Sändningsord till konfirmanderna i konfirmeringsgudstjänsten, Inledningsord i vigselgudstjänsten och Överlåtelsen i begravningsgudstjänsten. Här handlar det om att centrala teologiska texter hålls samman och är lika i hela Svenska kyrkan.

En grundintention med förslaget till ny kyrkohandbok är att utrymme ska finnas för församlingarna att forma gudstjänster utifrån lokala förutsättningar, traditioner och behov, med respekt för att andra församlingar kan välja delvis andra vägar. Utformningen i förslaget till kyrkohandbok syftar till ett erkännande av och en glädje över mångfalden i Svenska kyrkan, samtidigt som igenkännandet av den allmänkyrkliga gudstjänsttraditionen och centrala delar av gudstjänsten värnas.

Musiken i gudstjänsten

Musiken är en betydelsefull del av gudstjänsten. Dess plats och karaktär hör samman med varje gudstjänsts gestaltande varför den inte detaljregleras i kyrkohandboken. Genom musiken uttrycks kyrkans tradition och spiritualitet och samhörighet skapas med tidigare generationer och med kristna i hela världen. Musiken ger särskild möjlighet till delaktighet. Ingen särskild musikgenre är mer trogen Svenska kyrkans tro, bekännelse och lära än någon annan, och inte endast den musik som bär orden ger utrymme för delaktighet och lovsång utan också instrumentalmusiken. Det finns en lång tradition av sådan gudstjänstmusik, till exempel preludier, postludier och musik vid De kyrkliga handlingarna.

I förslaget till ny kyrkohandbok är *psalmsången* särskilt framlyft både i Den allmänna gudstjänsten och vid De kyrkliga handlingarna. Förslaget följer här evangelisk-luthersk gudstjänsttradition där psalmsången har en stark ställning. Anvisningarna om psalmerna i gudstjänsten följer

kyrkoordningen (femte avdelningen, 18 kap. 4 §). Vid De kyrkliga handlingarna och när Högmässa eller Mässa/Gudstjänst firas som huvudgudstjänst ska *Den svenska psalmboken* användas. Psalmer ur psalmboken får bytas ut mot andra psalmer eller församlingssånger om den präst som leder gudstjänsten och tjänstgörande musiker är ense.

Till *den sjungna liturgin* hör *gudstjänstordinariets musik* (mässmusiken) i Den allmänna gudstjänsten. I kyrkohandboksförslaget följs här den allmänkyrkliga traditionen med Kristusrop (Kyrie), Lovsången (Gloria och Laudamus), Lovsägelsen (Sursum Corda och Prefationen), Helig (Sanctus), O Guds Lamm (Agnus Dei) och Lovprisningen (Benedicamus). Till detta kommer att *psaltarpsalm* eller *bibelvisa* kan sjungas. I ordningarna för Högmässa och Mässa/Gudstjänst är denna möjlighet markerad mellan den gammaltestamentliga läsningen och epistelläsningen. Även andra delar i gudstjänsten kan sjungas, som vissa inledningsord, församlingssvar i samband med bibelläsningarna, hallelujarop efter evangelieläsningen och församlingssvar i Nattvardsbönen. Här har förslaget tillfört fler sjungna möjligheter jämfört med 1986 års kyrkohandbok. I Kyrkans förbön kan sjunget förbönssvar förekomma. Förslaget rymmer också sjungna förböner för Den allmänna gudstjänsten liksom för De kyrkliga handlingarna.

I svenskkyrklig tradition har orgeln en särställning och den är ofta det självklara instrumentet för att leda sången i gudstjänsten. Antalet gudstjänstdeltagare kan, liksom gudstjänstens och kyrkorummets karaktär, samtidigt göra att det ibland fungerar bättre med ett annat instrument för gudstjänstens musik. I förslaget till ny kyrkohandbok finns inga anvisningar om val av instrument. Grundtanken är att instrumenteringen avgörs utifrån församlingens och kyrkorummets förutsättningar och varje gudstjänsts karaktär. Inte heller körsång nämns explicit. Körsång innebär dock stora möjligheter att berika gudstjänsten och är i många församlingar en väsentlig del av gudstjänstens uttryck. Kören är ofta ett viktigt stöd för den övriga gudstjänstfirande församlingen i den liturgiska sången och den gemensamma psalmsången. I Den allmänna gudstjänsten anges i förslaget till kyrkohandbok avslutande musik (Postludium) som ett fakultativt moment och i De kyrkliga handlingarna föreslås att musik integreras i alla gudstjänster (utom i ordningen för bikt). Självklart är det möjligt att utifrån förslaget ha fler eller andra musikmoment i gudstjänsten, både körsång och instrumentalmusik.

I vissa sammanhang och fromhetstraditioner firas gudstjänst utan instrument eller sång. Då kan gudstjänstdeltagarna läsa psalmer och andra sjungna moment, till exempel Kristusrop och Lovsägelsens inled-

ning, tillsammans.

Kyrkoåret i gudstjänsten

Bibelläsningen i gudstjänsten har funnits med alltsedan kyrkans äldsta tid. Den kristna gudstjänsten utgick från det judiska gudstjänstfirandet där ”lagen och profeterna” läses och utläggs i synagogan. Kyrkoåret växte i huvudsak fram under kyrkans första århundraden och i sina grunddrag är det alltiämt gemensamt för den världsvida kyrkan, även om enskilda delar har förändrats in i nutiden och det förekommer många lokala, regionala och konfessionella särdrag.

Till det som är karaktäristiskt för kyrkoåret och som också präglar det aktuella förslaget till kyrkohandbok hör veckan med söndagen som den speciella kristna gudstjänstdagen. Vidare präglas gudstjänsten av *de årligen återkommande frälsningshistoriska firningsdagarna* med förberedelsestider och efterfirande. Dessa dagar aktualiserar olika händelser i Jesu liv. Kyrkans stora högtider är jul, påsk och pingst då Kristi födelse, Kristi uppståndelse respektive Andes utgjutande firas. Genom kyrkoåret får kyrkan och den enskilda människan möjlighet att leva sig in i avgörande händelser i Jesu liv och hans undervisning. Människan får uppleva hur Jesus Kristus varje kyrkoår kommer på nytt till sin kyrka och till varje människas liv.

Gudstjänstens tematik utifrån kyrkoåret märks genom *de bibelläsningar* som läses i gudstjänsten och som följer *Den svenska evangelieboken*. Evangeliebokens bibelläsningar och teman präglar gudstjänstens rytm under året och ingår alltid vid huvudgudstjänst. Varje söndag och annan högtidsdag har sitt särskilda firningsämne eller tema som anges i evangelieboken och uttrycks i dess urval av bibeltexter.

Kyrkoåret kommer också till uttryck i *gudstjänstens musik* framförallt i musikserie A. Detta är den mest omfattande musikserien i förslaget till ny kyrkohandbok och den utgörs av gudstjänstordinariets musik för advent, jul, fastan, påsk och en allmän serie samt musiken till andra sjungna moment i gudstjänsten.

I den allmänna gudstjänstens olika moment finns föreslagna alternativ som följer kyrkoåret. I förslagets prefationstexter och Bön efter kommunionen finns kyrkoårspräglade texter för advent, jul, trettondedagstiden, fastan, passionstiden, påsk, pingst, trefaldighetstiden och kyrkoårets slut.

Till kyrkoåret hör också de särskilda dagar som uppmärksammar Jesu mor Maria. I förslaget till ny kyrkohandbok finns ny prefationstext för

Mariadagarna utifrån bedömningen att kyrkohandboken ska följa *Den svenska evangelieboken* (2002) där Mariadagarna är fler än tidigare.

Gudstjänstens rum

De flesta gudstjänster firas i en kyrka eller ett kapell. Varje kyrkorum har sitt särskilda uttryck, präglat av rummets historia och förändring och av församlingens gudstjänstfirande i samtiden. En majoritet av kyrkorumen i Svenska kyrkan uttrycker en riktning vänd framåt och denna riktning är grundläggande för symbolspråket i rummet. Solen går upp i öster och solen har ofta varit en bild för Gud och Jesu Kristi uppståndelse. Byggnaden tänks vara vänd mot Gud. Genom rummet går en dubbel rörelse. Å ena sidan att Gud vänder sig till människorna i ord och handling. Å andra sidan att människorna vänder sig till Gud i bön och lovsång. Det finns samtidigt många kyrkorum som har en annan riktning och blickpunkt. Istället för vandrigen framåt som kyrkorummets grundrörelse kan rummen utgå från cirkelns form. Människor kanske sitter i en halvcirkel och altaret är centrerat eller en del av cirkeln. Rummet öppnar sig uppåt och inåt. Mötet med både Gud och människor betonas.

Arkitektur, textilier, målningar och skulpturer uttrycker evangelium. Dessa uttrycksformer förmedlar budskap och kunskap på ett annat sätt än ord gör och hjälper människor att närma sig det ogripbara. Kyrkoplatsen och gudstjänstrummet är ”medspelare” i gudstjänsten.

I förslaget till ny kyrkohandbok finns inte anvisningar om varifrån i kyrkorummet gudstjänsten leds. Vissa gudstjänstrum uttrycker just en rörelse framåt mot öster som innebär att det naturliga är att den som leder gudstjänsten kan vända sig mot altaret i öster, *ad orientem*. Andra gudstjänstrum är formade utifrån en princip som innebär att prästen vid altaret är vänd mot församlingen, *versus populum*.

Vid måltidens utdelande finns numera olika lokala traditioner. I vissa församlingar sker mottagande av bröd och vin stående medan det på andra håll fortfarande är en stark och ibland växande sed att gudstjänstdeltagarna knäfaller vid altaret då de tar emot bröd och vin. På ett motsvarande sätt kan gudstjänsten vid Ordet gestaltas på olika sätt utifrån lokala förutsättningar, såväl i Den allmänna gudstjänsten som i De kyrkliga handlingarna.

Utifrån kyrkohandbokens överväganden om delaktighet ges möjlighet att gestalta gudstjänsten lokalt. Gestaltningen är en mycket betydelsefull del av gudstjänstens helhet men regleras vanligen inte i kyrkohandboken.

Trosbekännelserna och Herrens bön

Trosbekännelsen är en central del av Svenska kyrkans gudstjänst. Den ingår vanligen i Den allmänna gudstjänsten, särskilt då huvudgudstjänst firas, samt i dop- och konfirmationsgudstjänster (den apostoliska trosbekännelsen). Endast i undantagsfall kan trosbekännelsen utgå i huvudgudstjänst. Trosbekännelserna sammanfattar Svenska kyrkans tro, bekännelse och lära och uttrycker samhörighet med den världsvida kyrkan.

En nyöversättning av trosbekännelserna har beretts i en självständig process i förhållande till den pågående kyrkohandboksrevisionen (om Kyrkostyrelsens uppdrag 2009, se vidare sid. 11). Nedan ges, efter en kort orientering, en bakgrund till processen med nyöversättning av trosbekännelserna och Herrens bön.

Trosbekännelserna formulerades i fornkyrkan och var ett uttryck för den tidiga kyrkans fortgående reflektion över den kristna trons innehåll, särskilt dess centrala begrepp. I bekännelserna återspeglas de insikter och övertygelser som växte fram när de tidiga generationerna kristna systematiserade sina tankar kring det budskap de tagit emot från de första kristna och genom de bibliska skrifterna. Från 400- och 500-talen började trosbekännelserna komma in i gudstjänsten, i den romerska mässan från början av 1000-talet. De första översättningarna till svenska gjordes under 1300- och 1400-talen. Nya översättningar gjordes sedan under reformationen för att ingå i de första gudstjänstordningarna på svenska. Efter reformationen har ingen egentlig nyöversättning fastställts inom Svenska kyrkan. En viss språklig översyn har gjorts i samband med att nya kyrkohandböcker har utarbetats.

Herrens bön finns med i alla gudstjänstordningar för Den allmänna gudstjänsten och i De kyrkliga handlingarna, förutom i ordningen för bikt. Bönen uttrycker Jesu eget medvetande om sonskap hos Gud och hans förkunnelse om det kommande riket. Den är samtidigt en tydligt judisk bön och anknyter till synagogans avslutande *qaddish*-bön. Tilltalet "Vår fader" fanns i judiska gudstjänstböner på Jesu tid. Redan i den första kristna rörelsen blev det vanligt att tillsammans eller enskilt be *Herrens bön*. Tidigt blev den en slags botbön, ett sätt att uttrycka botfärdighet och längtan efter Guds förlåtelse, och kom att bes i samband med nattvardsfirandet. En översättning av Herrens bön till svenska gjordes långt innan Bibeln som helhet översattes. Översättningen från 1526 reviderades några år senare. Därefter har endast några mindre justeringar

gjorts och samma översättning har varit i bruk in i modern tid. Den avslutande doxologin i Herrens bön kom in i kyrkohandboken 1811.

I samband med bibelöversättningsarbetet och framläggandet av en ny översättning av Nya testamentet, NT 81, aktualiserades frågan om en ekumenisk version av Herrens bön och i detta sammanhang även nyöversättningar av trosbekännelserna. Svenska kyrkan medverkade i tillkomsten av ekumeniskt förankrade förslag till nyöversättningar. Arbetet skedde inom ramen för Svenska Ekumeniska Nämnden och senare Sveriges Kristna Råd. Processen och de olika överväganden som gjordes finns beskrivet i *Låt oss be och bekänna* (Libris 1996).

År 1996 beslutade Sveriges Kristna Råd att rekommendera sina medlemskyrkor att använda de ekumeniska nyöversättningarna av trosbekännelserna och Herrens bön. Kyrkomötet beslöt samma år att de fick användas på prov inom Svenska kyrkan och förslaget sändes ut på remiss. Efter remissbehandling och provperiod beslutade den dåvarande centralstyrelsen att inte föreslå kyrkomötet att anta förslaget till nya översättningar av trosbekännelserna. Den ekumeniska översättningen av Herrens bön fick däremot användas i Svenska kyrkan genom beslut i 1998 års kyrkomöte.

Kyrkostyrelsen sände 2011 en remiss med en förfrågan om remissinstanserna tillstyrkte att den ekumeniska översättningen av trosbekännelserna från 1996, med några förändringar, kunde antas i Svenska kyrkan. Kyrkostyrelsen beslutade utifrån remissvaren att inte lägga fram något förslag till kyrkomötet 2012 om att anta nyöversättningarna av trosbekännelserna.

Som en följd av den här beskrivna processen används i förslaget till ny kyrkohandbok de sedan tidigare av Svenska kyrkan antagna översättningarna av trosbekännelserna. Trosbekännelsernas uppställning i förslaget följer kyrkohandboken från 1986 så att den apostoliska trosbekännelsen står först. I undersökningen från 2009 framkommer att den apostoliska trosbekännelsen brukas av en stor majoritet av församlingarna: 97 procent av församlingarna använder den apostoliska trosbekännelsen alltid eller ofta. Den nicenska trosbekännelsen används ofta i 2 procent av församlingarna, ibland av 42 procent och aldrig av 56 procent av församlingarna.

Eftersom kyrkomötet beslutat att den ekumeniska översättningen av Herrens bön (*Vår fader*) kan användas i Svenska kyrkan finns denna översättning i kyrkohandboksförslaget. Sedan kyrkomötets beslut 1998 har denna översättning kommit att brukas alltmer. I utvärderingen från

2009 framkommer att 70 procent av församlingarna alltid eller ofta använder denna översättning. I 18 procent av församlingarna används den aldrig. Det framkommer vidare i undersökningen att den äldre översättningen (*Fader vår*) ännu används alltid eller ofta i 29 procent av församlingarna medan 47 procent uppger att denna översättning aldrig används. Utifrån den ekumeniska processen, kyrkomötets beslut 1998 och undersökningen 2009 utgör den ekumeniska översättningen av Herrens bön kyrkohandboksförslagets huvudalternativ och återges därför i gudstjänstordningarna. Samtidigt har bedömningen varit att den äldre översättningen ännu brukas i en ansenlig minoritet av församlingarna och att den därför ska finnas i förslaget och kunna användas i alla gudstjänster. Denna översättning återges i de inledande anvisningarna för Den allmänna gudstjänsten och De kyrkliga handlingarna.

4. DEN ALLMÄNNA GUDSTJÄNSTEN

Övergripande avvägningar

Två centrala frågor i revisionsprocessen har handlat om *antalet gudstjänstordningar* för Den allmänna gudstjänsten och dessa gudstjänsters *benämningar*. Dessa frågor har diskuterats i nära anslutning till frågan om förlåtelsens moment i Den allmänna gudstjänsten.

I kyrkohandboksförslaget 2000 liksom i reflektionsdokumenten i steg ett *Teologiska grundprinciper för arbetet i 2006 års kyrkohandboksgrupp* och *Mässans grundordning* föreslogs två ordningar: Mässa (om nattvard firas) och Gudstjänst (om nattvard inte firas). Förlåtelsens moment i gudstjänsten, som i 1986 års kyrkohandbok kallas Beredelsen, föreslogs både i förslaget 2000 och i reflektionsdokumenten i steg ett vara fakultativa. I remissbehandlingen 2000 ställde sig en majoritet av remissinstanserna kritiska till att denna del av gudstjänsten skulle vara fakultativ, eftersom man menade att Beredelsen var en central och viktig del av gudstjänsten. Likaså förordade en övervägande majoritet av remissvaren i steg ett i den nu aktuella kyrkohandboksrevisionen att Beredelsen förblir en fast del av gudstjänsten.

Till grund för bedömningen låg resonemang om människans behov att få lämna ifrån sig en skuldbörda och be om och få förlåtelsen på Jesu Kristi uppdrag. Vidare märktes en betoning av förlåtelsens performativa tilltal (ord som uttrycker en handling) och uttryck för Guds närvaro. Domkapitlet i Luleå betonade särskilt att förlåtelsen i gudstjänsten uttrycker Guds relation med människan och att relationen består ”oavsett människans brister och ofullkomlighet”. Domkapitlet i Karlstad framhöll att förlåtelsen och upprättelsen är centrala begrepp och att det är angeläget att momentet finns med i varje huvudgudstjänst.

Flera remissinstanser var kritiska till reflektionsdokumentets tolkning av förlåtelsens innebörd. Så skrev domkapitlet i Göteborg att förlåtelsen utifrån reflektionsdokumentets resonemang kan uppfattas som ett medvetandegörande av något människan redan har, snarare än att människan i själva avlösningen mottar något upprättande i mötet med levande Gud. Arbetsgemenskapen Kyrklig Förnyelse kritiserade resonemanget om synd, skuld och förlåtelse och betonade att Svenska kyrkans gudstjänst behöver återspegla en teologisk grundsyn och ett handlingsmönster som är igenkännbart även ur ett ekumeniskt perspektiv.

Samtidigt menade några remissinstanser i steg ett (liksom i remissvaren 2000) att det är möjligt att göra Beredelsen frivillig. I den samtalsgrupp som förberett svaret från domkapitlet i Härnösand konstaterades att det är problematiskt att Beredelsen alltid måste föregå mässans firande. Domkapitlet i Linköping diskuterade att tematiken i syndabekännelser ofta blir individualistisk medan ”den svåra arvsynen eller i varje fall arvsansvaret idag är strukturellt”. Domkapitlet kunde tänka sig att undantagsvis ta bort Beredelsen i gudstjänsten, men menade att momentet även fortsättningsvis bör vara huvudalternativet. Det väsentliga, framhöll domkapitlet, är själva tillsägelsen om Guds förlåtelse. Flera remissinstanser menade att det är viktigt att momentets placering i gudstjänsten blir flexibel och att, precis som domkapitlet i Linköping påtalade, förlåtelsens perspektiv kommer i centrum.

I utarbetandet av gudstjänstordningar i förslaget till ny kyrkohandbok och i bedömningen av hur många ordningar som ska föreslås för Den allmänna gudstjänsten har de synpunkter beaktats som kritiserat förslaget att göra Beredelsen helt fakultativ. Hänsyn har vidare tagits till de remissinstanser som påpekat att Beredelsen bör vara huvudalternativet i Den allmänna gudstjänsten men att den inte alltid behöver vara ett fast moment.

Antalet gudstjänstordningar

En avsikt med förslaget är att i fråga om Den allmänna gudstjänsten värna den allmänkyrkliga tradition som kommer till uttryck i den nuvarande högmässans ordning. Ytterligare en avvägning har handlat om att hålla fast vid benämningen Högmässa, som är starkt ekumeniskt förankrad och har en framhävd ställning i svensk tradition. Här kan särskilt noteras att det i utvärderingarna 1996 och 2009 framkommer att Högmässa är den gudstjänstordning som är vanligast förekommande i Svenska kyrkans församlingar. Enligt undersökningen 2009 firas Högmässa alltid eller ofta i 83 procent av församlingarna. Endast knappt tre procent anger att Högmässa inte förekommer.

Med utgångspunkt i vad som i steg ett framkommit om värdet av såväl igenkännande som flexibilitet i gudstjänstlivet, i framhållandet av förlåtelsens centrala ställning i gudstjänsten, i värnandet av Högmässans ordning och i den uttalade avsikten att de gudstjänstordningar som finns i en kyrkohandbok ska kunna fungera såväl för söndagens och helgdagens som vardagens gudstjänst föreslås följande tre grundformer för Den allmänna gudstjänsten:

- Högmässa: gudstjänst med nattvard med fler fasta moment.
- Mässa: gudstjänst med nattvard med färre fasta moment
- Gudstjänst: gudstjänst utan nattvard med färre fasta moment

Det kan noteras att då nattvard firas finns det nu alltid anvisningar om hur förlåtelsens moment kan infogas (Bön om förlåtelse, Förlåtelse- eller Löftesord och Tackbön, alternativt Överlåtelsebön). Utöver Den allmänna gudstjänsten gäller detta för konfirmationsmässa, vigsel med mässa samt begravning med mässa. Utan att vara ett fast moment i dessa gudstjänster är förlåtelsens moment på detta sätt framlyft i alla gudstjänster med nattvard på ett sätt som inte är fallet i 1986 års kyrkohandbok.

Förlåtelsens moment är i förslaget till kyrkohandbok placerade i Samling men kan alternativt placeras i samband med eller infogad i Kyrkans förbön. Placeringen av förlåtelsens moment i Samling följer 1986 års kyrkohandbok samt allmän praxis: i undersökningarna 1996 och 2009 framkom att detta bruk är vanligast. Undersökningen från 2009 visar att Beredelsen (som i 1986 års kyrkohandbok motsvarar förlåtelsens moment) alltid eller ofta förekommer i denna del av gudstjänsten i 79 procent av församlingarna.

Högmässa, Mässa och Gudstjänst

I ordningen för Högmässa är alla moment utom Tackbön, Psaltarpsalm, Hallelujarop, Psalm efter Trosbekännelsen och Sändningsord fasta. Bön om förlåtelse och Förlåtelse- eller Löftesord ingår således alltid. Placeringen av dessa moment är flexibel och de kan ingå antingen i Samling eller i Ordet, i samband med eller infogade i Kyrkans förbön. När Högmässa firas används någon av kyrkohandbokens musikserier A–E. Högmässa är huvudsakligen tänkt för söndagens- och helgdagens gudstjänst.

När Den allmänna gudstjänsten firas som Högmässa benämns gudstjänsten också vanligen Högmässa (naturligtvis kan variationer förekomma, till exempel Påskhögmässa). Därmed värnas ett igenkännande med traditionen och mellan församlingar.

Ordningen för Mässa/Gudstjänst utgår från samma handlingsmönster och grundstruktur som ordningen för Högmässa. Skillnaden i förhållande till Högmässa är att den innehåller färre fasta moment. Avsikten är att Mässa/Gudstjänst ska kunna användas för gudstjänstfirande för såväl

söndagens, helgdagens som vardagens gudstjänst. När Mässa/Gudstjänst firas som huvudgudstjänst är fler moment än annars fasta men inte lika många som i Högmässa (om huvudgudstjänst, se vidare nedan).

Förlåtelsens moment (Bön om förlåtelse, Förlåtelse- eller Löftesord och Tackbön) är fakultativa i Mässa/Gudstjänst och kan ingå i Samling eller i Ordet, i samband med eller infogade i Kyrkans förbön. Dessa moment kan också utgöras av Överlåtelsebön. I Mässa/Gudstjänst ingår alltid evangelieläsning, återkommande psalmsång (se exempel i kapitel sex om enkel mässa eller gudstjänst firas). Vidare ingår Predikan och (i Mässa) Nattvardsbönen, Herrens bön och Kommunionen samt alltid Välsignelsen.

Musiken i Mässa/Gudstjänst kan utgöras antingen av de musikserier som finns i kyrkohandboksförslaget eller av annan musik. I Mässa/Gudstjänst kan alltså kyrkohandbokens musikserier ersättas med annan serie.

De gudstjänster som firas enligt ordningen för Mässa/Gudstjänst kan ha andra benämningar. Om ”mässa” anges betyder det dock alltid att nattvard firas. Genom att namnet på de gudstjänster som firas utifrån Mässa/Gudstjänst inte är bestämda i kyrkohandboken underlättas möjligheten att lokalt beskriva de gudstjänster som firas. Exempel kan vara Mässa med små och stora, Rockmässa, Meditationsgudstjänst, Veckomässa, Adventsgudstjänst eller Påsknattsmässa (se vidare kapitel sex).

Kyrkohandboksförslaget tydliggör även hur en lekmanaledd gudstjänst i Svenska kyrkan kan utformas (sid. 12 i förslagets huvudvolym). Handlingsmönstret för Gudstjänst följs, med skillnaden att en lekmanaledd gudstjänst inte innehåller performativa ord (Förlåtelseord ersätts med Löftesord och Välsignelsen sägs med orden ”Herren välsigne/välsignar oss...”). En gudstjänst som leds av lekman kan firas som huvudgudstjänst, enligt vad som utvecklas nedan.

Huvudgudstjänst

Med huvudgudstjänst menas den allmänna gudstjänst i Svenska kyrkans församlingar som firas på en söndag eller helgdag. Vad som gäller för huvudgudstjänst utvecklas i de övergripande anvisningarna i förslagets huvudvolym (sid. 10). Huvudgudstjänst firas enligt någon av ordningarna för Högmässa eller Mässa/Gudstjänst.

När Mässa/Gudstjänst firas som huvudgudstjänst ska Trosbekännelsen, Kyrkans förbön och (vid Mässa) Måltidens samtliga moment ingå. Trosbekännelsen kan i undantagsfall utgå. Vid huvudgudstjänst ska *Den*

svenska evangelieboken användas för bibelläsningarna och kollekt samlas, enligt kyrkoordningens bestämmelser, alltid in. *Den svenska psalmboken* ska användas vid huvudgudstjänst och De kyrkliga handlingarna. Psalmer ur psalmboken får bytas ut mot andra psalmer och församlingssånger om den präst som leder gudstjänsten och den tjänstgörande musikern är ense.

Flera huvudgudstjänster kan firas samma dag i en församling, till exempel i stora församlingar med många kyrkor och kapell. Antalet huvudgudstjänster och vilka huvudgudstjänster som firas i en församling anges i församlingsinstruktionen som utfärdas av domkapitlet efter att ha godkänts av församlingens beslutade organ och kyrkoherden. I församlingsinstruktionen anges även det minimiantal huvudgudstjänster med nattvard som ska firas i församlingen under ett år.

Avvägningarna i förslaget mellan Högmässa och Mässa/Gudstjänst, huvudgudstjänst och vad församlingsinstruktionen reglerar handlar om att ge utrymme för lokal flexibilitet. Det handlar också om att värna det gemensamma gudstjänstfirandet som uttrycker Svenska kyrkans tro och tradition.

Musikserier

I huvudvolymen återges musiken utan ackompanjemang så som den används av församlingen och av prästen eller gudstjänstledaren. Musikvolymen är förslagens ackompanjemangsutgåva och har redigerats för att användas av kyrkomusikern.

Gudstjänstordinariets musik (mässmusiken) har för Den allmänna gudstjänsten samlats i fem musikserier A–E. Denna musik omfattar Kristusrop, Lovsången, Lovsägelsen, Helig, O Guds Lamm och Lovprisning. Musikserie A är i sin tur uppställd i tre kyrkoårsserier (advents- och jultiden, fastetiden och påsktiden) och en allmän serie. Musikserierna B–E är allmänna serier. Med allmän serie menas här att det är en serie som kan användas under hela kyrkoåret.

I kyrkohandboksförslaget lyfts särskilt moment fram som kan ledas av försångare: Kristusrop, Lovsången, Lovsägelsen samt Lovprisning. Vissa sjungna alternativ kan ledas av kör.

Gudstjänstordinariets musik och moment är fasta i Högmässa och fakultativa i Mässa/Gudstjänst. I Mässa/Gudstjänst kan kyrkohandboksförslagens musikserier ersättas med annan musikserie. Musiken i respektive serie återges i den ordning momenten förekommer i gudstjäns-

ten. I musikserie A finns även Den allmänna gudstjänstens övriga sjungna moment (som Inledningsord och Förbön) samt sjungna moment för De kyrkliga handlingarna (Förbön och Lovsägelsen).

När de olika kyrkoårs- och allmänna serierna används framgår av uppställningen nedan. För Lovsägelsen förekommer därutöver i vissa serier (huvudsakligen musikserie A och B) ett större antal alternativ knutna till vissa givna dagar och tider under kyrkoåret.

Julserien (i musikserie A) används från och med Första söndagen i Advent till och med den vecka som följer efter den Sjätte söndagen efter Trettondedagen samt på Kyndelmässodagen och Jungfru Marie bebådelsedag. Till denna serie hör alla Mariadagar.

Fasteserien (i musikserie A) används från och med Fastlagssöndagen till och med Långfredagen.

Påskserien (i musikserie A) används från och med Påskdagen (i förekommande fall Påskafton) till och med veckan efter pingst.

Allmän serie (i musikserierna A–E) används från och med Heliga Trefaldighets dag till och med veckan som följer efter Domssöndagen samt från och med söndagen Septuagesima till och med den vecka som följer efter söndagen Sexagesima. Allmän serie kan även användas annan tid under kyrkoåret.

De olika musikserierna skiljer sig åt genom karaktären på den musik som de omfattar.

Musikserie A utgörs av den traditionella mässmusiken och musiken till övriga sjungna moment. I huvudsak överensstämmer denna serie med 1986 års kyrkohandbok. Kyrkoårsalternativen är dock något färre i kyrkohandboksförslaget; exempelvis ingår inte längre *tonus ferialis* i Lovsägelsen. I musikserie A finns även sjungna alternativ till exempel för Inledningsord, församlingssvar vid bibelläsningar och Kyrkans förbön. Här tillför kyrkohandboksförslaget således musik för fler moment i gudstjänsten än i den nu gällande kyrkohandboken, bland annat för hallelujarop, förbönssvar och församlingssvar i nattvardsbönen. I serien finns också inarbetad musik som visat sig fungera väl för gudstjänst med alla åldrar, till exempel Lovsången 5 (Sv.Ps. 21, Måne och sol). Som föreslagna sjungna förböner vid De kyrkliga handlingarna finns både de traditionella förböner för vigsel och begravning och nyskrivna förböner för dop, vigsel och begravning.

Musikserie B är nykomponerad och består av musik till gudstjänstordinariets alla moment och alla alternativ vid till exempel Lovsägelsen. Serien kan karaktäriseras som modern med ett tonspråk präglad av bland

annat blues, jazz och konstmusik. Texten i serien utgörs, förutom vid Lovsången, av traditionell text. Endast smärre språkliga justeringar har gjorts i befintliga texter. Avsikten är att serien ska fungera väl för varierande instrumentering, inte minst för orgel.

Musikserie C består av musik för Kristusrop, Lovsången, Lovsägelsen (tio alternativ), Helig och O Guds Lamm. Huvuddelen av musiken i denna serie är väl förankrad i många församlingar och används också internationellt. Musiken kan karaktäriseras som stående i en allmänkyrklig tradition.

Musikserie D är ny både vad gäller text och musik. I serien ingår Kristusrop, Lovsången, Lovsägelsen (tre alternativ), Helig och O Guds Lamm. Musiken i denna serie har lovsångskaraktär, med ett tonspråk hämtat från gospelmusiken. Tanken är att serien ska fungera väl med alla åldrar och att det konkreta bildspråket tillför kyrkohandboken väsentliga perspektiv och har ett i bred mening inkluderande språk.

Musikserie E används liksom musikserie C sedan länge i många församlingar. Serien består av Kristusrop, Lovsången, Lovsägelsen (ett alternativ), Helig och O Guds Lamm. Musikaliskt anknyter den till en vis- och folkmusiktradition och bedömningen är att denna musik visat sig fungera brett i församlingar med olika karaktär. Delar i serien har länge använts i gudstjänst med barn och ungdom.

Huvuddelen av musikserierna C och E har tidigare publicerats. De återfinns bland annat i *Gudstjänstsång* (Verbum 2011) som tillkom efter en begäran från kyrkomötet om liturgiska sånger med en alternativ grundton för Den allmänna gudstjänsten. *Gudstjänstsång* arbetades bland annat fram genom en process från 2005 till 2007 med försöksverksamhet i församlingar och kontinuerlig utvärdering. I arbetet med en ny kyrkohandbok har erfarenheter från denna process beaktats.

Med musikförslaget har avsikten varit att både värna den traditionella sjungna liturgin och bredda de musikaliska genrer som ingår i kyrkohandboken. Samtidigt har en vilja funnits att möjliggöra en fortsatt kyrkomusikalisk utveckling genom att i Mässa/Gudstjänst öppna för att även andra musikserier kan användas. Genom breddningen av det musikaliska urval som ingår i kyrkohandboken uppnås en principiell förändring som setts som önskvärd i revisionsprocessen; fler musikaliska genrer kan utifrån kyrkohandboken bära och uttrycka tro och liv.

Kollekt och meddelanden

Att samla in kollekt i gudstjänsten uttrycker solidaritet och en vilja att dela med sig av sina tillgångar till andra (se resonemang ovan sid 51). Kollekten samlas vanligen in och bärs fram i gudstjänsten i samband med psalmsång i söndagens gudstjänst i Ordet eller i Måltidens inledning (Tillredelsen/Offertoriet) eller i Sändning.

I vissa församlingar har det som komplement blivit vanligt att en så kallad kollektomat eller motsvarande kortläsare installeras i anslutning till eller i kyrkorummet för att besökare under veckan eller i samband med gudstjänster ska kunna skänka pengar till aktuellt kollektändamål. Om sådan möjlighet finns är det viktigt att hitta former för att även de medel som samlats in på andra sätt än i gudstjänsten ska kunna finnas med, åtminstone symboliskt, när kollekten bärs fram i gudstjänsten och i bönen för kollekten.

Meddelanden av olika slag hade längre tillbaka en mer eller mindre officiell karaktär som kyrkliga tillkännagivanden (till exempel lysning inför äktenskap). Med tiden har deras betydelse förändrats och bönedimensionen kommit i förgrunden. I förslaget markeras detta genom att bön för döpta, konfirmerade och vigda samt tacksägelse för avlidna är en del av förbönen (se exempel i Förbön 8). Möjlighet finns också att göra dessa meddelanden till ett eget bönemoment i gudstjänsten. Placeringen och omfattningen av andra meddelanden (till exempel om dagens kollekt) avgörs i församlingen. Information om kommande händelser och gemensamma angelägenheter kan förslagsvis ges på ett särskilt informationsblad i samband med gudstjänsten (eller kyrkkaffe), på församlingens (eller stiftets) webbplats eller i församlingstidning.

Särskilda gudstjänstordningar

JULOTTA, LÅNGFREDAGSGUDSTJÄNST OCH SJUKKOMMUNION

Ordningar för Julotta och Långfredagsgudstjänst återfinns i kyrkohandboksförslaget eftersom dessa gudstjänster har en särskild ställning i Svenska kyrkans tradition. I förslaget år 2000 fanns inte dessa gudstjänstordningar med, vilket kritiserades av flera remissinstanser. Ordningarna för dessa gudstjänster i kyrkohandboksförslaget följer huvudsakligen 1986 års kyrkohandbok. I Julottan finns Lovsången som alternativ i Samling, om Inledningsord läses. Långfredagsgudstjänsten har reviderats i relation till *Den svenska evangelieboken* vid epistelläsningen och med

det nya alternativet för församlingens svar, som återfinns i alla ordningar för Den allmänna gudstjänsten, vid första och andra bibelläsningen (se vidare sid. 79).

I ordningen för Långfredagsgudstjänst i kyrkohandboken från 1986 kan *Mitt folk, mitt folk* (Improperierna) ingå. I arbetet med kyrkohandboken 1986 diskuterades om Improperierna skulle finnas med i kyrkohandboken. Det konstaterades att Improperierna under tidernas lopp utnyttjats i antisemitiskt syfte och att det därför vore önskvärt med en översyn av texten. Slutsatsen blev dock att det trots flera försök att revidera texten inte var möjligt ”att göra om Improperierna om de skall förbli vad de var tänkta att vara”. Man konstaterade också att text och musik är kongeniala, vilket ytterligare försvårade möjligheten till revision (*Svenska kyrkans gudstjänst* SOU 1985:46, sid. 183–184).

Eftersom det inte fanns någon ordning för Långfredagsgudstjänst i förslaget till kyrkohandbok år 2000 behandlades följaktligen inte Improperiernas ställning i förslagets motiveringsvolym. I det nu aktuella kyrkohandboksförslaget finns en ordning för Långfredagsgudstjänst utan Improperierna. Erfarenheterna och slutsatserna från 1986 års kyrkohandboksrevision om svårigheten att revidera texten liksom underlag i den pågående kyrkohandboksrevisionen har varit viktiga i de överväganden som gjorts. Den omfattande kunskap som finns från både religionsdialog- och forskningssammanhang om problematiken med Improperierna för relationen mellan judendom och kristendom har varit central för bedömningen. Problematiken med Improperierna väcker i sin tur flera väsentliga frågor om exempelvis bibelsyn och kristen identitet, frågor som inte kan lösas inom ramen för en kyrkohandboksrevision, men borttagandet av Improperierna har bedömts vara en viktig symbolhandling.

Kyrkohandboksförslaget inkluderar också en ordning för Sjukkommunion främst av pastoral och praktiska skäl. Präster kan kallas till sjukkommunion med relativt kort varsel och behöver då snabbt och enkelt kunna finna en ordning för denna. I huvudvolymens *Övergripande anvisningar* (sid. 12) anges att om sjukkommunion firas vid svåra omständigheter ska Nattvardsbönen med instiftelseorden, samt utdelande av bröd och vin alltid ingå. Tanken med ordningen är dock att det normala är att även Sjukkommunion firas som en gudstjänst med gudstjänstmoment som i sina grunddrag följer Mässans ordning.

Om gudstjänstens delar och moment

Nedan ges en övergripande förklaring av Den allmänna gudstjänstens grundstruktur, huvuddelar och moment.

Samling

Till Samling hör klockringning (om möjligt), inledande psalmsång och Inledningsord. Klockringningen uttrycker att all gudstjänst börjar med Guds kallelse. Inledningsord kan utgöras av något av de förslag som finns i kyrkohandboksförslaget eller annat inledningsord. Det kan vara fritt formulerat.

Förlåtelsens moment (Bön om förlåtelse, Förlåtelse- eller Löftesord samt Tackbön, alternativt Överlåtelsebön) kan ingå i Samling eller i Ordet, i det senare fallet i samband med Kyrkans förbön. Bön om förlåtelse och Förlåtelse- eller Löftesord är fasta moment i Högmässa medan Tackbön är fakultativ. I Mässa/Gudstjänst är förlåtelsens alla moment fakultativa och Överlåtelsebön kan brukas istället för Bön om förlåtelse och Förlåtelse- eller Löftesord samt Tackbön.

Till Samling hör vidare Kristusrop, Lovsången och Dagens bön. Kristusrop och Lovsången är fakultativa i Mässa/Gudstjänst.

INLEDNINGSD

Samlingen fördjupar flera perspektiv. Kyrkohandbokens föreslagna Inledningsord uttrycker förundran och glädje över Guds storhet och Gud som skapare, över Guds omsorg, närvaro och nåd. Bedömningen i kyrkohandboksrevisionen har varit att gudstjänstens samling kan ha olika karaktär och att det därför finns ett behov att i kyrkohandboken också ge förslag på Inledningsord som möter och uttrycker olika perspektiv.

All gudstjänst firas i Guds, den treeniges namn. Det första korta inledningsordet ”I (Guds:) Faderns och Sonens och den heliga Andens namn” finns föreslaget för samtliga gudstjänster. Orden betonar Guds enhet och helhet, och treenigheten. Inledningen i Samling kan även formuleras med andra korta upptaktsord, och det är här möjligt att använda det sjungna inledande Helig som sedan 1811 funnits med i svensk kyrkohandboks-tradition. Samlingen kan därefter antingen fortsätta med ett fördjupande Inledningsord, eller leda vidare i gudstjänsten.

Vissa Inledningsord uttolkar gudstjänstens sammanhang. Vidare finns Inledningsord som kan fungera som doppåminnelse där Guds löfte

(Inledningsord 9) och de döptas uppdrag (Inledningsord 6) särskilt lyfts fram. Då kan gudstjänsten till exempel inledas vid dopfunten.

Inledningsorden i kyrkohandboksförslaget rymmer fler perspektiv än motsvarande inledande ord, beredelseord och tydningsord i kyrkohandboken från 1986. De är därför också fler till antalet (totalt sjutton alternativ jämfört med femton i 1986 års kyrkohandbok). Vissa Inledningsord leder vidare till Bön om förlåtelse (eller Överlåtelsebön), andra till Kristusrop eller Lovsången. I Mässa/Gudstjänst, där dessa moment är fakultativa, kan gudstjänsten fortsätta direkt med Dagens bön eller bibelläsning.

Några Inledningsord hör samman med särskilda högtider eller delar av kyrkoåret som Inledningsord 15 (för Julotta) och Inledningsord 16 och 17 (för passionstiden och Långfredagsgudstjänst).

Inledningsordet kan också formuleras fritt och det är möjligt att till exempel vid en veckomässa utvidga det med ett kort förkunnelsemoment i anslutning till dagens bibelläsning.

Som diskuterats ovan i avsnittet om överväganden i förhållande till Bibel 2000 har förslaget så långt som det varit möjligt följt Bibel 2000. Hänsyn har också tagits till gudstjänstssammanhanget och de krav som ställs på liturgins rytm. Några av de Inledningsord som finns med i kyrkohandboksförslaget och i 1986 års kyrkohandbok ansluter nära till olika bibeltexter. Här har en exegetisk avstämning och bedömning gjorts av hur ordagrant bibeltexten kan återges enligt Bibel 2000. Det gäller särskilt Inledningsord 12, 15, 16 och 17. Vad gäller Inledningsord 12 som utgår från Första Moseboken 1:1, 26–31 handlar skillnaderna i formulering inte bara om stil och översättningsideal (se ovan sid. 33) utan också i vissa fall om textens betydelse. Inledningsord 16 och 17 följer nära Psaltaren 130 respektive Psaltaren 51 i Bibel 2000. Texten är här enklare och konkretare än motsvarande texter i 1986 års kyrkohandbok och bibelöversättningen från 1917.

BÖN OM FÖRLÅTELSE, FÖRLÅTELSE- ELLER LÖFTESORD, TACKBÖN

I forandet av förslaget till ny kyrkohandbok har det setts som angeläget att nämna synden vid namn, och att Guds nåd och förlåtelse betonas. I förtröstan på Guds omsorg om varje människa kan var och en våga se synden i sitt liv. Nådens perspektiv finns särskilt framlyft i några av de föreslagna Inledningsord som leder vidare till Bön om förlåtelse. I Bön om förlåtelse och Förlåtelse- eller Löftesord uttrycks förhållandet mellan Gud och människa som en personlig relation och förlåtelsen som en hän-

delse, en performativ handling. Det har vidare bedömts som angeläget att uttrycka att synd inte bara är något som gäller enskilda individer. Synden är också strukturell och är en del av människans verklighet och ansvar.

Det går att göra en distinktion mellan krav för att förlåtelsen ska ges och villkor för att förlåtelsen ska bli meningsfull. Att vilja bli förlåten och uppvisa ånger behöver då inte vara krav för förlåtelsens verkan, men är förutsättningar för att den ska vara meningsfull för människan. En sådan syn på förlåtelsen är förenlig med en villkorlös och absolut förlåtelse. Varje människa behöver se sin egen delaktighet i synden och sitt behov av förlåtelse om förlåtelsen ska kunna bli meningsfull för henne. Ju tydligare någon ser sin faktiska skuld, desto större värde kan hon eller han sätta på den förlåtelse som Gud ger.

I förlåtelsens moment i gudstjänsten är det därför centralt att bekännelse av synd ingår och att det finns texter som ger uttryck för existentiell ångest, samtidigt som synd inte får förväxlas med till exempel svaghet, skamkänslor och otillräcklighet.

I den syndabekännelse (Bön om förlåtelse 8) som funnits med i svensk kyrkohandbokstradition alltsedan den första kyrkohandboken 1614 (och som ingick i Olaus Petris *Den svenska mässan* från 1531, med förlagor i medeltida böner) finns ett tydligt perspektiv av betonad tillit till Guds löfte, omsorg och nåd. Detta perspektiv har i förslaget tjänat som utgångspunkt då nya alternativ formulerats till Bön om förlåtelse. Det har i revisionsprocessen inför det aktuella förslaget till ny kyrkohandbok övervägts om denna bön även fortsättningsvis skulle finnas med i förslaget och om den i så fall skulle revideras (den var föremål för revidering inför 1986 års kyrkohandbok). Bönen används idag i mycket få församlingar, vilket skulle kunna vara ett argument för att den togs bort ur kyrkohandboken. Samtidigt kan den ses som ett väsentligt uttryck för Svenska kyrkans andliga kulturarv och en symbol för reformationens genomförande i Sverige. Det finns de som uppfattar att bönen inledning ”Jag fattig, syndig människa ...” uttrycker ett nedtryckande perspektiv som upplevs som förödande för gudstjänstens inledning. Andra uppfattar istället bönen som ett befriande uttryck för Guds nåd, vad som än hänt och vad människan än bekänner. Den sammanvägda slutsatsen i revisionen har blivit att låta bönen finnas kvar oförändrad.

En annan fråga som övervägts i revisionen och som uppmärksammats ovan (sid. 61) handlar om förlåtelsens moment som fasta eller fakultativa. I kyrkohandboksförslaget föreslås att förlåtelsens moment även då nattvard firas (i Mässa) kan vara fakultativ. Redan i kyrkohandboken

från 1986 är det möjligt att fira nattvard utan syndabekännelse och förlåtelsens tillsägelse, till exempel i Temamässa eller vid vigsel med mässa. Ett formellt samband mellan förlåtelsens moment och nattvardsfirandet finns alltså inte heller i nuvarande kyrkohandbok. I den försöksverksamhet som initierades av 1968 års kyrkohandbokskommitté var det också möjligt att i enklare nattvardsgudstjänster inte ha med dessa moment.

Under större delen av 1900-talet, då nattvard firades betydligt mer sällan än idag, var det mer naturligt att alltid ha med både syndabekännelse och förlåtelseord. Bedömningen i den aktuella revisionen är att förlåtelsen med försäkran om Guds nåd är central i gudstjänsten oavsett om nattvard firas eller inte. De särskilda momenten är dock inte en förutsättning för att nattvard ska kunna firas. Det perspektiv som kommer till uttryck i förlåtelsens moment uttrycks också i andra delar av gudstjänsten, särskilt instiftelseorden i Nattvardsbönen, Herrens bön, O Guds Lamm och distributionsorden vid nattvarens utdelande.

Om förlåtelsens moment (Bön om förlåtelse och Förlåtelse- eller Löftesord samt Tackbön) är en del av Samling används något av de alternativ som finns med i kyrkohandboksförslaget. Dessa moment kan alternativt placeras i samband med eller infogade i Kyrkans förbön, se vidare sid. 81.

Bön om förlåtelse benämns i 1986 års kyrkohandbok Syndabekännelse och bön om förlåtelse. I kyrkohandboken från 1942 var benämningen Syndabekännelse. I det aktuella kyrkohandboksförslaget har bedömningen varit att bönen om förlåtelse rymmer syndabekännelse. I fem av de alternativa bönerna uttrycks en bekännelse av synd (Bön om förlåtelse 1, 2, 3, 5 och 8). I två böner uttrycks antingen en bön om förlåtelse för ”mina synder” (Bön om förlåtelse 6), eller för ”det som jag gjort fel” (Bön om förlåtelse 7). Dessa två böner har tillkommit för att kyrkohandboken behöver innehålla korta och konkreta förlåtelseböner som bland annat kan fungera vid gudstjänst med barn eller i en enkel vardagsmässa. I Bön om förlåtelse 4 tilltalas Jesus Kristus och här uttrycks först en vilja att överlåta sig till honom, därefter en bön om förlåtelse för ”det jag brustit mot skapelsen, mina medmänniskor och mig själv”. En modifierad form av denna bön finns i samband med Kyrkans förbön (sid. 51 i huvudvolymen). Bönen har tillkommit utifrån ett bedömt behov att fungera i utsatthet. Den börjar i överlåtelsen till Jesus Kristus och fortsätter därefter med en förlåtelsebön.

Ovan uppmärksammades Inledningsord 17 utifrån Psaltaren 51. Bön om förlåtelse 5 utgår från samma psaltartext och är ett exempel på att en

sammanhållen liturgisk bön i viss mån är självständig i förhållande till den bibelöversättning som för övrigt används i kyrkan. Vissa formuleringar från kyrkohandboken 1986, som utgick från 1917 års bibelöversättning, har behållits då formuleringarna bedömts som inarbetade och mer välfungerande i den gemensamma bönen.

Samtliga böner om förlåtelse uttrycker ett relationellt perspektiv och rymmer en *individdimension* genom att bönen sägs av ett ”jag” i första person singularis och riktas till Gud som ”du”. Samtidigt rymmer en *kyrko- och församlingsdimension*: det är en gemensam bön som är lika för hela Svenska kyrkan och som beds gemensamt av den gudstjänstfirande församlingen.

I förslagets Förlåtelse- och Löftesord betonas den villkorlösa förlåtelsen. Tre Förlåtelseord finns även med i kyrkohandboken från 1986. I förlåtelseorden är fokus både på att ”synderna är förlåtna” (Förlåtelseord 1 och 3) och att ”du är förlåten” (Förlåtelseord 2 och 4). Bedömningen har varit att båda dessa perspektiv bör rymmas. Det senare uttrycket handlar om att vara förlåten som människa med den synd jag är ansvarig för. Löftesord 2 följer nära formuleringen i Förlåtelseord 2. Förlåtelseord 1 handlar om Guds upprättelse av människan, ”oss”. Löftesord 3 relaterar förlåtelsen till bekännelsen av synd.

Motsvarande perspektiv märks i tackbönerna, som är fakultativa både i Högmässa och i Mässa/Gudstjänst. Sammantaget fördjupas i dessa böner flera perspektiv på förlåtelsen. Tackbön 1 och 4 tilltalar Gud som Fader och handlar om människans tacksamhet över möjligheten att leva i Guds förlåtelse och över syndernas förlåtelse genom Jesus Kristus. Tackbön 2 stannar i tacksamheten över att Gud möter människan med förlåtelse och ger kraft att leva. Tackbön 3 benämner inte explicit förlåtelsen men tolkar betydelsen för människan och hur Gud verkar i människans liv.

Eftersom tackbönen beds gemensamt av församlingen uttrycks även bönen dialogiska perspektiv, som ett svar på förlåtelseorden eller löftesorden.

ÖVERLÅTELSEBÖN

I Mässa/Gudstjänst kan Bön om förlåtelse och Förlåtelse- eller Löftesord ersättas av Överlåtelsebön. Att införa en överlåtelsebön i gudstjänsten tillkom som ett förslag inom 1968 års kyrkohandbokskommitté. Utifrån självvårdande erfarenheter var bedömningen att det behövdes en gudstjänstinledning som möter människors utsatthet. En Överlåtelsebön

infördes utifrån detta resonemang i ordningen för Söndagsgudstjänst i 1986 års kyrkohandbok. Utvärderingarna 1996 och 2009 visade att denna Överlåtelsebön har kommit att användas i betydligt fler gudstjänster än Söndagsgudstjänst och att bönen i sig möter ett verkligt behov i församlingarna.

I det nu aktuella förslaget till ny kyrkohandbok finns tre överlåtelseböner. En av dem (Överlåtelsebön 2) är den som också finns i 1986 års kyrkohandbok. Överlåtelsebönerna i förslaget tar sin utgångspunkt i människans existens och vilja och de uttrycker särskilt hennes gudstillit. Människan överlämnar sig och vänder sig förtröstansfullt till Gud. I en nyskriven bön (Överlåtelsebön 3) fördjupas ett mystiskt perspektiv om Gud som är kärleken i människans liv och som kan fylla henne med sin förnyande kraft. En av bönerna (Överlåtelsebön 1) utgår från en Syndabekännelse och bön om förlåtelse i kyrkohandboken från 1986. Här har bedömningen varit att denna bön å ena sidan ofta är använd i många församlingar och därför bör vara kvar i kyrkohandboken men att den å andra sidan inte är en Bön om förlåtelse i egentlig mening utan mera uttrycker just ett överlåtelseperspektiv. Bönen har därför i sin inledande del reviderats för att kunna fungera som överlåtelsebön.

KRISTUSROP

I förslaget till ny kyrkohandbok införs benämningen ”Kristusrop” för det moment i gudstjänsten som i den allmänkyrkliga traditionen kallas ”Kyrie”. Liksom vid flera andra moment i förslaget kvarstår samtidigt den allmänkyrkliga benämningen. I 1986 års kyrkohandbok och i tidigare kyrkohandböcker har den svenska benämningen varit ett citat ur Bibeln, ”Herre, förbarma dig”. Benämningen Kristusrop uttolkar momentets betydelse. Människorna vänder sig tillsammans till Kristus på det sätt som evangelierna beskriver att många människor närmade sig Jesus, med rop om förbarmande. Ropet handlar om att Kristus ska vara nära och dela människans livsvillkor. Kristusropet ger rum för människans upplevelse av hur livet faktiskt är och uttrycker ett löfte att Kristus hör människans rop. I kyrkohandboksförslaget 2000 fanns möjligheten att integrera Kyrie med bönen om förlåtelse. I det nu aktuella förslaget har bedömningen varit att Kristusropet bör hållas kvar som församlingens samlade rop om barmhärtighet och hjälp. Det har därför inte i förslaget integrerats med Bön om förlåtelse.

De Kristusrop från 1986 års kyrkohandbok som ingår i förslaget är oförändrade. Även musikserie B och C utgår från den traditionella

texten, med ropet om förbarmande riktat till Kristus och/eller Herren. I förslaget tillförs två Kristusrop med ny text. Kristusrop 5 i musikserie D uttrycker att Kristus delat människans liv och känner det. Därför vänder sig människorna till honom. I Kristusrop 6 i musikserie E nämns inte tilltalet till Kristus explicit. Sammanhanget, benämningen Kristusrop och att ropet sägs gemensamt, gör ändå denna betydelse tydlig. Människorna vänder sig till Kristus som ”du”, med vädjan och rop om att han ska vara nära.

LOVSÅNGEN

Lovsången (Gloria och Laudamus) är en lovsång till Gud och en tack-sägelse för Kristi verk. Lovsångerna präglas av ett trinitariskt perspektiv. Här uttrycks samhörighet med den världsvida kyrkan: med kristna över hela världen och i alla tider riktas lovsången till Gud. Lovsången är också hela skapelsens glädjehrop över allt skapat och allt levande och över Guds nåd och frälsning genom Jesus Kristus. Lovsången utelämnas vanligen under fastan. I förslaget ingår de flesta av lovsångerna i 1986 års kyrkohandbok. Som alternativ till Laudamus kan även en Lovpsalm ur psalmboken sjungas.

I musikserierna B–E tillför förslaget fyra nya lovsånger med för kyrkohandboken ny text och musik. Genom dessa lovsånger vidgas gudstillalet och gudsbilden på ett väsentligt sätt och ett inkluderande språk kommer till uttryck. Dessa nya sånger kompletterar de befintliga lovsångerna, som endast med någon mindre, språklig förändring har justerats i förhållande till 1986 års kyrkohandbok. I de nya lovsångerna betonas skapelsens perspektiv, Jesus som räddare, livet i den heliga Anden och Anden som tröstare. Att skapelseperspektivet lyfts fram märks till exempel i Lovsången 8 som utvecklar hur Gud håller universum i sin hand och att Gud skapat jord och himmel, hav och land, människorna, djuren och naturen. Också Guds närvaro i världen och i människors liv och verklighet lyfts fram.

I förhållande till Bibel 2000 har särskilt änglahälsningen som utgår från Lukasevangeliet 2:14 utretts. Förslaget följer 1986 års kyrkohandbok:

Ära åt Gud i höjden och frid på jorden
bland människor som han älskar.

Flera frågor har här beaktats. Lovsångshälsningen (Gloria) i gudstjänsten behöver vara formulerad så att den på ett naturligt sätt kan leda vidare

till den fortsatta lovsången (Laudamus). Ur exegetiskt perspektiv finns en problematik avseende flera led i texten. Det handlar för det första om den inledande hälsningen "Åra åt Gud i höjden". För det andra gäller det ordet "frid" där Bibel 2000 istället har "fred" och för det tredje orden "bland människor". Slutligen handlar det om den avslutande formuleringen som i 1986 års kyrkohandbok lyder "människor som han älskar".

De skillnader som finns mellan olika översättningar till svenska grundar sig i en tolkningsproblematik. Den sista punkten, "människor som han älskar", är den som varit föremål för flest överväganden. Den grekiska grundtexten skulle direktöversatt kunna återges som "behagets människor". Man kan säga att bibelöversättningarna från 1917 och 2000 samt kyrkohandboken från 1942 valt samma grundtolkning genom att tala om de människor som omfattas av Guds välbehag, nåd och goda vilja. Kyrkohandboken från 1986 tolkar betydelsen som "människor som han älskar". I kommentaren till kyrkohandboksförslaget 1985 konstaterade kommittén att man följt grundhållningen i 1942 års kyrkohandbok att liturgisk text inte alltid överensstämmer med den bibliska texten. Vidare menade man att den nya översättningen (då NT 81) var svår att förstå i nutiden och slutligen att ändringen i kyrkohandboksförslaget också gjorts med hänsyn till sångbarheten. Valet av "människor som han älskar" skedde utifrån en kristologisk tolkning med motiveringen att "det var av kärlek till människorna, som Gud kom hit till jorden i Jesus Kristus" (*Gudstjänst idag*, SOU 1985:46, sid. 132). Änglahälsningen i kyrkohandboken 1986 hade också stämts av med exegeter och fått stöd.

Kyrkohandboksförslaget 2000 valde, i direkt anslutning till Bibel 2000, översättningen "dem han har utvalt". Detta kritiserades i remissvaren. Synpunkterna handlade bland annat om sångbarheten och att texten med denna tolkning och översättning kunde uppfattas som exkluderande och som uttryck för en predestinationstanke.

Det aktuella förslaget till ny kyrkohandbok följer alltså 1986 års kyrkohandbok. De avvägningar som gjordes då har uppfattats som rimliga och formuleringen är nu inarbetad och fungerar väl musikaliskt.

I Lovsången 4 har en språklig förändring gjorts i förhållande till 1986 års kyrkohandbok i den avslutande delen: "du förnyar jordens ansikte" föreslås i stället för "du förnyar jordens anlete". Denna lovsång utgår från Psaltaren 104:30, där Bibel 2000 dock har en helt annan formulering: "du gör jorden ny". Hela lovsången i kyrkohandboken har dock en ålderdomligare karaktär varför bedömningen varit att uttrycket i Bibel 2000 språkligt inte stämmer med lovsången som helhet.

DAGENS BÖN

Det avslutande momentet i Samling är Dagens bön. Förslaget till ny kyrkohandbok följer här *Den svenska evangelieboken* där Kollektbön ersattes med Dagens bön. Bönens betydelse är att vara en samlingsbön (collecta) som sammanfattar och leder in i gudstjänstens särskilda tema. I 1986 års kyrkohandbok ingick Dagens bön i Ordet men i det nu aktuella förslaget har den alltså flyttats till Samling, med motiveringen att temat som den samlar upp inte bara avser Ordet, med bibelläsningar och förkunnelse, utan gudstjänsten som helhet. Historiskt har bönen sin bakgrund i den tidiga kyrkans mässfirande, då den var en del av gudstjänstens inledning.

Dagens bön kan inledas med en särskild hälsning (salutation) som kan sjungas. Det första föreslagna alternativet ("Kristus är mitt ibland oss") utgår från den hälsning som skapades till 1986 års kyrkohandbok ("Herren är mitt ibland oss"). Syftningen på Kristus har gjorts tydligare genom att "Herren" ersatts med "Kristus". Det andra föreslagna alternativet utgår från en biblisk hälsning (se till exempel Rut 2:4, Luk 1:28, 2 Thess 3:16). Med 1811 års kyrkohandbok förändrades församlingssvaret till "Med dig vare ock Herren" och alltsedan dess har det funnits med i svensk kyrkohandbokstradition.

Ordet

BIBELLÄSNINGAR

Ett särskilt kännetecken för kristet gudstjänstfirande är sambandet och spänningen mellan gudstjänstens två huvuddelar, Ordet och Måltiden. Tillsammans bildar de en helhet: Gud som möter i Ordet ger sig själv till den enskilda människan i Måltidens bröd och vin.

Då Högmässa firas ingår tre bibelläsningar i gudstjänsten: en gammaltestamentlig läsning, en epistelläsning och en evangelieläsning. Dessa läsningar följer evangeliebokens tre årgångar. På helgdagar där någon av läsningarna är en så kallad karaktärstext som läses varje år (Första söndagen i Advent, Juldagen med flera) föreslås i evangelieboken för andra och tredje årgången en alternativ text som kan läsas i samband med predikan. Den gammaltestamentliga läsningen eller epistelläsningen kan då utgå.

Evangelieläsningen med dess förkunnelse om Jesus Kristus har liksom tidigare en framlyft plats i kyrkohandboken. I Mässa/Gudstjänst är de båda första läsningarna fakultativa men evangelieläsningen är i regel ett

fast moment. Om en enklare vardagsmässa eller -gudstjänst firas eller när en mässa eller gudstjänst firas med ett särskilt tema kan evangelieläsningen dock ersättas med annan bibelläsning. När huvudgudstjänst firas enligt ordningen för Mässa/Gudstjänst följs kyrkoårets bibelläsningar enligt evangelieboken.

Bibeltexterna kan läsas av gudstjänstledare eller annan person. Av tradition brukar den som predikar också läsa dagens evangelium. Bibelläsningarna inleds och avslutas vanligen med föreslagna ord som kan läsas eller sjungas. Att kyrkohandboken här innehåller ett sjunget alternativ är nytt i förhållande till 1900-talets kyrkohandböcker och anknyter till en lång allmänkyrklig tradition att sjunga episteln och evangeliet (länge de enda bibelläsningar som förekom i gudstjänsten).

Som avslutande ord föreslås olika alternativ som till dels överensstämmer med 1986 års kyrkohandbok, till dels är nya för kyrkohandboks-förslaget. Orden i samband med den gammaltestamentliga läsningen och epistelläsningen förstärker tolkningen av bibelorden som Guds tilltal. Det dialogiska perspektivet i att ordet tas emot med tacksamhet och görs levande i människors liv uttrycks genom församlingssvaren ”Gud, vi tackar dig” eller ”Gud, gör ditt ord levande bland oss”. I vissa församlingar förekommer att textläsaren som avslutning vid de första textläsningarna säger ”Här slutar den första (andra) läsningen” eller motsvarande, något som också har diskuterats i kyrkohandboksprocessen men inte bedömts vara aktuellt i förslaget eftersom dessa ord främst framstår som en kommentar till gudstjänsten. Istället föreslås avslutningen ”Så lyder Bibelns ord”, som tillsammans med något av de efterföljande församlingssvaren tolkar bibelordet som Guds tilltal.

Som inledning och avslutning till evangeliet föreslås de traditionella formuleringar som betonar evangeliets helighet och lyfter fram evangeliet som möte med Kristus. Liksom vid Lovsägelsens inledning i Måltiden finns uppmaningen ”Upplyft era hjärtan” kvar från 1986 års kyrkohandbok tillsammans med alternativet ”Öppna era hjärtan” från 2000 års kyrkohandboks-förslag. Här har bedömningen varit att det å ena sidan finns ett värde i att hålla kvar den traditionella formuleringen som en maning att lovprisa Gud och å andra sidan kan vara befogat att vidga tolkningen av ordets mottagande. Uppmaningen ”öppna era hjärtan” uttrycker att människan med hela sitt hjärta och utan förbehåll får ta emot Guds ord i evangeliet.

PSALTARPSALM

Efter den gammaltestamentliga läsningen kan en (växel-)sjungen psaltarpsalm förekomma. Psaltarpsalmen ersätter det Introitus som i enlighet med 1986 års kyrkohandbok förekommer i en del församlingar i gudstjänstens nuvarande Inledning. Avsikten med psaltarpsalmen är att den anknyter till och fördjupar temat i de lästa bibeltexterna. Som alternativ kan en bibelvisa sjungas. Psaltarpsalmen eller bibelvisan kan sjungas med församlingssvar ur psalmboken eller annan sångsamling. Psaltarpsalmen kan också (växel-)läsas och kan ersätta annan gammaltestamentlig läsning.

PSALMEN FÖRE EVANGELIET OCH HALLELUJAROP

I den tidiga kyrkan var det vanligt att kantorn sjöng psaltarpsalmen mellan episteln och evangeliet efter att ha stigit upp på en trappa (*gradus*). I de svenska reformerade gudstjänstordningarna förändrades denna psaltarpsalm, det så kallade gradualet, och kom att med tiden ersättas med församlingens psalmsång. Gradualpsalmen, som den kom att kallas, före evangelieläsning och predikan fick en särställning som gudstjänstens huvudpsalm genom att ansluta till bibelläsningarna och särskilt dagens evangelium.

Före evangelieläsningen förekom i den tidiga kyrkan, både i öst och i väst, ett graduale som avslutades med ett hallelujaomkväde. I kyrkohandboksförslaget föreslås ett fakultativt Hallelujarop med fyra alternativa melodier. Hallelujaropet kan omrama evangelieläsningen eller fungera som en förstärkning av och fortsättning på församlingssvaret ”Lovad vare du Kristus” efter evangelieläsningen.

Om en enklare vardagsgudstjänst firas kan psalmen före evangelieläsningen utelämnas eftersom gudstjänstens Samling och Ordet då kan bilda en helhet så att Inledningsord (och eventuellt Bön om förlåtelse, Förlåtelse- eller Löftesord och Tackbön, alternativt Överlåtelsebön) leder vidare direkt till bibelläsning och förkunnelse (se exempel i kapitel sex sid. 132).

PREDIKAN

I predikan uttolkas och fördjupas tilltalet i bibelorden. Predikan är en väsentlig del av gudstjänstens helhet och ingår därför alltid i Den allmänna gudstjänsten. Prästen har huvudansvaret för förkunnelsen som syftar till ett möte mellan Guds evangeliska tilltal och människors liv. Inte sällan rymmer predikan också sändningens perspektiv, om ordets

samband med skapelsens helhet och vardagens liv. I all förkunnelse finns ett dialogiskt perspektiv och en samtalets dimension som ger utrymme för lyssnarens gensvar, motstånd eller nya reflektioner. Dess perspektiv kan i samband med eller i gudstjänsten gestaltas på olika sätt, till exempel genom samtal i en gudstjänstgrupp eller andra grupper. Predikan kan också följas av tystnad eller musik som ger rum för eftertanke. Med kyrkoherdens medgivande kan predikan hållas av en person som inte är prästvigd (Kyrkoordningen 17 kap. 14 §).

Predikan utgår från en eller flera av dagens bibelläsningar. På helgdagar då en av läsningarna är en karaktärstext (se ovan, Bibelläsningar) kan predikan utlägga den alternativa text som läses i samband med predikan.

TROSBEKÄNNELSEN

Trosbekännelsen är ett fast moment i Högmässa och ett fakultativt moment i Mässa/Gudstjänst. Då Mässa/Gudstjänst firas som huvudgudstjänst ingår Trosbekännelsen normalt men kan i undantagsfall utgå.

Placeringen av trosbekännelsen har varierat genom århundradena. Under en lång period förekom trosbekännelsen före predikan. Den gudstjänstrytm som finns i kyrkohandboksförslaget innebär att bibelorden först läses (eventuellt följt av Hallelujarop) och sedan tolkas och fördjupas i Predikan varefter församlingen gemensamt svarar i Trosbekännelsen.

Den apostoliska eller den nicenska trosbekännelsen brukas i samtliga fall. (För ett resonemang om processen kring en ekumenisk nyöversättning av trosbekännelserna, se ovan sid. 58.) Tidigare har trosbekännelserna kunnat ersättas av en trospsalm, länge en av de så kallade lutherpsalmerna. Utifrån förslaget till ny kyrkohandbok kan en sådan psalm istället finnas med efter Trosbekännelsen. Avvägningen har här handlat om att lyfta fram Trosbekännelsen som kyrkans gemensamma bekännelse, ett uttryck för samhörighet med kristna i världen. Detta perspektiv är också betonat i de ord som föreslås kunna introducera trosbekännelsen: ”Låt oss stämma in i/förenas i kyrkans bekännelse (ett tecken på vår samhörighet med Kristi världsvida kyrka).”

BÖN OM FÖRLÅTELSE OCH FÖRLÅTELSE- ELLER LÖFTESORD

ALTERNATIVT ÖVERLÅTELSEBÖN

Som uppmärksammats ovan är Bön om förlåtelse och Förlåtelse- eller Löftesord fasta moment i Högmässa och fakultativa moment i Mässa/

Gudstjänst (se vidare sid. 63–64). I Mässa/Gudstjänst kan de ersättas med Överlåtelsebön. Dessa moment kan förekomma i Samling eller i Ordet, i samband med eller infogade i Kyrkans förbön. I det senare fallet kan en Bön om förlåtelse (eller Överlåtelsebön) och ett Förlåtelse- eller Löftesord infogas i förbönen (sid. 30–35 i huvudvolymen). I kyrkohandboksförslaget finns ytterligare en bön om förlåtelse (sid. 51 i huvudvolymen) som utgår från Bön om förlåtelse 4 och som kan infogas i förbönen. I Förbön 5 finns en kort bön om förlåtelse infogad. För ett övergripande resonemang om förlåtelsens moment i gudstjänsten hänvisas till avsnitt ovan om Övergripande avvägningar och Samling.

KYRKANS FÖRBÖN

Genom Kyrkans förbön fördjupas att gudstjänsten rymmer ett gemensamt rop till Gud för alla människor och hela världen. Förbönen rymmer gudstjänstens många dimensioner och perspektiv. Den omfattar såväl världen som närsamhället, den världsvida och den lokala kyrkan. Förbönen ger även utrymme för personliga böneämnen. Vid varje enskild gudstjänst behöver ett urval av böneämnen göras, eftersom det blir för långt att be för allt varje gång. Som påtalats ovan kan Bön om förlåtelse och Förlåtelse- eller Löftesord (eller Överlåtelsebön) infogas i Kyrkans förbön.

Kyrkans förbön är ett fast moment i Högmässa och ett fakultativt moment i Mässa/Gudstjänst. Då Mässa/Gudstjänst firas som huvudgudstjänst ingår dock Kyrkans förbön. Förbönen kan ingå i Ordet eller integreras i Nattvardsbönen eller Bön efter kommunionen. Om Kyrkans förbön ingår i någon av dessa böner behöver den ha samma karaktär som den omgivande bönen.

Kyrkohandboksförslaget innehåller formuleringar för församlingens bön för nydöpta och nykonfirmerade och för dem som ska ingå eller har ingått äktenskap samt för dess tacksägelse för avlidna. För tacksägelsen föreslås alternativa formuleringar. Tacksägelsen kan vara ett självständigt moment i gudstjänsten eller förekomma i samband med eller infogad i Kyrkans förbön.

I samband med Kyrkans förbön kan det förekomma en doppåminnelse. Samling kan då ske vid dopfont (eller motsvarande dopplats) och Kristusljus (eller dopljus) kan tändas. Doppåminnelsen kan formuleras så att den knyter an till dopets löfte och gåva och fördjupa dopmotiv som uttrycks i dopgudstjänsten.

Kyrkans förbön kan med fördel vara lokalt och konkret förankrad utifrån aktuella händelser och kanske förberedd av ideella medarbetare i

församlingen. I kyrkohandboksförslaget finns flera förböner och strukturer att utgå från för den som fritt vill formulera en förbön. Två av de föreslagna förbönerna kan sjungas (Förbön 8 för fastan och Förbön 9, allmän). I förslaget finns även exempel på sjungna eller lästa förbönssvar och avslutande ord för böneledaren. Förbönssvaren (som kan vara längre eller kortare) kan omrama förbönen som inledning och avslutning eller användas återkommande under förbönen. Kyrkans förbön kan naturligtvis också vara en helt sammanhållen bön som leds av gudstjänstledare, utan förbönssvar. Bedömningen har varit att alla dessa olika förbönssformer har sitt värde. Delaktighet kan uttryckas antingen genom att de som samlats till gudstjänst är med och säger eller sjunger förbönssvaret, eller genom att de ordlöst är med och bär bönen.

Oavsett vilken form som föredras kan förbönen byggas upp med öppna formuleringar, det vill säga sådana som människor kan ta plats i och fylla med egna erfarenheter. Denna öppenhet gäller också de förböner som finns i kyrkohandboksförslaget. Utvärderingarna 1996 och 2009 av hur 1986 års kyrkohandbok brukas visar att de föreslagna förbönerna i kyrkohandboken används återkommande i många församlingar. I 2009 års undersökning framkom att 82 procent av församlingarna alltid, ofta eller ibland använde någon av kyrkohandbokens förböner. För att möta olika sammanhang och situationer behöver kyrkohandboken rymma förbönssförslag med olika karaktär och profil och med olika betoningar. Kyrkohandboken ska kunna vara en tillräcklig utgångspunkt för att förbereda förbönen i församlingen och även de föreslagna förbönerna kan kompletteras med konkreta förbönssämnen. Förbönerna som finns i kyrkohandboken uttrycker det specifika och det generella. De uttrycker bön för gemenskap i det nära sammanhanget och för handling och sändning i ett samhälleligt och globalt perspektiv.

Som ovan framgått (sid. 20–26) har det ingått i kyrkohandboksrevisionens uppdrag att eftersträva ett inkluderande språk. Ett sådant språk handlar både om gudstilltal och om beskrivningen av människan och hennes sammanhang. I revisionsprocessen har betydelsen av ett inkluderande språk i förböners struktur och språk tagits under särskilt övervägande. Det finns en risk att förbönen (liksom all annan bön) blir informerande och undervisande, så att bönen närmast upplyser Gud om vad Gud förväntas göra eller förklarar för den bedjande församlingen hur Gud är. Samtidigt är böneorden komplexa med många dimensioner. Beskrivande uttryck om Gud kommer ofta ur en djup längtan efter att uttrycka och återspegla Guds löften och Guds mångfacetterade närvaro.

Förbönerna har formulerats med en strävan att undvika stereotyper om människan och hennes sammanhang beträffande kön, bakgrund, ålder, förmågor och erfarenheter etc. En vilja har varit att så långt som möjligt undvika kontrasterande kategorier som ”vi” och ”dem”. Vidare har en vaksamhet eftersträvat i fråga om hur olika mänskliga sammanhang sammanförs med varandra, vilka ”grupper” som förs samman (till exempel ”sörjande och ”sjuka”). En övergripande fråga har gällt vad av människans hela liv som ryms i förbönerna och utifrån vems perspektiv bönen formuleras.

De *förbönsstrukturer* som föreslås utgår från några grundperspektiv. De rör sig antingen från det stora världsvida sammanhanget till det lilla och nära eller omvänt. Här kan kyrkans sammanhang globalt, nationellt, i stiftet och lokalt i församlingen samt ekumeniska gemenskaper särskilt uppmärksammas. Kyrkans förbön kan också utgå från ett tidsperspektiv och börja i det som har varit och röra sig framåt med blick mot framtid och evighet. Kort anges även existentiella grundfrågor som kan fördjupa olika förbönsteman.

Förbön 1 går från det stora sammanhanget till det nära. Bönen består av fyra delar där varje del börjar med en aspekt av Guds omsorg: Gud som skapare, som den som älskar alla människor, som ger kyrkan liv och som bor i människornas hjärtan. Därefter uttrycks i varje bönedel en tacksägelse och avslutningsvis en konkretare bön som fördjupar temat. Förbönsämnen som ytterligare konkretiserar bönen kan infogas.

Förbön 2 utgår från strukturen i *Förbön 1* i 1986 års kyrkohandbok. Bönen börjar med bön för kyrkan och tar upp ett vidgat uppdrag och ansvar i och för världen. Sändningens perspektiv betonas här: med bön om att få bli till välsignelse för andra och vara omslutna av Guds nåd i ett evighetsperspektiv.

Förbön 3 har ett konkretare språk och anknyter till *Förbön 5* i 1986 års kyrkohandbok. Återkommande vävs det stora sammanhanget samman med det nära. Här ryms bön för allt som lever på jorden: människor, växter och djur. I bönen lyfts ett samhällsperspektiv fram. Den avslutas med en bön för kyrkan som relateras till Jesus och en tacksägelse för Guds kärlek.

Förbön 4 följer ett tidsperspektiv i tre delar: från skapelsen går den vidare till det som är, det liv människan fått att ta vara på, och handlar i sin sista del särskilt om framtid och hopp. I bönen betonas skapelseperspektivet, tacksägelsen och som en fördjupning människans möjlighet att tänka och tro, samt mötet med Gud i Jesus Kristus. Efter varje del kan konkreta förbönsämnen läggas till.

Förbön 5 handlar särskilt om mänskligheten och fördjupar existentiella grundfrågor med en underliggande ton av överlåtelse till Gud. Denna förbön rör sig återkommande från det stora till det nära och mer konkreta. I den andra delen ryms en bön om förlåtelse och förhoppningen att förlåtelsen ska vara en kraft till förändring. Förbönen avslutas med önskan om Guds rikes utbredande i världen. Efter varje del kan konkreta förbönsämnen läggas till.

Förbön 6 börjar i det stora framtidsperspektivet med ett tilltal till Gud, den evige som är alltings ursprung och livgivare. Här ryms en bön för världen som helhet och dess skönhet. Nästa del benämner det svåra i livet. I förtröstan kan allt lyftas fram och bli synligt. Här ryms en förhoppning om att Guds rike ska komma och att Guds vilja ska ske. Den sista delen anknyter till människans vilja att göra gott och att vara ljus i världen, i tro på Jesus. Bönen riktas här till Gud som är den kärlek som bär genom oro och längtan. I den avslutande delen kan särskilda bönesämnen nämnas.

Förbön 7 har en meditatív karaktär med öppna formuleringar. Den går från att i den första delen benämna det nära och den egna situationen till att i den andra delen formulera en bön för komplexa relationer. I den sista delen vidgas perspektivet till att omfatta hela världen, som precis som de nära relationerna kan vara både hel och trasig. I avslutningen uttrycks en förhoppning att se Guds närvaro och att varje människas liv kan bli en del i Guds helhet, också innanför eller bortanför ordens räckvidd, i det som rör livets innersta djup.

Förbön 8 är den traditionellt växelsjungna bönen för fastetiden, ofta kallad "litanian". Den har en lång förhistoria med rötter i antikens Rom. I den reformerade svenska kyrkan kom den in 1541 och följde då en litanian som Martin Luther hade översatt utifrån medeltida förlagor. Denna förbön genomgick inför 1986 års kyrkohandbok en varsam språklig bearbetning. I den aktuella revisionsprocessen har bönen särskilt stämts av med liturgisk och språklig expertis. En mer omfattande språklig revidering har övervägts och alternativ vad avser enskilda ord har prövats. Övervägandena har lett till att texten är nästan helt oförändrad – endast ordet "fosterland" har bytts mot "land". Bönen har i förslaget två alternativa avslut där alternativ I är oförändrat jämfört med 1986 års kyrkohandbok medan alternativ II möjliggör en avslutning med infogad bön för döpta och vigda samt tacksägelse för avlidna.

Förbön 9 tillkom inför 1986 års kyrkohandbok. Det är en växelsjungna bön som är oförändrad i förhållande till 1986 års kyrkohandbok

förutom att ”helige Ande” förändrats till ”heliga Ande” (se övergripande resonemang ovan sid. 27). Bönen går från de stora perspektiven, skapelsen och världen, till de mindre och till uppdraget som människan fått. Framtidsperspektivet och evigheten betonas. Anden som livskraft, tröstare och förnyare lyfts särskilt fram liksom ett kristologiskt perspektiv. Ett återkommande kristusrop håller samman bönen.

HERRENS BÖN

Om Gudstjänst firas, det vill säga utan nattvard, kommer Herrens bön efter Kyrkans förbön och före Sändning. I gudstjänstordningen anges den ekumeniska översättningen *Vår fader*. Som alternativ kan även den äldre översättningen *Fader vår* användas, se vidare sid. 11 i huvudvolymen och i denna volym sid. 94.

Måltiden

TILLREDELSE/OFFERTORIUM

Om Högmässa eller Mässa firas fortsätter gudstjänsten med Måltiden som inleds med en psalm under vilken nattvardsgåvorna bärs fram (om detta inte skett i gudstjänstens inledning) och tillreds. Som tidigare nämnts kan kollekten samlas in och bäras fram under denna psalm (se ovan sid. 52). I förslaget ges två möjliga alternativ för bön över kollekten och frambärandet.

Detta moment uttrycker förberedelsen av nattvardens måltid och offertoriet. Offertoriet innebär just att bära fram (*offero*) gåvorna och i överförd mening sig själv i bön och lovsång för att bli till ett Guds redskap. Temat utvecklas vidare i flera av nattvardsböerna. Offertoriet handlar också om ett heliggörande (*sacrificium*): Guds självutgivande kärlek i Jesus Kristus.

TACKSÄGELSEN OCH NATTVARDENS HUVUDMOTIV

Med Lovsägelsen (se vidare nedan) inleds en tacksägelse (*eucharisti*) som sträcker sig fram till Herrens bön. De moment som utifrån allmänkyrklig tradition ryms i tacksägelsen är Lovsägelsen, Helig och Nattvardsbönen med instiftelseorden. Tacksägelsen syftar fram mot kommunionen och riktas till Fadern genom Jesus Kristus i den heliga Anden.

Tacksägelsen är ett av nattvardens centrala motiv. I det ekumeniska BEM-dokumentet (se ovan i resonemanget om ekumeniska överväganden sid. 32) understryks att tacksägelsen omfattar allt som Gud redan

gör i skapelsen och frälsningen, allt som Gud nu verkar i, i kyrkan och i världen och allt som Gud kommer att göra då Gudsriket fullkomnas. I Svenska kyrkans svar på BEM-dokumentet konstaterades att perspektivet därmed vidgats från en individrelaterad nattvardsuppfattning till att nattvarden sätts in i ett kosmiskt sammanhang.

Andra nattvardsmotiv som BEM-dokumentet framhåller är att nattvarden är åminnelse (*anamnes*) av Kristi död och uppståndelse, vilket betyder att den inte firas ”till minne av” vad Kristus en gång gjort och lidit utan att den uppståndne Kristus också idag är närvarande i måltiden och däri skänker gemenskap med sig själv. I nattvarden sker vidare ett nedkallande av den heliga Anden (*epikles*). Nattvarden är vidare de troendes gemenskap och innebär enhet med Kristus och med varandra överallt och i alla tider. Slutligen är nattvarden också Gudsrikets måltid som föregriper det kommande Gudsriket.

LOVSÄGELSEN (LOVSÄGELSENS INLEDNING OCH PREFATIONEN)

Tacksägelsen inleds alltså med Lovsägelsen. Syftet är att denna ska anslå tonen av tacksägelse och lovsång och uttrycka att lovsången handlar om och är riktad till Gud.

Lovsägelsens inledning (*Sursum corda*) är utformad som en dialog som i kyrkohandboksförslaget finns i tre textvarianter. Det första alternativet följer nära 1986 års kyrkohandbok där texten hade justerats något i förhållande till tidigare formuleringar. Uttrycket ”Upplyft era hjärtan” i detta alternativ är en uppmaning till församlingen att stående uttrycka lovsägelsen till Gud. Det andra alternativet ansluter till kyrkohandboks-förslaget 2000 medan det tredje alternativet, något kortare än alternativ två, hör till musikserie E. I båda dessa senare alternativ förekommer (liksom vid evangelieläsningen) uttrycket ”Öppna era hjärtan”. Innebörden är här en annan än i den traditionella formuleringen. Bedömningen i revisionsprocessen har varit att ”Upplyft era hjärtan” idag i en del sammanhang kan vara en svårbegriplig formulering som mindre associeras till lovsägelse och mer förstärker Gud som överordnad i förhållande till människan. Uppmaningen ”Öppna era hjärtan” får i Lovsägelsens sammanhang betydelsen att med hela sitt hjärta och utan förbehåll stämma in i lovsägelsen till Gud.

Lovsägelsen fortsätter sedan med Prefationen (*praefatio* betyder förord) som hör till den inledande delen av tacksägelsen. Prefationen uttrycker ett anamnetiskt perspektiv och påminner i lovprisningens form om Guds välgärningar (om *anamnes* se vidare ovan och sid. 92). Den

finns i ett antal kyrkoårsanknutna och allmänna prefationer som av tradition följer en likartad struktur med upptakt, mellanled och avslutning. I kyrkohandboksförslaget finns två alternativ till upptakt och arton alternativ för Prefationens mellanled (kyrkoårsbestämda, allmänna samt för vigsel och begravning då dessa firas med mässa). Den sista allmänna prefationen (Allmän 4) hör samman med musikserie E.

För Prefationens mellanled har en översyn gjorts av texterna i 1986 års kyrkohandbok. Vissa prefationer i kyrkohandboken har bearbetats och några nya har tillkommit. Här kan särskilt nämnas en ny pingstprefation (som ersätter den tidigare prefationen för Kristi himmelfärds dag och pingst) samt en ny prefation för Mariadagar. I pingstprefationen har Andens betydelse och uppdraget som gavs den första pingsten lyfts fram. Prefationen för Mariadagar utgår tematiskt från Marias lovsång (Luk 1:46–55).

Människans vilja att prisa Gud uttrycks i Prefationens avslutning och motiveras av de Guds välgärningar som beskrivits i dess mellanled. Prefationens avslutning finns i kyrkohandboksförslaget i tre alternativ som alla uttrycker den gränsöverskridande lovprisningen till Gud. Det första alternativet är identiskt med avslutningen i 1986 års kyrkohandbok. Det andra alternativet är kortare och uttrycker mer konkret en lovprisning tillsammans med kyrkan ("din kyrka"). Den tredje avslutningen utgår från den avslutning som tidigare endast hört samman med påskens prefation. Texten betonar uppståndelsens glädje och lovsången som aldrig upphör och tanken med förslaget är att fler gudstjänster under kyrkoåret kan lyfta fram detta perspektiv i Lovsägelsen.

Lovsägelsen kan sjungas eller läsas. För att möjliggöra att Lovsägelsen sjungs i gudstjänsten även om inte prästen sjunger anges att den kan ledas av präst eller annan gudstjänstledare. Det är viktigt att Lovsägelsen då gestaltas så att den hålls samman som en helhet. Det är till exempel inte ovanligt att präster som annars inte sjunger ändå kan sjunga Lovsägelsens inledning, varefter annan gudstjänstledare sjunger Prefationen, lovsägelsens fortsättning.

I musikserie A används *tonus solemnus* för Lovsägelsens samtliga alternativ. Det musikaliska alternativ, *tonus ferialis*, som funnits i 1986 års handbok har utgått eftersom utvärderingarna 1996 och 2009 visat att mycket få församlingar numera använder det.

Musikserie B har en nyskriven melodi för Lovsägelsen men följer samma texter som musikserie A för Lovsägelsens samtliga alternativ.

Musikserie C utgår från musik för Lovsägelsen som finns i

Gudstjänstsång (se vidare ovan sid. 67). Denna musik har bearbetats för att fungera med nio av de föreslagna prefationerna: Advent, Jul, Fastan, Påsk, Pingst, Trefaldighetstiden, Allmän 1, Allmän 2 och Allmän 3.

Musikserie D har en nyskriven melodi för Lovsägelsen med alternativ för prefationerna Allmän 1, Allmän 2 och Allmän 3.

Till *musikserie E* hör en särskild prefation, Allmän 4.

Om en förenklad Mässa firas, till exempel som vardagsmässa eller sjukkommunion, kan Lovsägelsen och Helig utifrån pastorala omständigheter och bedömningar utgå. Momenten ingår dock alltid vid huvudgudstjänst.

HELIG

Prefationen leder vidare till hymnen Helig som bygger på flera bibliska förlagor (Jes 6:2–3 och Matt 21:9 som i sin tur citerar Psaltaren 118:25). Det hebreiska ”hosianna” i Psaltaren 118:25 översätts i Bibel 2000 med ”hjälp oss”. Matteustexten (Matt 21:9) använder dock det hebreiska uttrycket *hosianna*, trots att det fanns en etablerad grekisk översättning, vilket kan antyda att ordet blivit ett återkommande bönerop i den tidiga kristna gudstjänsten i en för övrigt grekisktalande församling. I kyrkohandboksförslagets musikserie A, B och E finns hosiannaropet med.

I förslaget följer *musikserierna A och B* texten i 1986 års kyrkohandbok. Denna hade justerats i förhållande till kyrkohandboken från 1942 och den version av Helig som använts alltsedan hymnen förändrats i början av 1800-talet. *Musikserie C* följer nära den traditionella texten, men ropet till Gud är riktat till ”Herre Gud allsmäktig” (som i 1942 års kyrkohandbok) där musikserie A vänder sig till ”Herre Gud Sebaot”.

Musikserie D sätter in detta rop i ett världsvitt perspektiv: lovsången till Gud sjungs tillsammans med änglar, jord och himmel. I *musikserie E* är Helig kosmos lovsång till Gud som är helig, helhet och närhet. Samtidigt relateras detta rop till nattvarden och till Guds närvaro i världen och i måltidens bröd.

Helig är ett fast moment i Högmässa och ett fakultativt moment i Mässa. Om Mässa firas som huvudgudstjänst kan Helig dock inte utelämnas, vilket för övrigt gäller Måltidens samtliga moment. När Mässa firas kan en annan musikserie än de som finns i kyrkohandboksförslaget brukas.

NATTVARDSBÖNEN

Efter Helig följer den bön som i förslaget till ny kyrkohandbok benämns Nattvardsbönen och som är det tredje och sista momentet i Måltidens

tacksägelse (bestående av Lovsägelsen, Helig och Nattvardsbönen). Förslaget använder här samma benämning som i 1986 års kyrkohandbok. Bedömningen har varit att Nattvardsbönen både är en sammanhållen bön och en del av tacksägelsens helhet. Som en jämförelse kan nämnas att kyrkohandboksförslaget 2000 valde att – med allmänkyrklig motivering – kalla tacksägelsen i dess helhet för Nattvardsbönen och den avgränsade bönen efter Helig för Nattvardsbönens fortsättning. Denna möjlighet har i den pågående revisionsprocessen övervägts men avvisats, bland annat för att den bedömts försvåra att man i en enklare och förkortad mäsas utelämnar Lovsägelsen och Helig. I det sammanhanget skulle det inte fungera att tala om Nattvardsbönens ”fortsättning”.

I remissvaren i steg ett i den pågående kyrkohandboksrevisionen framkom särskilt att det finns behov av kortare nattvardsböner som är enklare, vackrare och har en mer utpräglad bönekaraktär. Bakom dessa synpunkter, som också märktes inför 2000 års förslag till ny kyrkohandbok och delvis redan inför 1986 års kyrkohandbok, ligger förändringarna i Svenska kyrkans nattvardsfirande och gudstjänstlivets differentiering. Nattvard firas idag betydligt oftare än vad som var fallet i mitten av 1980-talet. Synpunkterna på nattvardsbönerna handlar inte bara om deras längd utan också om deras innehåll som uppfattats som komprimerat och abstrakt och därmed svårtillgängligt.

En övergripande slutsats i revisionsprocessen har varit att nattvardsbönerna i kyrkohandboken behöver vara varierade i språk och längd för att utgöra verkliga alternativ till varandra. Ibland framkommer önskemål om att införa böner från fornkyrkan, till exempel en mycket tidig bön som brukar relateras till Hippolytus (ca år 215). Tanken är då att särskilt lyfta fram böner som används i andra kyrkotraditioner, för att betona samhörigheten med den världsvida kyrkan. I revisionsprocessen har bedömningen gjorts att det inte är aktuellt att ta med sådana böner eftersom väsentliga perspektiv i dessa böner redan finns med i flera av förslagets nattvardsböner. Ekumeniska perspektiv kommer till uttryck i de nattvardsmotiv som utvecklas i Måltiden som helhet och särskilt i Nattvardsbönen. Till detta kommer att senare tids forskning alltmer problematiserat föreställningen om att det i fornkyrkan skulle ha funnits enhetliga nattvardsböner.

Nattvardsbönen är en för Svenska kyrkan central teologisk text som liksom Måltiden som helhet uttolkar nattvardens sakrament. Bedömningen har därför varit att Nattvardsbönen ska vara ett fast moment i nattvardsgudstjänsten med någon av de böner som finns i kyrkohand-

boken. Samtidigt finns möjligheten att i samtliga nattvardsböner infoga förbön. Hur detta kan göras exemplifieras i en av nattvardsbönerna (Nattvardsbön 9) men det kan alltså ske i samtliga nattvardsböner. Om förbön ingår i nattvardsböner behöver förbönen ha samma karaktär som den omgivande bönen. Avvägningen mellan fast nattvardsbön och flexibilitet avseende förbönen hänger samman med kyrkohandbokens funktion som både ram och resurs. Bedömningen överensstämmer med de överväganden som gjorts för andra centrala teologiska texter i kyrkohandboken (se ovan sid. 54).

I 2009 års utvärdering av 1986 års kyrkohandbok framkom att samtliga nattvardsböner i kyrkohandboken används brett och återkommande i församlingarna. Slutsatsen i revisionsprocessen har varit att dels behålla de flesta av de åtta nattvardsbönerna i 1986 års kyrkohandbok och endast göra begränsade förändringar i dem, dels tillföra nya nattvardsböner som möter de synpunkter som framkommit. I förslaget finns sammanlagt tretton nattvardsböner (Nattvardsbön 12 finns dessutom med två avslutningar). Avsikten är att genom ett antal nya nattvardsböner med olika uttryck, längd och karaktär kunna möta församlingarnas behov.

Därutöver har det funnits en önskan att rymma fler av nattvardens motiv än tidigare, i nattvardsbönerna såväl som i Måltiden som helhet (se ovan sid. 86 om nattvardsmotiv). Alla motiv kan inte rymmas i en enda nattvardsbön men sammantaget kan nattvardsbönerna fördjupa den nattvardsteologi som kommer till uttryck i kyrkohandboken. Samtidigt måste det finnas några nattvardsböner som sammanfattar det viktigaste i en allmänkyrklig nattvardssyn.

De avvägningar angående Måltidens nattvardsböner och nattvardsmotiv som gjorts i revisionsprocessen har tagit fasta på vad Svenska kyrkan uttryckt i sitt svar på BEM-dokumentet. Där konstaterades att nattvarden blir nattvard genom Kristi löfte och inte genom uppbyggnaden av nattvardens liturgi. I svaret betonas vidare att den liturgiska formen kan ge bättre eller sämre uttryck åt nattvardens rikedom och att det finns ett behov av att i Svenska kyrkan överväga mer varierade nattvardsliturgier.

Nattvardsböner uttrycker lovprisning och bön. Vissa av bönerna i förslaget, liksom i 1986 års kyrkohandbok, har mer lovprisningskaraktär, andra har mer bönekaraktär. Flera nattvardsböner avslutas med en doxologi och ett tydligt eskatologiskt perspektiv som bekräftas med ett avslutande Amen. Några nattvardsböner har ingen avslutande

doxologi utan leder vidare till Herrens bön, som därmed knyts närmare tacksägelsen.

I nattvardsbönen (liksom i Lovsägelsen) uttrycks ett anamnetiskt perspektiv. Som liturgisk term innebär *anamnesen* att Måltiden firar åminnelsen av Jesus Kristi frälsningsverk. Nattvarden är inte endast ett ”minne av” något som skett utan en handling som aktualiseras och blir närvarande.

I evangelisk-luthersk tradition är det Jesu instiftelse och de till dessa ord knutna elementen, bröd och vin, som gör nattvarden till ett sakrament. Instiftelseorden är konstitutiva för nattvardsfirandet och utgör Nattvardsbörens centrum. De är därför likalydande i alla nattvardsböner. Nattvarden är mer än en symbolhandling. Löftet om Kristi verkliga närvaro finns i nattvardsfirandet (det som kallas Kristi realpresens). Kristus är närvarande ”i, med och under” nattvarens bröd och vin och i löftesorden som sägs till var och en vid utdelandet, ”för dig utgiven” och ”för dig utgjutet”. Instiftelseorden och bön om Anden (*epikles*) har genom historien ibland ställts mot varandra i diskussioner om Kristi närvaro i nattvarden. I kyrkans äldsta tid betonades tacksägelsens helhet, ja, hela måltidens skeende. Kyrkohandboksförslaget rymmer olika tolkningar, både att Kristi kropp och blod finns ”i, med och under” nattvarens bröd och vin och en vidare tolkning där hela gudstjänstens skeende och tacksägelsens och Måltidens helhet inbegrips.

I Instiftelseorden har ”kalk” ändrats till ”bägare” och texten följer därmed Bibel 2000. Förändringen i bibelöversättningen handlar om att det grekiska ordet syftar på ett vardagligt dryckeskärl, inte ett högtidligt eller ceremoniellt kärl. Den äldre översättningen ”till min åminnelse” har dock behållits till skillnad från Bibel 2000 som här har ”till minne av mig”. Detta val motiveras av att ”åminnelse” i gudstjänstens och måltidens sammanhang har fler betydelser än ”minne” enligt resonemanget ovan (se även sid. 87).

Bönen om Anden, som betonats särskilt i de östliga kyrkotraditionerna, införlivades under 1900-talets andra hälft i Nattvardsbönen i många västliga kyrkor vilket innebar en väsentlig fördjupning av nattvarens motiv i dessa kyrkors gudstjänster. Bönen om Anden handlar vanligen om nattvardsgåvorna och även om församlingen. Den övergår ofta i bön om att Kristi närvaro i nattvarden ska förnya och förvandla världen.

Som en del av Nattvardsbönen finns ett församlingssvar som riktas antingen till Kristus (”Din död förkunnar vi ...”) eller uttalas i en alternativ acklamation om Kristus (”Kristus har dött...”). I 1986 års kyrkohandbok var församlingssvar i Nattvardsbönen fakultativt men föreslås

nu vara en fast del av bönen. Därmed förstärks Nattvardsbönens anamnetiska perspektiv och även ett dialogiskt perspektiv.

I kyrkohandboksförslaget 2000 hade uttrycket ”Detta är trons mysterium” lagts till i bönen, före församlingssvaret. I remissvaren framkom en principiell kritik mot detta tillägg. Liksom i 1986 års kyrkohandbok ingår inte dessa ord i Nattvardsbönen i kyrkohandboksförslaget. Bedömningen i revisionsprocessen har varit att dessa ord inte är en del av bönen och varken hör samman med instiftelseorden eller det efterföljande församlingssvaret. Svenska kyrkans forskningsråd konstaterade i sitt remissvar 2000 att orden hänger i luften och framstår som en onödig upprepning av instiftelseorden.

Sex av de åtta nattvardsbönerna i 1986 års kyrkohandbok finns kvar i förslaget, med några revideringar. Från de två böner i kyrkohandboken från 1986 som inte tagits med (Nattvardsbönerna A och E) har vissa teman inarbetats (framförallt i Nattvardsbön 9 och 11 i förslaget). Några av nattvardsbönerna (Nattvardsbön 3, 8 och 12) uttrycker nattvardens motiv med ett språk som kan beskrivas som mystiskt. Tematik eller ordvändningar som liknar språket hos mystiker som Emilia Fogelklou och Dag Hammarskjöld kan anas.

Bönen om Anden (*epikles*) förekommer i nattvardsbönerna antingen före eller efter instiftelseorden. I de flesta bönerna står epiklesen efter instiftelseorden och vanligen gäller den både de församlade (”oss”) och nattvardsgåvorna. I alla bönerna nämns Anden. Två av bönerna kan sägas inbegripa en implicit eller indirekt bön om Anden (Nattvardsbön 2 och 3). Den vanligaste formuleringen är en bön att Gud ska ”sända” sin Ande. Andra återkommande uttryck är att Gud ska ”helga” bröd och vin genom Anden eller ”komma med” sin Ande.

Nattvardsbönerna i förslaget till ny kyrkohandbok (liksom nattvardsbönerna i 1986 års kyrkohandbok) betonar nattvarden som händelse, i brödet och vinet och i kommunionen. Bönerna betonar också nattvarden som relation: Jesus Kristus kommer till människan och möter henne i måltiden. Brödet och vinet beskrivs i bönerna som välsignade, himmelska och fyllda av liv och nåd. I nattvardsbönerna utvecklas de motiv som BEM-dokumentet lyfte fram (se ovan sid. 86) samt ytterligare några. De stannar särskilt i den stora tacksägelsen till Gud för frälsningsverket i Jesus Kristus och dess betydelse för människan. Nattvardsbön 3 talar om frälsningen som ”kärlekens djupaste hemlighet” som människan blir delaktig i. Utifrån mötet med Kristus i nattvarden och med Andens kraft kan människan förvandlas och förverkliga Guds ”kärleks hemlighet”.

I flera av bönerna betonas lovprisningen av Gud som Skaparen och som helig. Till de motiv som utvecklas hör vidare de kristologiska och eskatologiska. Inkarnationens radikalitet och att Jesus Kristus överskrider tidens och rummets kategorier lyfts fram. Samtidigt betonas nattvardens fortsättning i vardagen, dess sociala dimension och människans uppdrag att värna denna värld. Nattvardebön 12 har liksom sin förlaga i 1986 års kyrkohandbok (Nattvardebön F) två avslutningar. Den första avslutningen från kyrkohandboken har behållits och reviderats så att ett tema (från nattvardebön A i 1986 års kyrkohandbok) om kyrkans enhet har integrerats i denna avslutning. Den andra avslutningen vänder sig till Kristus (liksom den avslutning i 1986 års handbok som den ersätter) och fortsätter församlingssvarets Kristustilltal. Denna avslutning fördjupar börens anamnetiska perspektiv genom att Jesu Kristi frälsningsverk relateras till människorna i nuet: ”Allt detta är nära och nu”.

Några av bönerna är påfallande korta men rymmer ändå centrala nattvardsmotiv. Nattvardebön 4 innehåller ingen anamnes i börens form men perspektivet finns med i församlingssvaret. Denna bön förstärker tacksägelsens dialogiska perspektiv genom att den kan växelläsas. Språket är här, liksom i Nattvardebön 10, mera konkret och det är en av de böner i förslaget som särskilt är tänkta för gudstjänst med olika åldrar. I Nattvardebön 2 och 13 finns avsnitt inom parentes vilket betyder att dessa avsnitt kan utelämnas till exempel vid enklare vardagsmässor eller vid sjukkommunion.

Ur ett nationellt ekumeniskt perspektiv kan konstateras att några av bönerna finns med i andra samfunds gudstjänstböcker som tillkommit under 2000-talets första årtionde. Här kan särskilt nämnas *Kyrkohandbok för Svenska Missionskyrkan* (2003) och *Gudstjänstboken. Handbok för församlingarna i Evangeliska Frikyrkan, Pingströrelsen, Svenska Alliansmissionen och Svenska Baptistsamfundet* (2005). Nattvardebönerna 5 (delvis), 6 och 12 har sin motsvarighet i *Kyrkohandbok för Svenska Missionskyrkan*. Nattvardebönerna 9 (delvis) och 12 har sin motsvarighet i *Gudstjänstboken*.

HERRENS BÖN

Efter Nattvardebönerna följer Herrens bön. I gudstjänstordningen anges den ekumeniska översättningen *Vår fader*. Som alternativ kan även den äldre översättningen *Fader vår* användas, se vidare huvudvolymens anvisningar sid. 11. Som föreslagen inledning till Herrens bön (och som avslutning av vissa nattvardeböner) finns en formulering från 1986 års

kyrkoandbok kvar. Det är en formulering som med justeringar funnits med sedan Olaus Petris första utgåva av *Den svenska mässan* 1531.

BRÖDSBRYTELSEN OCH FRIDSHÄLSNINGEN

I försöksverksamheten på 1970-talet infördes Brödsbrytelsen och momentet finns med i 1986 års kyrkoandbok som en fakultativ möjlighet. I många församlingar kom Brödsbrytelsen snabbt att bli en självklar del av Måltiden. Kyrkor i världen som under 1900-talet förändrade gudstjänsten införde Brödsbrytelsen, eftersom momentet har starka fornkyrkliga rötter. Själva benämningen gav också tidigt i den kristna rörelsen namn åt hela nattvardshandlingen (se Luk 24:30, 35 och Apg 2:46, 20:7). Momentet består av ord som utgår från Första Korinthierbrevet (1 Kor 10:16). Momentet är en betydelsefull symbol som uttrycker *koinonía*, delaktigheten i Kristi kropp, som en gemenskap med Jesus Kristus och de kristnas samhörighet och enhet. I förslaget till ny kyrkoandbok finns två alternativa ordalydelser där prästen i det första ledet talar antingen om en delaktighet i ”Kristi kropp” eller, i anslutning till Bibel 2000, om gemenskapen med ”Jesus Kristus”. Motsvarande alternativ finns i dimissionsorden (sändningsorden efter kommunionen), se sid. 96.

Fridshälsningen består av ord som utgår från Johannesevangeliet (Joh 20:19) då den uppståndne hälsar sina lärjungar. Orden kan åtföljas av handling, till exempel att gudstjänstdeltagarna hälsar varandra med en fridshälsning. I förslaget finns fridshälsningen med några alternativa formuleringar.

Brödsbrytelsen och Fridshälsningen är fasta moment i Högmässa och fakultativa i Mässa. De ingår alltid då huvudgudstjänst firas.

O GUDS LAMM

Sången O Guds Lamm är riktad till Jesus Kristus som är närvarande i Måltiden och som offerar sig för människan. Sången är historiskt nära knuten till Brödsbrytelsen och består vanligen av tre led. I sin traditionella utformning besvaras de två första leden med rop om förbarmande, det tredje med en bön om frid.

Musikserierna A, B och C använder texter med snarlika formuleringar och vad gäller serie A och B har endast några språkliga förändringar gjorts i förhållande till ordalydelsen i 1986 års kyrkoandbok. För musikserie D finns två alternativ (O Guds Lamm 4 och 5) där det första alternativet är en kortform. Här betonas Jesu Kristi handling i förhållande till människan och mötet med Kristus i bröd och vin. Också

i musikserie E (O Guds Lamm 6) vänder sig människan till Kristus med ropet ”O Guds Lamm”. Texten betonar hans närvaro och fördjupar vem han är. Jesus Kristus tilltalas som ”uppståndelsens ljus”, ”befrielsens kraft” och ”du eviga hopp”. Momentet O Guds Lamm är fast i Högmässa och fakultativt i Mässa men ingår alltid om Mässa firas som huvudgudstjänst.

KOMMUNIONEN

Kommunionen har alltsedan den tidiga kyrkan åtföljts av uttolkande ord. Med medeltida och reformatoriska förlagor uttrycks i distributionsorden att det som ges i nattvarden är Kristi kropp och blod. Orden sägs till var och en med ett betonat individuellt och personligt tilltal, ”för dig utgiven” och ”för dig utgjutet”, och framhäver därmed kommunionens handling. Distributionsorden är fasta och sägs alltid på samma sätt, oavsett om det till exempel är Högmässa eller Sjukkommunion som firas.

Hur kommunionen gestaltas varierar mellan olika församlingar och gudstjänster. Den kan ske enligt äldre tradition genom ett eller flera så kallade duklag vid altarrundeln (knäfall eller stående) där alla inväntar varandra innan nästa duklag samlas. Alternativt kan kommunionen ske vid altaret genom obrutet duklag, då var och en lämnar sin plats efter att ha tagit emot brödet och vinet, eller på olika platser i kyrkan vid en eller flera stationer. Församlingen kan bjudas in till kommunionen med orden ”Kom, allt är tillrett” som ger en praktisk vägledning inför kommunionen och anknyter till tillredelsens motiv i Måltiden (och till Luk 14:17).

Dimissionsorden (sändningsorden) efter kommunionen hörde en gång till distributionsorden men förändrades i 1894 års kyrkohandbok till ett kollektivt sändningsord. De uttrycker att kommunikanterna tagit emot Jesus Kristus. Liksom vid Brödsbrytelsen finns två föreslagna alternativ som betonar mottagandet av Jesus Kristus respektive av Jesu Kristi kropp och blod. Orden kan sägas med konjunktivform (”bevarare”) eller i indikativ (”bevarar”) och de kan utformas som en dialog. Om dimissionsorden sägs först efter att prästen tagit hand om nattvardsgåvorna kan de leda vidare direkt till Bön efter kommunionen.

BÖN EFTER KOMMUNIONEN

I den bön som avslutar Måltiden lyfts ett tacksägelseperspektiv fram men samtidigt kan även andra teman komma till uttryck. Börens benämning har därför förändrats från Tackbön (i 1986 års kyrkohandbok) till Bön efter kommunionen. Om exempelvis vardagsmässa firas utifrån

ordningen för Mässa kan förbön infogas i bönen (jämför förbönen i Nattvardsbön 9). Förbönsdelen behöver då ha samma karaktär som den omgivande bönen.

Bön efter kommunionen är ett fast moment i Högmässa och ett fakultativt moment i Mässa. Om huvudgudstjänst firas finns den alltid med. Bönen kan utformas fritt eller i enlighet med något av alternativen i kyrkohandboksförslaget. Den kan ledas av präst eller annan gudstjänstledare eller bes gemensamt av församlingen. Flera av de föreslagna bönerna kan växelläsas.

Antalet Bön efter kommunion överensstämmer med antalet i 1986 års kyrkohandbok. Flertalet av böner i kyrkohandboken har behållits och här har några språkliga bearbetningar gjorts. Några av bönerna i 1986 års kyrkohandbok har ersatts med ny bön (Advent, Fastan, Trefaldighetstiden 1, Vid kyrkoårets slut och Allmän 3). Vissa av bönerna efter kommunionen har funnits med under mycket lång tid. Exempelvis Allmän 1 går tillbaka till en gudstjänstordning från 1548. Andra böner har tillkommit under 1900-talet och särskilt inför 1986 års kyrkohandbok.

Bönerna efter kommunionen fördjupar på olika sätt nattvardens motiv. Särskilt betonas i dessa böner tacksägelsen över mötet med Jesus Kristus i nattvardens bön och vin. Perspektiv som har tillförts i de nya bönerna i kyrkohandboksförslaget handlar om kristologiska, eskatologiska och diakonala perspektiv. I någon av de nya bönerna (Allmän 3) har särskilt eftersträvat ett konkret språkbruk så att bönen kan fungera med olika åldrar.

Sändning

Ovan utvecklas den övergripande betydelsen av gudstjänstens Sändning (sid. 51). Sändning utgör i förslaget till ny kyrkohandbok både en benämning på gudstjänstens avslutande del och ett väsentligt perspektiv i gudstjänsten som helhet. Sändningen markerar att gudstjänsten inte är slut utan fortsätter i tjänsten för Gud och medmänniskor. De olika momenten i förslaget kan placeras i valfri ordning. Gemensamt är att Välsignelsen och en psalm ingår.

LOVPRISNING OCH VÄLSIGNELSEN, SÄNDNINGSORD OCH AVSLUTANDE MUSIK

Lovprisning kan förekomma antingen med en lovpsalm eller med den traditionella lovprisningen som finns i musikserie A och med ny melodi i musikserie B.

Den aronitiska *Välsignelsen* (utifrån 4 Mos 6:24–26) finns i förslaget upptagen såväl i den traditionella översättningen (med konjunktivform) som i enlighet med Bibel 2000. I remissvaren på kyrkohandboksförslaget 2000 märktes en tydlig kritik mot förslaget att helt ta bort konjunktivformerna. Alternativet med konjunktiv i Välsignelsen sågs som viktigt eftersom det tydligare uppfattades uttrycka en bön och tillönskan över församlingen. I den nu aktuella revisionsprocessen är bedömningen att båda alternativen bör finnas med samt att även det andra alternativet (i indikativ) utifrån sammanhang och gestaltningen fungerar som ett performativt tilltal och uttrycker bön och tillönskan. Båda alternativen kan riktas till ”er” eller till ”oss”.

Även andra välsignelseord har övervägts under revisionsprocessen men slutsatsen har varit att välsignelsen utifrån Fjärde Moseboken är en väsentlig del av gudstjänsten och att välsignelsen bör gestaltas trinitariskt i (Guds:) Faderns och Sonens och den heliga Andens namn. Korstecknande kan förekomma och Välsignelsen kan avslutas med församlingens (sjungna) trefaldiga Amen.

Sändningsord är ett fakultativt moment som kan utgöras av en kort (dialogisk) avslutande hälsning eller utvecklas tematiskt med utgångspunkt i det uppdrag Gud ger att bära vidare i världen. I förslaget ges fyra alternativa sändningsord, två korta (utifrån 1986 års kyrkohandbok) och två längre.

Till Sändning hör också en avslutande psalm (om inte lovpsalm förekommit) och/eller musik. Den avslutande psalmen/musiken kan utgöra utgångsmusik.

5. DE KYRKLIGA HANDLINGARNA

Övergripande avvägningar

Liksom för Den allmänna gudstjänsten gäller för De kyrkliga handlingarna att det är viktigt att se gudstjänsten som en helhet. I exempelvis dopgudstjänsten fördjupas dopets motiv i gudstjänstens alla olika moment.

Övergripande resonemang om gudstjänstens perspektiv har utvecklats ovan i kapitel tre. I revisionen av De kyrkliga handlingarna har avvägningen mellan kyrkans identitet och liturgins relevans varit en central utgångspunkt. Redan i arbetet inför kyrkohandboken 1986 pekade man på vikten av att finna en balans mellan dessa båda aspekter:

Med identitet menas att liturgin skall uttrycka kyrkans trosinnehåll på ett klart och begripligt sätt utan att därför bli torrt läromässig. Med relevans menas anknytningspunkterna för liturgin i människornas vardagstillvaro. Utan en rätt balans mellan dessa två kan liturgin inte innebära ett möte mellan det himmelska och det jordiska, mellan Gud och människan (*Gudstjänst idag*, SOU 1985:46, sid. 279).

I revisionsprocessen har vissa vägval gjorts för att de respektive ordningarna för kyrkliga handlingar ska bli väl avvägda i fråga om identitet och relevans. Ett underlag här har varit biskopsbrevet *De kyrkliga handlingarna i en mångreligiös kontext* (2012). Vid revisionen av dop-, konfirmerations-, vigsel- och begravningsgudstjänsterna har det bedömts som viktigt att de kan fungera i olika sammanhang vad gäller människors livssituation, såsom exempelvis olika familjeförhållanden och åldrar.

För samtliga kyrkliga handlingar föreslås en enda ordning för respektive gudstjänst. Ett underlag för detta vägval har utgjorts av reflektionsrapporterna från de fyra arbetsgrupperna för kyrkliga handlingar som alla föreslog en ordning för respektive gudstjänst (se sid. 16). I dopgudstjänsten har avvägningen gjorts att en enda gudstjänstordning ligger i linje med Svenska kyrkans dopsyn, tydliggjord i biskopsbrevet *Leva i dopet. Brev från biskoparna till Svenska kyrkans präster och församlingar* (2011). Dopet är ett och detsamma oavsett den döptes ålder, och därför föreslås

en dogdustjänst som med alternativa texter och böner kan anpassas till att fungera såväl vid dop av barn som vid dop av unga eller vuxna.

För konfirmationsmässal-gudstjänst har förslaget med en gudstjänstordning gjorts efter samråd med olika grupper som särskilt arbetar med konfirmander och efter bearbetning av konfirmationsgudstjänstgruppens rapport. Den samlade bedömningen är att det blir allt vanligare med konfirmationsmässa. Här föreslås därför en sådan ordning, men möjligheten att fira en separat konfirmationsgudstjänst och en därpå följande mässa kvarstår.

Förslaget med en enda vigselgudstjänst är i linje med kyrkans tidigare beslut om samkönade äktenskap. Den ordning som infördes 2009 för vigselgudstjänst för par av samma kön utgör också i sak endast en situationsanpassning av vigselgudstjänsten i 1986 års kyrkohandbok.

För begravning föreslås ordningar för begravningsgudstjänst och gravsättning/urnsättning medan det för andra böner och andakter i samband med dödsfall hänvisas till *En liten bönbok* (2005). I kyrkohandboken från 1986 finns en Begravningsgudstjänst II för begravning av dödfött barn eller barn som avlidit i späda ålder. Det nu aktuella kyrkohandboksförslaget innehåller däremot alltså en enda ordning för begravningsgudstjänst, vilket bedömts som rimligt och viktigt i förhållande till de erfarenheter som finns i församlingar och hos präster inom bland annat sjukhuskyrkan och även till senare års forskning om föräldrar som förlorat små barn. Igenkännandet i begravningens ordning är central för sorgbearbetningen och som bekräftelse av människors erfarenheter. Denna avvägning har i förslaget resulterat i en ordning för begravningsgudstjänst med alternativ och valfrihet vad gäller böner, texter och vissa moment. Förslaget har stämts av mot biskopsbrevet *Begravningen – ett brev från Svenska kyrkans biskopar* (2006).

De kyrkliga handlingarna dop, vigsel och begravning föregås av samtal mellan den präst som ska leda gudstjänsten och den eller dem som närmast berörs. Dop av unga och vuxna samt konfirmation föregås av undervisning (se vidare i huvudvolymen sid. 120).

Vissa av de övergripande anvisningarna (och teckenförklaringarna) i huvudvolymen är tillämpliga också för De kyrkliga handlingarna. Det gäller till exempel att Herrens bön i respektive ordning återges i översättningen *Vår fader* men att också den äldre översättningen *Fader vår* kan brukas. (*Fader vår* återfinns på sid. 11 i huvudvolymen.) Vidare inleds varje kyrklig handling med specifika anvisningar som anger ramar för respektive gudstjänst.

Dop-, konfirmations-, vigsel- och begravningsgudstjänst inleds alla med ett enkelt Samlingsord. Detta kan formuleras enligt förslaget för respektive ordning eller med andra ord. Avsikten är att samlingsordet på ett enkelt sätt ska ange sammanhanget och uttrycka varför man samlats till gudstjänst. Tanken är alltså inte att välkomna till gudstjänsten. Vid dop och konfirmation kan en kyrkvård eller annan representant för församlingen säga Samlingsordet och på det sättet uttrycka att gudstjänsten är en församlingsgudstjänst. Att börja gudstjänsten direkt med en fast text som förklarar den kyrkliga handlingens teologiska innebörd kan däremot snarast skapa avstånd, inte minst med tanke på att många av dem som samlas till dessa gudstjänster sällan annars går i gudstjänst och att gudstjänstsammanhanget (eller vad en gudstjänst är) inte är självklart.

Bibelläsning ska alltid ingå i De kyrkliga handlingarna. Vid dop- och konfirmationsgudstjänst finns både fasta och föreslagna bibelläsningar. I ordningarna för bikt, vigsel- och begravningsgudstjänst finns föreslagna bibelläsningar. *Förkunnelsemomentet* i de kyrkliga handlingarna har förstärkts genom att Dop-, Vigsel- och Griftetal samt Predikan vid konfirmationsgudstjänsten gjorts till fasta moment i alla dessa gudstjänster. (Vid dop av barn ingår Doptal om det är pastoralt möjligt.) Talets placering i respektive gudstjänst är fri. I ordningarna ges flera förslag till lämplig placering. Förkunnelsen i De kyrkliga handlingarna har som syfte att förankra det som sker i gudstjänsten, Guds tilltal och handling, i varje livssammanhang.

Musiken är en betydelsefull och integrerad del av alla gudstjänster, så också vid dop, konfirmation, vigsel och begravning. Musiken för dop-, vigsel- och begravningsgudstjänst återfinns i musikserie A. I gudstjänstordningarna finns angivet när psalmer och musik ska eller kan ingå. Därutöver kan gudstjänsternas musik bestämmas och utformas inför varje gudstjänst. Två fasta psalmer ingår i dop-, konfirmations- och vigselgudstjänst samt i begravningsgudstjänst när denna avslutas i kyrka eller kapell.

Förbön är ett fast moment med föreslagna eller andra ord vid dop, konfirmation, vigsel och begravning. För dop-, vigsel- och begravningsgudstjänst föreslås nya sjungna förböner samtidigt som förbönerna i 1986 års kyrkohandbok för vigsel och begravning behållits efter viss bearbetning (de sjungna förbönerna finns i musikserie A). Kyrkohandboksförslagets förslag på sjungen förbön vid dop är således nytt i förhållande till 1986 års kyrkohandbok.

I det följande kommenteras varje kyrklig handling. Vid moment som återkommer eller som överensstämmer med moment i Den allmänna

gudstjänsten hänvisas till de sidor i denna volym där detta moment särskilt kommenteras.

Dop

Dopet har en särställning eftersom det är ett sakrament genom vilket människan upptas i kyrkan, får del av Kristi befrielse och liv och blir en del av Kristi kropp. Dopet omfattar livet i alla dess dimensioner.

Revisionen av doggudstjänsten för kyrkohandboksförslaget har funnits i ett sammanhang i Svenska kyrkan med intensifierad reflektion om dopets teologi och doggudstjänstens betydelse. Ett tydligt uttryck för denna reflektion är biskopsbrevet *Leva i dopet. Brev från biskoparna till Svenska kyrkans präster och församlingar* (2011). I biskopsbrevet uppmärksammas särskilt nio dopmotiv: dopet är att dö och uppstå med Kristus, att klä sig i Kristus, att vara kyrka, att födas på nytt, att bli ren och ta emot Guds Ande, att förlåtas, att ha ett uppdrag, att leva i och av nåd och att vara välsignad. Avvägningarna i kyrkohandboksförslaget har gjorts i relation till de dopmotiv som nämns i biskopsbrevet och efter diskussioner om balansen mellan identitet och relevans.

I BEM-dokumentet (se ovan sid. 32) anges fem huvudmotiv för att förklara dopets betydelse. Dopet innebär enligt BEM en delaktighet i Jesu död och uppståndelse. Det är alltså inte en punktuell handling utan sträcker sig över hela livet. Vidare handlar dopet om omvändelse, förlåtelse och rening. Det får därmed etiska konsekvenser. Det tredje motivet är att dopet ger Andens gåva och det fjärde lyfter fram dopet som ett införlivande i Kristi kropp, kyrkan. Slutligen är dopet enligt BEM ett tecken på Guds rike och den kommande världens liv. I Svenska kyrkans svar på BEM konstaterades att samtliga dessa motiv är bibliskt förankrade och bör finnas med i dopordningen. Man saknade dock betoningen av Ordet som är stark i den evangelisk-lutherska traditionen.

Doggudstjänsten i kyrkohandboksförslaget innebär vissa strukturella förändringar i förhållande till 1986 års kyrkohandbok. Det har under revisionsprocessen framkommit att präster har upplevt kyrkohandbokens ordning som något svårarbetad och delvis utan tydlig rytm. En större koncentration på själva dophandlingen har eftersträvat och fått till följd att några moment i doggudstjänsten placerats i annan ordning än i 1986 års kyrkohandbok (se vidare nedan). Något tema har lyfts ur gudstjänsten till förmån för ett stärkande av andra (i Välkommandet). Efter ordningen för doggudstjänst i huvudvolymen följer förslag på hur dop

kan integreras i Den allmänna gudstjänsten (sid. 115 i huvudvolymen). Motsvarande förslag ges även för vigsel- och dopgudstjänst (sid. 145 i huvudvolymen).

I anvisningarna för dop anges ramar för dop i krissituation. De moment som om möjligt ingår är samling i Guds, den treeniges namn, Tackbön (med särskild bön som kan ersätta Tydningsord), Bibelläsning ur Markus 10 och ur Matteus 28 ("dopbefallningen"), Dopbön, Dop-handlingen, Herrens bön, Välsignelsen och inledande samt avslutande psalmsång. Vid särskild brådska begjuts dopkandidaten med vatten tre gånger och den som leder dopet säger "Jag döper dig i (Guds:) Faderns, Sonens, och den heliga Andens namn".

I ordningen för dopgudstjänst anges vid vissa moment flera alternativ. Om dessa alternativ är åldersrelaterade anges alternativet för dop av barn först.

I fråga om barn och unga dopkandidater talar kyrkohandboks-förslaget i regel om deras närmaste som föräldrar, vid något moment om vårdnadshavare. "Förälder" kan här ha olika betydelser utifrån familjesituation och till exempel syfta på en biologisk förälder, adoptivförälder eller familjehemsförälder.

Flera av dopgudstjänstens moment kan gärna ledas av annan gudstjänstledare än prästen. Vissa föreslagna böner är formulerade på ett sätt som utgår från att någon närstående till det eller de barn som döps kan leda bönen.

SAMLINGSORD, BIBELLÄSNING OCH BÖN

Enligt förslaget inleds dopgudstjänsten efter klockringning med Samlingsord i Guds den treeniges namn och med en fortsättning: "Vi är samlade för att...". De föreslagna orden i dopgudstjänsten betonar dopets glädje och gåva.

Därefter följer en första bibelläsning antingen från Markusevangeliet eller Lukasevangeliet (Mark 10:13–16 eller Luk 4:16–20). Läsningen ur Lukasevangeliet (om Jesus i Nasarets synagoga) vid dop av unga och vuxna är ny i förhållande till tidigare kyrkohandböcker. Läsningen ur Markusevangeliet (om Jesus och barnen) läses vid dop av barn och kan även läsas vid dop av unga eller vuxna. Båda bibelläsningarna är berättande texter som lyfter fram Jesu handlande i förhållande till de människor han möter. I Markustexten uppmärksammas barnen som förebilder i tro och i Lukastexten är Jesu ord om befrielse och nåd centrala. Texten ur Markusevangeliet ingick redan på medeltiden i dopgudstjäns-

tens inledande del och har traditionellt motiverat ordningen med dop av barn. Bibeltexten beskriver hur Jesus i ord och handling visar att han vill att barnen ska komma till honom.

I momentet Bön ryms Namnfrågan som ställs till förälder eller dopkandidaten, Tackbön och Befrielsebön. Namnfrågans plats i dopordningen motiveras av att namnet är ett uttryck för en människas identitet och på det sättet hör namnet tydligt samman med dopet. Vid dop av barn möjliggör den att föräldrarna (som gett barnet dess namn) i gudstjänsten får säga barnets namn.

Tackbönen i dopgudstjänstens inledande del var ett nytt moment i 1986 års kyrkohandbok och hade tillkommit utifrån ett resonemang om gudstjänstens relevans. Den förekommer företrädesvis vid dop av barn och anknyter till det sammanhang som barnets familj står i. I bönen uttrycks tacksamhet och det som föräldrarna kan känna inför barnets framtid. Bönen kan sägas stanna i skapelsens sammanhang. Den kan formuleras enligt förslaget eller med andra ord. En särskild bön (som är åldersneutral) finns för dop i krissituation (och kan då ersätta Tydningsord).

Beteckningen Befrielsebön var också ny i 1986 års kyrkohandbok. Själva bönen har dock en lång och mångfacetterad bakgrund med rötter i dopkatekumenatets kallelsebön och avsägelse (*abrenuntiation*) av djävulen eller det onda. Avsägelsen av djävulen i äldre tiders kyrkohandböcker kan sägas vara ett kraftfullt sätt att uttrycka tron på Kristi kraft att motverka tillvarons alla onda och destruktiva krafter.

Ordningföljden med en Tackbön som föregår dopgudstjänstens Befrielsebön är ett uttryck för att Guds gränslösa kärlek föregår allt annat. Efter tacksägelsen över livet och skapelsens under följer, i förtröstan på Guds kärlek, bönen om skydd och befrielse från mörkrets verklighet. Teologiskt uttrycker bönen att människan har del i syndens verklighet och därför måste befrias och frälsas av Kristus. Den kan inledas med att prästen exempelvis säger: ”Vi ber om befrielse och räddning”. Möjligheten till handpåläggning förstärker bönen som ett uttryck för tron på Guds räddning och beskydd. Det avslutande kors-tecknandet har sin bakgrund i dopkatekumenatet.

I kyrkohandboksförslaget finns två alternativ för Befrielsebön. Det första följer nära 1986 års kyrkohandbok. Formuleringen ”skriv hans/hennes namn i Livets bok” har dock tagits bort då detta bildspråk i revisionsprocessen uppfattats som oklart och svåränvänt i detta sammanhang. Det andra alternativet utgår tematiskt från en motsvarande bön

som fanns i 1942 års kyrkohandbok. Den utgick från Psaltaren 121:8 med bön om att bevaras av Gud: ”Herren bevara dig för allt ont, han bevara din själ...”. I förslaget befrielseböner uttrycks i det första ledet en bön om räddning eller befrielse från allt ont, från mörker och brustenhet. Det andra ledet handlar om att befrias från mörkrets makt eller att bevaras i Guds kärlek. Börens avslutning knyter samman bönen med Jesus Kristus genom uppmaningen att ta emot korsets tecken och påminner om kallelsen att vara Jesu Kristi lärjunge.

TYDNINGSDORD

Dopets Tydningsord är i kyrkohandboksförslaget placerat direkt före dopgudstjänstens mest centrala bibeltext ur Matteus 28, ”dop- och missionsbefallningen”. Det som tidigare var ett Inledningsord (en *allokution*) har i förslaget omvandlats till ett Tydningsord. Tanken är att den del av gudstjänsten som direkt relaterar till Dophandlingens inleds med Tydningsord och avslutas med Välkomnande (och eventuellt Doptal).

Tydningsordets syfte är att uttrycka dopets mening och innebörd. Här har eftersträvat en balans mellan en tydlighet om dopet och dopets motiv och ett uttryckssätt som kan skapa kontakt med dopfamiljen eller dopkandidaten (och andra i den gudstjänstfirande församlingen). Tydningsorden i förslaget knyter an till dopmotiv som bland annat lyfts fram i biskopsbrevet *Leva i dopet* (2011). I dopgudstjänsten är Tydningsord (liksom tidigare Inledningsord) ett fast moment där något av de alternativ som finns i dopordningen ska användas.

DOPMOTIV I TYDNINGSDORD, DOPBÖN OCH FÖRBÖN

Som ovan nämnts kommer dopets motiv till uttryck i hela dopgudstjänsten. Dopet handlar om nytt liv och har därför en tydlig koppling till Gud som Skapare (Tydningsord 1, Dopbön 3 och Förbön 1). Dopet är en gåva och en glädje från Gud (Tydningsord 3).

Dopet för in människan i en gemenskap med Jesus Kristus som möter med nåd och räddar från det onda (Tydningsord 1, 2 och 3 och Dopbön 1 och 3). Dopets vatten ger del i Sonens liv, död och uppståndelse (Dopbön 3). Dopet är gränsöverskridande och handlar om att bli ett i Kristus (Tydningsord 2). Det ger liv (Dopbön 1 och 2) och löfte om liv som aldrig dör (Tydningsord 3). Den döpte blir delaktig i kyrkans gemenskap (Tydningsord 1, 2 och 3).

Dopet handlar också om att ta emot Guds Ande som ger kraft (Tyd-

ningsord 3 och Dopbön 1, 2 och 3). Till dopet hör sändningens perspektiv med uppdraget att leva i dopet, till tjänst för medmänniska och värld (Tydningsord 1, Förbön 2 och 3).

Längre fram uppmärksammas de dopmotiv som kommer till uttryck i doggudstjänstens föreslagna bibelläsningar.

I 1986 års kyrkohandbok finns en valbar bön om att ”de som nu skall döpas i detta vatten blir renade från syndens skuld”. Formuleringen finns inte på samma sätt med i kyrkohandboksförslaget. I biskopsbrevet *Leva i dopet* uttrycks att alla delar den mänskliga existensens dubbelhet, eftersom människan från sitt första andetag är påverkad av andras förtjänster och misslyckanden. Ur denna synvinkel är även det lilla barnet utsatt för ”mörkrets makt” och drabbad av det som i en av syndabekännelserna beskrivs som ”världens bortvändhet från Gud”. Martin Luther underströk, att människan samtidigt är både syndare och rättfärdig, *simul justus et peccator*. Det centrala i arvsyndsläran hos Augustinus och reformatorerna var att betona Guds nåd och människans behov av frälsning genom Jesus Kristus. Det är dopmotiv som är tydligt uttryckta i ordningen för doggudstjänst i flera av dess alternativa texter och böner. Ett exempel är att prästen vid befrielsebönen kan teckna korsets tecken på dopkandidaten. Det innebär att Kristus ska finnas i tankar, tal och hjärta. Församlingen ber att det goda ska få ta överhanden, trots att livet möter i sin blandning av gott och ont. Detta gäller personens hela liv. Alla dagar som kommer är omslutna av Guds omsorg genom dopet.

BIBELLÄSNING OCH DOPTAL

I doggudstjänsten ingår alltid läsning av den text i Matteusevangeliet (Matt 28:18–20) som brukar kallas dop- eller missionsbefallningen. Bibelläsningen inleds med en föreslagen inledning som motiverar läsningens särskilda plats i doggudstjänsten: ”Vi döper eftersom Jesus sade ...”. Därutöver föreslås ett i jämförelse med 1986 års handbok utökat antal bibelläsningar vilket innebär en breddning och fördjupning av de dopmotiv som kommer till uttryck i doggudstjänsten. Beroende på om dopet är integrerat i Den allmänna gudstjänsten eller sker vid en enskild gudstjänst, med en eller flera dopkandidater, samt med hänsyn till andra pastorala omständigheter kan antalet bibelläsningar variera. Vanligt är att en till tre bibeltexter läses.

Bland de valfria bibelläsningarna finns en text ur Psaltaren (Psalt 139:13–16) och en från profeten Jesaja (Jes 43:1–3). Dessa texter uttrycker ett skapelseperspektiv och talar om hur Gud är med männis-

kan vad som än händer. Bland förslagen finns också en text ur Markus-evangeliet om Jesu dop (Mark 1:9–11). Att dopet ger förlåtelse från synd liksom att det innebär att den heliga Anden ges som gåva är centrala motiv i den första texten ur Apostlagärningarna (Apg 2:38). I en längre berättande text från Apostlagärningarna (Apg 8:26–31, 35–39) om den etiopiske hovmannens möte med Filippus betonas dopets tillgänglighet för den som vill bli döpt.

Om dopet som ett symboliskt uttryck för att dö och begravas med Kristus för att också få nytt liv och förenas med honom handlar texten ur Romarbrevet (Rom 6:4–5). Läsningen ur Första Korinthierbrevet (1 Kor 12:12–13) talar om hur alla kristna döpts med en och samma Ande för att höra till en och samma kropp, Kristus, och att detta gäller oavsett sammanhang och bakgrund. Bibelorden från Andra Korinthierbrevet (2 Kor 5:17) utvecklar tanken att den som är i Kristus är en ny skapelse. Sambandet med Kristus betonas också i Galaterbrevet (Gal 3:27–28) som talar om att i dopet ikläda sig Kristus. De gamla mänskliga kategorierna gäller därmed inte längre: jude eller grek, slav eller fri, man eller kvinna – alla är ett i Kristus. Den föreslagna läsningen ur Titusbrevet (Tit 3:4–5) betonar Guds godhet och kärlek och att Gud i sin barmhärtighet räddat människorna med det bad som återföder och förnyar genom den heliga Anden.

Utifrån denna översikt om dopmotiv i flera texter och böner i dopgudstjänsten kan konstateras att dopet som ”syndernas förlåtelse” endast formuleras explicit på detta sätt i en föreslagen bibeltext. Här är det dock viktigt att framhålla att flera texter i dopgudstjänsten återkommer till och talar om Guds nåd genom frälsningen i Jesus Kristus. Guds frälsningsverk i Jesus Kristus är förutsättningen för syndernas förlåtelse.

Doptal kan följa efter Bibelläsningen (eller efter Dophandlingen). Något eller några av dopets motiv kan fördjupas utifrån de valda bibeltexterna, som då får fungera som ett tilltal med anknytning till den som döps och den aktuella situationen.

TROSBEKÄNNELSEN OCH DOPFRÅGA

Trosbekännelsen i dopordningen utgörs av den apostoliska trosbekännelsen, som enligt traditionen är dopbekännelsen, med en föreslagen inledning om sambandet med den världsvida kyrkan (se ovan sid. 81). Efter trosbekännelsen kan en dopfråga följa till föräldrarna eller dopkandidaten. Dopfrågan kom tillbaka i dopordningen i och med 1986 års kyrkohandbok och ger föräldrarna möjlighet att uttryckligen säga ja till sitt barns dop, respektive för dopkandidaten att själv säga ja till att bli

döpt. Som alternativ kan prästen säga att detta (som uttryckts i Trosbekännelsen) är den tro som dopet handlar om, en tro som ”vi” får leva och dö i, för att uppstå till evigt liv.

DOPBÖN OCH DOPHANDLING

I 1986 års kyrkohandbok kommer Dopbön före Trosbekännelsen. I det nu aktuella förslaget är ordningen den omvända. Avsikten med förändringen är att starkare markera Dophandlingen som centrum i dopgudstjänsten, där bönen leder vidare till Dophandlingen. Dopbönen är ett fast moment i dopordningen med någon av de tre alternativa böner som finns i förslaget. Liksom i dopets Tydningsord aktualiseras olika dopmotiv i dessa dopböner (se ovan sid. 105). Här uttrycks tacksägelse till Gud för dopet som gåva, källa och löfte. I Dopbön 1 och 3 finns en bön om Anden (*epikles*) och i Dopbön 2 en tacksägelse för att Gud kommer till människan med sitt ord och sin Ande.

Dophandlingen sker i Guds den treeniges namn och i rent vatten, genom att vatten gjuts tre gånger på dopkandidatens huvud. Direkt därefter fortsätter prästen med en bön om Anden. Doppraxis har varierat genom århundradena: vanligast idag är begjutning, men även nedsänkning förekommer. Dop kan ske i kyrka, kapell, i hemmet eller på annan plats.

VÄLKOMNANDE, FÖRBÖN OCH HERRENS BÖN

Välkommandet var ett nytt moment i 1986 års kyrkohandbok men innehållet hade delvis förekommit tidigare. I kyrkohandboken från 1986 innehåller momentet flera teman med Jesusord om att ”den som i mitt namn tar emot ett sådant barn tar emot mig”, välkomnande i Guds familj och gemenskap, tändande av dopljus med anslutande Jesusord och eventuell hälsning (och förmaning) till föräldrar (och faddrar). I förslaget har det första Jesusordet tagits bort och hälsningen till föräldrar och faddrar förkortats. Ordningsföljden inom momentet är enligt förslaget följande: först ett välkomnande av dopkandidaten i Kristi kyrka/församlingen, därefter hälsning till föräldrar (och faddrar) och avslutningsvis (fakultativt) tändande av dopljus och därmed sammanhörande Jesusord.

Om Doptal inte hållits tidigare kan detta ske efter Välkommandet.

För Förbön föreslås tre alternativ men bönen kan också formuleras fritt. Det första alternativet kan sjungas och återfinns i musikserie A. Möjligheten till sjungen förbön vid dop är en nyhet i och med kyrkohandboksförslaget och har tillkommit för att ytterligare stärka lovsångens perspektiv i dopgudstjänsten. De två första alternativa förbönerna

relaterar till att dopkandidaten är ett barn och det första förslaget är formulerat så att någon närstående till det barn som döpts kan leda bönen. Den tredje förbönen är särskilt tänkt för en doggudstjänst där dopkandidaten är ung eller vuxen. Förbönerna lyfter fram ett perspektiv av tacksägelse för dopet som skett, med en blick riktad framåt. Bönerna handlar om att den som döpts ska fördjupas i tro, att de som står barnet nära ska få hjälp att ta hand om barnet och att barnet ska vara omslutet av församlingens förböner. Även sändningens perspektiv betonas. Dopet är inte en punktuell händelse utan dopets uppdrag gäller hela livet. Om dopmotiv i förbönerna se vidare ovan sid. 105.

Herrens bön följer efter Förbön. I gudstjänstordningen anges den ekumeniska översättningen *Vår fader*. Som alternativ kan även den äldre översättningen *Fader vår* användas, se vidare sid. 11 i huvudvolymen och denna volym sid. 94.

VÄLSIGNELSEN, SÄNDNINGSD OCH AVSLUTANDE MUSIK

Välsignelsen finns i förslaget upptagen såväl i den traditionella översättningen som i enlighet med Bibel 2000; se vidare ovan sid. 97. Korstecknande kan förekomma.

Sändningsord är ett fakultativt moment som kan utgöras av en kort (dialogisk) avslutande hälsning eller utvecklas tematiskt med utgångspunkt i uppdraget från dopets Gud. I förslaget ges tre alternativa sändningsord, två korta (utifrån 1986 års kyrkohandbok) och ett längre sändningsord som utvecklar Guds löfte i dopet, dopet som välsignelse och kärleken från Gud.

Gudstjänsten kan avslutas med musik som kan utgöra utgångsmusik.

Bikt

Ordningen för bikt har stämts av särskilt i relation till *Ett skyddat rum. Tystnadsplikt i Svenska kyrkan* (Svenska kyrkans utredningar 2010:3). Anvisningarna för bikt har reviderats utifrån kyrkomötets beslut hösten 2011 med anledning av tystnadspliktsutredningen (Kyrkomötets beslut 2011 § 149) och efter inhämtade synpunkter från präster med lång erfarenhet av själavård. Ordningen för bikt känns till stora delar igen från 1986 års kyrkohandbok. I förslaget till ny kyrkohandbok ingår Bön om förlåtelse, Förlåtelseord och Tackbön både i ordningen för bikt och i Den allmänna gudstjänsten. Det har funnits en generell strävan att, där så är lämpligt, låta samma formuleringar återkomma i förslagens olika ordningar.

INLEDNINGSBÖN OCH BIBELLÄSNING

Efter inledningsorden i Guds den treeniges namn föreslås en Inledningsbön som lyfter fram Guds omsorg och vilja till försoning och att människan kan komma till Gud i tro på Guds löfte om nåd och förlåtelse. Bönen syftar till att lägga en grund av förtroende i biktsituationen.

I biktordningen finns tre förslag till bibelläsning. De utgörs av en text ur Johannesevangeliet (Joh 20:23), en ur Klagovisorna (Klag 3:22) och en ur Första Johannesbrevet (1 Joh 1:9). Dessa bibelord betonar förlåtelsens betydelse, Herrens nåd och barmhärtighet samt Guds löfte.

BÖN OM FÖRLÅTELSE, FÖRLÅTELSEORD OCH TACKBÖN

Den biktandes bön om förlåtelse föreslås ske med Bön om förlåtelse 3 eller med egna ord. Den första bönen handlar om förlåtelse för ”synder” och den föreslagna inledningen och avslutningen till en fritt formulerad bön talar om att själv bli förlåten, ”förlåt mig”. Två alternativa Förlåtelseord utgår från samma tanke som i Bön om förlåtelse. Det första säger att ”dina synder är dig förlåtna”, det andra att ”du är förlåten”. Förlåtelseorden ger uttryck för Guds ovillkorliga förlåtelse, och en följande fakultativ Tackbön uttrycker på motsvarande sätt den biktandes tack för syndernas förlåtelse eller för att Gud möter människan med förlåtelse.

VÄLSIGNELSEN OCH SÄNDNINGSD

Välsignelsen finns i förslaget upptagen såväl i den traditionella översättningen som i enlighet med Bibel 2000; se vidare ovan sid. 97. Korstecknande kan förekomma.

Ett Sändningsord kan avsluta bikten. Det kan ge ära till Gud eller mer stilla uppmana den biktande att förtröstansfullt gå i frid i Jesu Kristi namn.

Konfirmation

I *Riktlinjer för Svenska kyrkans konfirmandarbete* (Svenska kyrkan och Verbum 2008) liksom i reflektionsrapporten från arbetsgruppen för konfirmationsgudstjänst och i avstämningar med andra sakkunniga har betydelsen av att konfirmanderna får stå i centrum lyfts fram. I revisionen av konfirmationsmässan/-gudstjänsten har detta varit en viktig utgångspunkt.

Konfirmationen är i Svenska kyrkan en helhet som innefattar såväl konfirmationstiden med dess undervisning och deltagande i församlingens gudstjänstliv som den avslutande konfirmationsgudstjänsten.

I de inledande anvisningarna tydliggörs möjligheten att dela upp konfirmationsgudstjänsten i en eller två gudstjänster och hur detta kan gestaltas. Konfirmationsmässan/-gudstjänsten kan också vara en del av Den allmänna gudstjänsten.

För många tonåringar (och vuxna) tolkas livet genom musik. Konfirmationsmässan/-gudstjänsten kan särskilt präglas av musik och i gudstjänstordningen markeras detta med återkommande fakultativa musikmoment.

SAMLINGSORD, INLEDNINGSORD OCH INLEDNINGSBÖN

Konfirmationsmässan/-gudstjänsten inleds efter klockringning i Guds den treeniges namn och med ett Samlingsord. De föreslagna samlingsorden uttrycker att det är fest och glädje att samlas till gudstjänst med konfirmanderna för att dela denna dag och be om Guds välsignelse över dem.

Ett därpå följande Inledningsord uttolkar betydelsen av konfirmationen. Konfirmationen påminner om Guds löften och bekräftar sändningen och uppdraget att vara Jesu Kristi lärjungar. Inledningsordet betonar konfirmationen som en bekräftelse av dopet och vissa ord från doggudstjänsten återkommer för att stärka en linje av doppåminnelse. Ett (dop) ljus kan tändas och de ord som i doggudstjänsten kan sägas i Välkommandet efter Dophandlingen kan också sägas här.

Inledningsbönen kan ledas av konfirmanderna. Den uttrycker ett tack till Gud för konfirmandtiden och rymmer en bön om Andens kraft och ledning. Både Inledningsord och Inledningsbön kan också formuleras med andra ord.

BIBELLÄSNING, PREDIKAN OCH TAL TILL KONFIRMANDERNA

I konfirmationsmässan/-gudstjänsten (liksom i doggudstjänsten) läses alltid bibeltexten ur Matteusevangeliet 28 (Matt 28:16–20). Momentet Bibelläsning har i förslaget förstärkts genom att fler texter föreslås. Bland de läsningar som kan väljas i gudstjänsten återfinns den längre berättande texten ur Lukasevangeliet (sammanfattad) om hur Jesus slår följe med några lärjungar på väg till Emmaus (Luk 24:13–35). Denna text lyfts också fram i *Riktlinjer för Svenska kyrkans konfirmandarbete*. Vidare föreslås en text från Johannesevangeliet (Joh 15:12–14) där Jesus kallar sina efterföljare vänner och ger dem budet att älska varandra. Läsningen ur Galaterbrevet (Gal 3:27–28) föreslås även i doggudstjänsten och handlar om att livet i Kristus bryter upp mänskliga kategorier som jude eller grek, slav eller fri och man eller kvinna: alla är ett i Kristus. Den sista föreslagna

texten är hämtad från Första Johannesbrevet (1 Joh 4:11–13). Den handlar om Gud som älskar och uppmanar de troende att också älska.

I gudstjänsten gestaltas Predikan av konfirmanderna med hjälp av präst och andra ledare. Predikan kan ske till exempel med drama eller musik. Den ersätter alltså momentet Redovisning i 1986 års kyrkohandbok och utgör gudstjänstens förkunnande huvudmoment. Prästen är ansvarig för momentet. Konfirmanderna har på detta sätt en framlyft plats vad avser konfirmationsgudstjänstens förkunnelse. Innehållet i förkunnelsen kan relateras till teman som fördjupats under konfirmationstiden. Momentet är i ordningen för konfirmationsgudstjänst placerad efter bibelläsningen. Det är också möjligt att låta förkunnelsen återkomma vid flera tillfällen i gudstjänsten och på det sättet prägla gudstjänsten.

Konfirmationsgudstjänstens Tal till konfirmanderna, som vanligen hålls av prästen eftersom prästen leder och har huvudansvaret för konfirmationen och gudstjänsten, är tänkt som ett kort personligt tilltal till konfirmanderna. Talet kan till exempel knyta an till någon av de bibeltexter som lästs i gudstjänsten. Det kan placeras efter Predikan eller senare i gudstjänsten.

TROSBEKÄNNELSEN, BÖN MED HANDPÅLÄGGNING OCH SÄNDNINGSD TILL KONFIRMANDERNA

Trosbekännelsen i konfirmationen utgörs av den apostoliska trosbekännelsen (som är den traditionella dopbekännelsen) med en föreslagen inledning om sambandet med den världsvida kyrkan (se ovan sid. 81). Efter Trosbekännelsen kan prästen ytterligare betona sambandet med dopet: detta är den tro som dopet handlar om, en tro som ”vi” får leva och dö i för att uppstå till evigt liv. Orden kan avslutas med en önskan om att Gud ska ge konfirmanderna kraft att växa i sin tro och visa den i kärlek.

I 1986 års kyrkohandbok finns en fakultativ fråga till konfirmanderna som alternativ efter Trosbekännelsen. Denna fråga finns inte med i kyrkohandboksförslaget och avvägningen har handlat om att konfirmandernas trosreflektion och vilja att konfirmeras och sändas vidare kommer till uttryck på andra sätt i gudstjänsten exempelvis i Predikan som utifrån förslaget gestaltas av konfirmanderna och i den gemensamma trosbekännelsen. Här kan erinras om att konfirmationen haft olika betoning genom historien. Att konfirmanderna skulle säga ja kom i förgrunden från slutet av 1700-talet; dessförinnan låg fokus mer på kunskapens betydelse för den kristna tron. I mitten av 1800-talet togs de första stegen mot att mer se konfirmationen som en välsignelsehandling. Denna förändring kan

sågas kulminera med 1986 års kyrkohandbok där Bön med handpåläggning och Sändningsord blir konfirmationens höjdpunkter. Tidigare starkt känslomässigt laddade moment har varit konfirmandernas knäfall vid altaret (infördes i 1811 års kyrkohandbok) och nattvardsadmissionen (infördes 1898 och fanns kvar i 1942 års kyrkohandbok).

Enligt det nu aktuella kyrkohandboksförslagets ordning samlas konfirmanderna efter Trosbekännelsen och kan då knäfalla. Bön med handpåläggning inleds med en allmän bön som handlar om kallelse, sändning och ledning. Bönen fortsätter med bön för var och en av konfirmanderna, med handpåläggning. Bönen leds av prästen, vanligen tillsammans med andra ledare. Den personliga bönen finns formulerad i två alternativ som handlar om att Guds goda Ande ska vara med konfirmanden nu och alltid respektive leda konfirmanden på alla vägar.

Efter Bön med handpåläggning följer ett Sändningsord till konfirmanderna som infördes med 1986 års kyrkohandbok. Förslaget ansluter till hur detta Sändningsord är formulerat i kyrkohandboken men det har också reviderats. I Sändningsordet utvecklas det tema om efterföljelse som antytts i Inledningsordet. Vidare betonas att konfirmanderna är burna av Gud och får hämta kraft i kyrkan. I avslutningen ryms en uppmaning att leva öppna för Guds Ande.

FÖRBÖN OCH HERRENS BÖN

Som ovan nämnts kan konfirmationsgudstjänsten integreras i församlingens allmänna gudstjänst. För gudstjänstens fortsättning följs då ordningen för Den allmänna gudstjänsten, med undantag för att Tal till konfirmanderna kan förekomma till exempel i samband med Kyrkans förbön.

I kyrkohandboksförslaget finns en särskild Förbön där bön för konfirmanderna integreras i en allmän förbön. Precis som i Den allmänna gudstjänsten kan förbönen utformas lokalt och med församlingssvar. Bön om förlåtelse och Förlåtelse- eller Löftesord, alternativt Överlåtelsebön, kan också förekomma i samband med eller infogade i förbönen.

Herrens bön följer vid konfirmationsgudstjänst efter Förbön och därefter avslutas gudstjänsten med gudstjänstdelen Sändning. I gudstjänstordningen anges den ekumeniska översättningen *Vår fader*. Som alternativ kan även den äldre översättningen *Fader vår* användas, se vidare sid. 11 i huvudvolymen och denna volym sid. 94.

MÅLTIDEN OCH SÄNDNING

Vid konfirmationsmessa fortsätter gudstjänsten efter Förbön med Måltiden och Sändning. För kommentarer till de olika momenten hänvisas till kapitel fyra i denna volym (se ovan sid. 86–98) om Den allmänna gudstjänsten.

Vigsel

Vigselgudstjänsten i förslaget följer samma struktur som i 1986 års kyrkohandbok. Det har funnits en strävan i revisionsarbetet att stärka vigselgudstjänsten som just gudstjänst. Detta kommer till uttryck i vigselns fasta Inledningsord, i Tillkännagivandet och i förslagen till Förbön. En annan utgångspunkt har varit att vigselgudstjänsten ska fungera väl för par av olika kön och samma kön och för par i olika åldrar och med olika familjesituation. En sådan önskan uttrycktes också i rapporten från arbetsgruppen för vigselgudstjänsten.

I de inledande anvisningarna i huvudvolymen (sid. 132) anges vad som gäller för vigselgudstjänsten vad avser dess juridiska del. Efter vigselordningen i huvudvolymen följer anvisningar gällande vigsel med messa (sid. 142). I en särskild prefation för vigsel med messa fördjupas betydelsen av Guds kärlek i Jesus Kristus. Vidare ges förslag till en ordning för vigsel- och dopgudstjänst (sid. 145) eftersom praxis visar att sådana gudstjänster blivit vanligare på senare år. Slutligen föreslås en ordning för välsignelse över äktenskap som ingåtts borgerligt eller enligt annan ordning (sid. 146). I en sådan gudstjänst ber församlingen om Guds välsignelse över dem som ingått äktenskap. I denna välsignelsegudstjänst ingår inte Frågorna och Tillkännagivandet. Istället för Tillkännagivandet föreslås att ett Sändningsord till paret kan förekomma. Detta är identiskt med den andra delen i Tillkännagivandet i vigselgudstjänsten. Anvisningar ges också om vad som gäller vid välsignelse över registrerat partnerskap. En sådan gudstjänst följer samma ordning som välsignelsen över äktenskap som ingåtts borgerligt eller enligt annan ordning, med någon förändring (ordet ”äktenskap” byts mot ”partnerskap”).

SAMLINGSORD, LOVPRISNING OCH INLEDNINGSD

Vigselgudstjänsten inleds (om möjligt) med klockringning och eventuellt musik då vigselparet kan gå in tillsammans. Kyrkohandboken reglerar inte hur vigselparet går in men anvisningen i förslaget om att paret kan gå in tillsammans under klockringning eller musik markerar traditionen

att också i gudstjänstens inledning uttrycka relationens och kärlekens ömsesidighet.

Samlingsord är ett fast moment och sägs i Guds den treeniges namn. Samlingsordets andra del betonar ytterligare vigselns gudstjänstkaraktär: att det handlar om att samlas ”inför Gud”. Här anges också det speciella med denna gudstjänst, att alla är samlade till vigsel mellan NN och NN (vanligen sägs här parets förnamn). Redan inledningsvis betonas således att gudstjänsten handlar om att be om Guds välsignelse över paret och att dela deras glädje. Samlingsordet kan också formuleras med andra ord och placeras något senare i gudstjänsten, som upptakt till Inledningsord.

Lovprisning till Gud kan därefter förekomma med de ord som finns i förslaget eller med andra ord. De föreslagna orden utgår från den Lovprisning som skapades till 1986 års kyrkohandbok. Lovprisningen har reviderats något, bland annat så att tilltalet till Gud ändrats till ”kärlekens Gud”. Genom dessa ord betonas lovsångens perspektiv och glädjen i denna gudstjänst. Allt liv och all kärlek kommer från Gud.

Vigselns Inledningsord är i förslaget liksom i 1986 års kyrkohandbok ett fast moment och något av de tre alternativen i vigselordningen ska användas. Dessa är till språk och innehåll av olika karaktär men gemensamt för dem är att de uttrycker och fördjupar äktenskapets olika dimensioner. Ett Inledningsord (allokution) för vigsel infördes i kyrkohandboken redan 1693 och syftet var då som nu att förklara äktenskapets betydelse. Jämfört med i 1986 års kyrkohandbok tar det nu aktuella förslagens Inledningsord mer sin utgångspunkt i kärleken mellan makarna och mindre i äktenskapet som institution. Förändringen har skett efter olika bedömningar. En avvägning har handlar om att relatera parets kärlek till Guds kärlek i Jesus Kristus. En annan bedömning innebär att lyfta fram äktenskapet och familjen. Äktenskapet är en god ordning i samhället, som det står i förslagens anvisningar (sid. 132): ”en grundläggande gemenskapsform i samhället” (jämför Kyrkoordningen 23 kap. Inledning). Samtidigt är inte äktenskapet i evangelisk-luthersk tradition ett sakrament och därför finns till exempel inte formuleringar om att äktenskapet är ”instiftat” av Gud med i inledningsorden.

De tre alternativa inledningsorden har tillkommit för att fungera utifrån olika pastorala förhållanden och för par i olika åldrar och med olika familjesituation. Även om tyngpunkten förläggs på olika sätt lyfter alla alternativen fram att äktenskapet innebär att leva med Gud, i Guds kraft, nåd och frid. Tematiskt tas utgångspunkten i sambandet med Guds kärlek (Inledningsord 1) när äktenskapets mening utvecklas: det handlar

om att ge vidare den kärlek som är av Gud (Inledningsord 1 och 2) och om att äktenskapet välsignas av Gud (Inledningsord 2).

Inledningsordets andra del, som är den mest omfattande, fördjupar vad det innebär att ingå äktenskap och att leva som gifta: det är att säga ja till varandra (Inledningsord 1 och 3) och till kärleken som gåva (Inledningsord 1, 2 och 3) och uppgift (Inledningsord 1) och att tillsammans bidra till ett gott samhälle (Inledningsord 1 och 3). Att ingå äktenskap är också att visa tilltro till kärleken (Inledningsord 3) och att leva som gifta innebär att leva i tillit och ömsesidig respekt (Inledningsord 1 och 2) i ljusa och mörka dagar, att älska varandra i glädje och sorg. Det är vidare att visa varandra trohet (Inledningsord 1, 2 och 3), omsorg (Inledningsord 1 och 3) och förtroende (Inledningsord 2) och att gemensamt ansvara för hem och barn (Inledningsord 1, 2 och 3; formuleringen om barnen kan utelämnas). I Inledningsord 3 sker en särskild anknytning till det liv och de erfarenheter av kärlek och svårigheter som paret bär med sig: ”Ni bär allt ni vet om kärlek, om lycka och smärta, om ljusa och mörka dagar.”

Den tredje tematiska delen uppmuntrar paret att hämta kraft från Gud. Det kan handla om att finna kraft i bön och gudstjänst, i Ordet och sakramenten (Inledningsord 2) och det handlar också om att möta framtiden tillsammans i kraft av Guds nåd (Inledningsord 1 och 2). Inledningsord 2 uttrycker en önskan om att Guds frid ska bevara paret för alltid och Inledningsord 3 talar om att få ta emot kärleken som en Guds gåva dag för dag.

BIBELLÄSNING OCH VIGSEL TAL

Bibelläsning är ett fast moment i vigselgudstjänsten men ingen specifik bibeltext är obligatorisk. Läsningen ur Matteusevangeliet (Matt 19:4–6) med Jesusorden om äktenskapet är framlyft som första text i förslaget eftersom den har en stark ställning i traditionen. I 1986 års kyrkohandbok var denna text en fast bibelläsning i vigselgudstjänsten. I *Vigselgudstjänst för par av samma kön* (särtryck ur Den svenska kyrkohandboken, 2010) var denna bibelläsning ett valbart alternativ. Den andra föreslagna bibeltexten kopplar samman vigselgudstjänsten med skapelsens perspektiv. Texten är hämtad från Första Moseboken (1 Mos 1:26–28) och handlar om människans roll i skapelsen och hur Gud skapade människan till sin avbild, till man och kvinna. Bibeltexten ur Ruts bok (Rut 1:16–17) fördjupar temat om den trofasta kärleken i nöd och lust och orden ur Höga visan (Höga v 8:6–7) uttrycker och fördjupar temat om kärle-

kens kraft och styrka. Genom läsningen ur Romarbrevet (Rom 12:9–10) breddas tolkningen av kärleken ytterligare. Här uttrycks en uppmaning till uppriktig kärlek och till att avsky det onda, hålla fast vid det goda och visa varandra tillgivenhet och aktning. Orden om kärlekens lov ur Första Korinthierbrevet (1 Kor 13:4–7, 13) stannar i kärlekens förunderlighet och kraft. Den sista föreslagna läsningen om att bära varandras bördor och därmed uppfylla Kristi lag är hämtad från Galaterbrevet (Gal 6:2).

Vigseltal kan följa efter Bibelläsning eller placeras senare i gudstjänsten, före eller efter Välsignelsen.

FRÅGORNA

Frågorna i förslaget följer vigselordningen i 1986 års kyrkohandbok med alternativ som fungerar för samkönade eller särkönade par. Tillsammans med Tillkännagivandet är Frågorna de juridiskt bindande momenten i vigselgudstjänsten. Prästen ställer Frågorna till var och en, och paret ger var och en själv sitt ja till känna (den som inte kan tala kan alltså på annat sätt uttrycka sitt ja). Paret tilltalas här med hela sitt namn, det vill säga alla förnamn och efternamn. Att Frågorna ställs ”inför Gud” uttrycker även i detta moment vigsels särskilda gudstjänstkaraktär.

BÖN ÖVER RINGEN/RINGARNA, LÖFTEN, RINGVÄXLINGEN OCH TILLKÄNNAGIVANDET

Symbolen eller tecknet för äktenskapet och kärleken är ringen, och det är den symbolfunktionen som motiverar att det i vigselgudstjänsten finns en Bön över ringen/ringarna. Detta är alltså inte en bön om välsignelse över ringarna utan över äktenskapet och paret som ingår äktenskap. De perspektiv som särskilt lyfts fram är troheten och den ömsesidiga kärleken mellan makarna. Avslutningsvis uttrycker bönen att de ska få styrka från Gud genom Jesus Kristus att varje dag leva i sina löften. Implicit i denna formulering uttrycks ett samband mellan Guds kärlek i Jesus Kristus och parets kärlek.

Efter Bön över ringen/ringarna följer Löften. Detta moment hör till det som är speciellt vid en kyrklig vigsel i jämförelse med en borgerlig. Löfterna, som kan ges enligt ett av förslagets två alternativ eller formuleras fritt, innebär att paret aktivt uttrycker sin vilja att leva i trohet och älska varandra i nöd och lust till döden skiljer dem åt. Det alternativ där paret talar direkt till varandra (”Jag vill älska dig...”) är i förslaget placerat först och därefter kommer det alternativ som antingen kan förestavas av prästen eller sägas av brudparet direkt till varandra (”Jag,

NN, tar dig, NN, ...”). Det sistnämnda alternativet innehåller i förslaget till ny kyrkohandbok även uttrycket ”att älska dig”, en formulering som tidigare inte funnits med i motsvarande löften. I båda löftesalternativen finns möjligheten att ytterligare koppla samman ringen (tecknet för äktenskapet och kärleken) och löftena genom uttrycket ”som ett tecken på min kärlek vill jag bära/ger jag dig/tar jag emot denna ring”. Formuleringen utgår från traditionen att vid löftena tala om ringen som ett vårdtecken som ges och tas emot. Direkt efter löftena följer ringväxlingen.

TILLKÄNNAGIVANDET

Det andra juridiskt bindande momentet i vigseln är Tillkännagivandet då prästen säger att makarna ingått äktenskap med varandra och nu är makar (eller man och hustru). I Tillkännagivandet ryms samtidigt ett gudstjänstperspektiv med sändningsord till vigselparet. Detta perspektiv har i förslaget förstärkts i relation till 1986 års kyrkohandbok och knyter an till de löften om trohet och ömsesidig kärlek som makarna avgett. Här kommer perspektivet från Inledningsordet tillbaka med dess tal om Guds omsorg och kärlekens gåva. Tillkännagivandet knyter också an till vigselgudstjänstens inledande Samlingsord och vad som där sägs om att be om Guds välsignelse över paret. I Tillkännagivandet uttrycks förhoppningen att Guds välsignelse må omsluta makarna nu och alltid.

FÖRBÖN, HERRENS BÖN OCH VÄLSIGNELSEN

I förslaget föreslås tre alternativ för vigselgudstjänstens Förbön. Det första alternativet utgår från förbönen i 1986 års kyrkohandbok. Den andra förbönen är nyformulerad till kyrkohandboksförslaget och den tredje följer nära 1986 års kyrkohandbok och denna förböns revidering som finns i ordning för vigsel mellan samkönade par. I förbönerna uttrycks tacksägelse över den kärlek som makarna funnit hos varandra och för äktenskapet som de ingått. Blicken vänds också framåt i bön om att Gud ska vara med dem och ge stöd och hjälp och att tron och (indirekt) kyrkans sammanhang ska vara till hjälp för samlevnaden. Även sändningens perspektiv kommer till uttryck.

Två av dessa förböner – den första och den tredje – kan också sjungas; de återfinns i musikserie A. Musiken till det första alternativet är nyskriven medan den för det tredje alternativet följer den traditionella sjungna förbönen.

Herrens bön följer efter Förbön. I gudstjänstordningen anges den ekumeniska översättningen *Vår fader*. Som alternativ kan även den äldre

översättningen *Fader vår* användas, se vidare sid. 11 i huvudvolymen och denna volym sid. 94.

Välsignelsen finns i förslaget upptagen såväl i den traditionella översättningen som i enlighet med Bibel 2000; se vidare ovan sid. 97. Korstecknande kan förekomma. Vigseltal kan hållas före eller efter Välsignelsen.

Vigselgudstjänsten avslutas med psalmsång och utgångsmusik kan förekomma. I vissa delar av landet finns traditionen att paret går ut till klockringning.

Begravning

Hela det sammanhang som sträcker sig från dödsfall till gravsättning och avsked samt minnesstund och uppföljning hör till begravningen. I begravningsgudstjänsten tar församlingen och de sörjande avsked och överlämnar den som dött till Guds barmhärtighet.

En utgångspunkt i revisionen av begravningsgudstjänsten har varit bedömningen att gudstjänsten i 1986 års kyrkohandbok i huvudsak fungerar väl. Detta påpekades bland annat i rapporten från arbetsgruppen för begravningsgudstjänsten. I denna rapport uppmärksammades även förändrade seder i samband med dödsfall och avsked. Dessa förändringar kan i sin tur påverka begravningsgudstjänsten. I huvudvolymen kommenteras i inledande anvisningarna sådana bruk och här ges vägledning till exempel för de fall då kistan förs till väntande bil och de församlade vill följa kistan till bilen. Då avslutas gudstjänsten i kyrkan och vid bilen kan ett sändningsord förekomma.

I förslaget till ny kyrkohandbok finns liksom i 1986 års kyrkohandbok en ordning för begravningsgudstjänst med mässa (sid. 159 i huvudvolymen). En särskild prefation föreslås för begravning med mässa (finns i musikserie A). Prefationen uttrycker att Gud är med också ”i den mörkaste dal”. Gud har genom Jesus Kristus uppenbarat sin kärlek och gett hoppet om att för evigt få fira måltid i Guds rike.

I förslaget finns liksom i 1986 års kyrkohandbok två olika avslutningar på begravningsgudstjänsten. Avslutningen i kyrka eller kapell återfinns dock i förslaget som alternativ A och avslutningen på kyrkogård som alternativ B, till skillnad från i kyrkohandboken från 1986 där ordningsföljden är den omvända. Förändringen är praktiskt motiverad då flertalet begravningar enligt Svenska kyrkans ordning numera avslutas i kyrka eller kapell.

SAMLINGSORD, GRIFTETAL OCH BÖN

Innan begravningsgudstjänsten inleds kan samlingsmusik förekomma. Den avlidnes dopljus kan vara tänd i gudstjänsten och därmed uttrycka en anknytning till dopet och dopets löfte om ett liv som aldrig dör. Tystnad med tid för eftertanke kan återkommande beredas plats i gudstjänsten, till exempel efter Griftetal, efter Överlåtelsen eller efter Förbön.

Gudstjänsten inleds (om möjligt) med klockringning och eventuellt orgelmusik och/eller annan instrumental- eller vokalmusik. Ett förslaget Samlingsord inleds i Guds den treeniges namn och uttrycker därefter gudstjänstens sammanhang: att det handlar om att ta avsked av NN och överlämna henne eller honom i Guds händer. Som alternativ till förslaget kan samlingsordet formuleras fritt och det är också möjligt att utforma det som en bön.

Samlingen vid begravningsgudstjänsten anknyter kort och enkelt till vad som ovan utvecklats om relevans och identitet (se sid. 99). Samlingsordet uttrycker gudstjänstens grundperspektiv om samling i Guds namn och anger varför samlingen till just denna gudstjänst sker.

Därefter sjungs en första psalm som följs av ett Griftetal. Detta tal uttrycker den kristna övertygelsen om uppståndelse och hopp. Talet anknyter till den som dött och till hennes eller hans livshistoria. Det kan gärna ha ett personligt tilltal och tar sin utgångspunkt i ett bibelord som kan läsas i samband med griftetalet.

Griftetalet kan inledas eller avslutas med en Bön enligt något av de nio alternativ som finns i kyrkohandboksförslaget eller med annan bön. Alla de föreslagna bönerna är nya eller reviderade och de har numrerats istället för att (som i 1986 års kyrkohandbok) ställas upp tematiskt. Flera av dem stannar först i den sörjandes situation och i det som kan vara svårt att förstå: att en nära anhörig (plötsligt) dött. Bönerna talar om hur människan kan vända sig till Gud som hör hennes rop och förtvivlan. Gud är barmhärtig och full av nåd och omsluter människan med sin kärlek. Tillsammans med tacksamheten över den avlidnes liv uttrycker flera böner också en tacksamhet över Jesu Kristi verk, hoppet om uppståndelse och det eviga livet.

ÖVERLÅTELSEN

Överlåtelsen har tre delar: en inledning, ett mellanled och en avslutning. Texten följer nära formuleringarna i 1986 års kyrkohandbok. Inledningen tilltalar Gud, den barmhärtige, och uttrycker att den döde överlämnas i Guds händer eller till gravens vila. Här kan den avlidnes (alla) förnamn och efternamn nämnas.

Mellanledet utgår från den liturgiska traditionen att låta jord falla på kistan (jordfästningen). Denna tradition har från början uppstått när begravningen skett vid graven. Som alternativ till jord på kistan kan korstecknande förekomma. I förslaget finns två huvudalternativ formulerade med vardera tre rader: en om (jorde-)livets början, en om dess slut och en som uttrycker hoppet om uppståndelse. Det första alternativet är det mest traditionella: ”Av jord har du kommit. Jord ska du åter bli.” Sist läses i detta alternativ antingen Johannesevangeliets ord om Jesus Kristus som uppståndelsen och livet (Joh 11:25) eller den formulering som funnits sedan Olaus Petris tid (*Den svenska mässan* 1531) om Jesus Kristus som uppväcker på den yttersta dagen. Det andra alternativet har samma uppbyggnad men fokuserar mindre på kroppen. Istället betonas livets början, bönen att bli mottagen i frid och hoppet att den döde för Jesu Kristi skull ska få en glädjeric uppståndelse.

Överlåtelsen avslutas med en bön som finns i två alternativ. Det första uttrycker ett rop till Gud om förbarmande och bevarande i dödens stund och på den yttersta dagen. Den andra alternativa bönen utgår från en bön i kyrkohandboksförslaget från 2000 och uttrycker bön om att bevaras i Guds rike för alltid.

BIBELLÄSNING

Liksom i 1986 års kyrkohandbok föreslås ett antal bibeltexter som kan läsas vid begravningsgudstjänsten. Grundinriktningen med urvalet är att texterna uttrycker en trygghet hos Gud i liv och död. Bibelläsning är ett fast moment i begravningsgudstjänsten men valet av bibelord är fritt. Erfarenheten har visat att de i kyrkohandboken föreslagna texterna ofta används vilket innebär att urvalet av texter i kyrkohandboken är betydelsefullt. En exegetisk och tematisk genomgång har gjorts av de bibelläsningar som föreslås i kyrkohandboken från 1986 och arbetsgruppen för begravningsgudstjänsten har gjort en genomgång av möjliga bibelord. De bibeltexter som nu föreslås har liksom i 1986 års kyrkohandbok samlats under tematiska rubriker (sid. 163–169 i huvudvolymen): Förgänglighet och ansvar, Tryggheten hos Gud och Löftet och hoppet. Bland dessa texter har ord ur Psaltaren en särskilt framträdande plats liksom flera evangelietexter.

FÖRBÖN OCH HERRENS BÖN

Liksom för bibelläsningarna visar erfarenheten att kyrkohandbokens förslag till förböner är viktiga som utgångspunkt för de förböner som brukas vid begravningsgudstjänsten. I och med 1986 års kyrkohandbok

tillkom alternativa böner och förbönsperspektivet förstärktes. Detta gällde dock inte ordningen för ”Begravning av dödfött barn eller barn som avlidit i späda ålder” där begravningsbönen inte finns med som angivet moment. I kyrkohandboksförslaget kallas momentet för Förbön (och alltså inte ”Begravningsbön”) i linje med förslaget som helhet. I detta moment ingår även den traditionella, sjungna förbönen, ofta kallad ”begravningsmässan”. Momentet är fakultativt utifrån bedömningen att förbönsmomentet formas i det pastorala sammanhanget med dess omständigheter. Förslaget följer alltså här nuvarande kyrkohandbok som inte alltid innefattar detta moment, men skiljer sig från kyrkoordningens nuvarande bestämmelser som anger att begravningsgudstjänsten ska innefatta överlåtelse och begravningsbön (Kyrkoordningen 24 kap. 2 §).

I förslaget finns sammanlagt fyra alternativa förböner med olika karaktär, både nya och reviderade i förhållande till 1986 års kyrkohandbok. Gemensamt för dem är att de framförallt handlar om de efterlevande och uttrycker gudsförtröstan.

Den första förbönen, som kan läsas eller sjungas, är en bearbetning av en förbön i 1986 års kyrkohandbok. Den andra förbönen är nyskriven. Båda bönerna har samma grunduppbyggnad: en inledning med tacksägelse för livet (och den bortgångnes liv) och en fortsättning med bön att Gud ska hjälpa eller omsluta i sorgen. Den första bönen stannar i tacksägelse och förtröstan på att Jesus Kristus öppnar porten till det liv som aldrig dör. Avslutningen i den andra bönen uttrycker en bön om att få vara buren av Gud och bevaras i Guds frid.

Den tredje förbönen är den som i traditionen ibland kallats ”begravningsmässan”. Denna bön kan läsas eller sjungas. Texten och musiken har i det nu aktuella förslaget i vissa delar reviderats i förhållande till 1986 års kyrkohandbok. Textraden ”som omsluter levande och döda” ersätter ”som kallar oss att komma hem till dig”. Här har en pastoral bedömning gjorts för att bönen ska fungera också vid mycket svåra dödsfall, till exempel ett barns plötsliga död. Guds omsorg lyfts fram. Innebörden av Jesu Kristi frälsningsverk har i bönen vidgats från att han ”led döden för våra synders skull” till att detta skedde ”för alla mänskors skull”. Uttrycket ”lär oss att dagligen dö från synden” har ändrats till ”hjälp oss se vår synd”. Genom textraden i dess helhet uttrycks en medvetenhet om synden och en önskan om att leva ”efter din heliga vilja”. Bönen avslutar inte längre om att ”saligt skiljas hädan” utan handlar om dödsdagen som kommer, och sedan den sista stunden: ”Och när vår dödsdag kommer låt oss utan oro möta vår sista stund”.

Den fjärde förbönen är en ny, mycket kort förbön, motiverad utifrån en pastoral bedömning att också denna typ av förbön behövs. I bönen konstateras att den döde har överlämnats till Gud och att också de närvarande får överlämna sig själva till Gud. Bönen uttrycker ett rop om hjälp, om att få bli buren och bevarad av Gud för alltid.

Herrens bön följer efter Förbön. I gudstjänstordningen anges den ekumeniska översättningen *Vår fader*. Som alternativ kan även den äldre översättningen *Fader vår* användas, se vidare sid. 11 i huvudvolymen och denna volym sid. 94.

AVSKEDSTAGANDE OCH SLUTBÖN

Avskedstagandet sker vid kistan, antingen i kyrka eller kapell (enligt avslutning A) eller vid graven på kyrkogården (enligt avslutning B). Musik kan förekomma under det att avskedstagandet sker. Avskedstagande kan också ske tidigare i gudstjänsten, efter Överlåtelsen och Bibelläsning (eventuellt även psalmsång) och före Förbön. Detta alternativ har införts utifrån en bedömning att avskedstagandet ibland upplevs komma sent i gudstjänsten. Om denna handling placeras tidigare i gudstjänsten omsluts den av den efterföljande förbönen.

Begravningsgudstjänstens Slutbön uttrycker en bön om Guds frid över den som avlidit. I förslaget finns två alternativa böner som tematiskt har samma grunduppbyggnad. I det andra alternativet tilltalas Gud som den som ”är uppståndelsen och livet”. Den som avlidit kan i båda alternativen antingen omnämnas med namn (vanligen förnamn) eller som ”hon” eller ”han”. Slutbönen kan också formuleras med andra ord men av tradition innefattas alltid bönen om att Guds eviga ljus ska lysa för den avlidne.

VÄLSIGNELSE OCH SÄNDNINGSD

Välsignelsen finns i förslaget upptagen såväl i den traditionella översättningen som i enlighet med Bibel 2000; se vidare ovan sid. 98. Korstecknande kan förekomma. Ett Sändningsord, med föreslagna eller andra ord, kan avsluta begravningsgudstjänsten liksom andra gudstjänster.

GRAVSÄTTNING/URNNEDSÄTTNING

Ibland sker gravsättning utan anslutning till begravningsgudstjänsten och därför finns i kyrkohandboksförslaget riktlinjer för vad som rymms i en sådan gudstjänst. Dessa riktlinjer ansluter nära till ordningen i *En liten bönbok* (2005). Den föreslagna ordningen innehåller psalmsång, Bibelläsning, Bön, Välsignelsen och Sändningsord. Ordningen kan också användas vid urnnedsättning.

6. FIRA GUDSTJÄNST!

Gudstjänst firas tillsammans

Gudstjänstfirandets utformning och gestaltning förutsätter delaktighet i församlingen. Redan 1986 års kyrkohandbok öppnar för detta men betydelsen blir tydligare genom förslaget till ny kyrkohandbok. Denna process handlar om de samtal som i församlingen förs om gudstjänsten. Många frågor aktualiseras. Vilka ska kunna vara med och påverka gudstjänsten? Hur är gudstjänsten inkluderande så att till exempel barnets perspektiv ryms? Vilka gudstjänstordningar ska brukas i församlingen? Vilka moment ska finnas med (ska förlåtelsens moment ingå och hur ska de i så fall gestaltas) och vilken musik ska användas (vilka musikserier, vilka delar)?

De många valalternativen, i kyrkohandboken 1986 liksom i kyrkohandboksförslaget, utgår från insikten att en kyrkohandbok behöver ge rika möjligheter till anpassning utifrån församlingens gudstjänstsituation (som behov, tradition, önskemål och rumsliga förutsättningar) genom en flexibel struktur och flera alternativ såväl för böner som för musiken i gudstjänsten. Samtidigt behöver allt hållas samman i kyrkohandboken, därmed betonas kyrkans gemensamma gudstjänstfrände.

Några gudstjänstordningar

I denna volym har hittills olika avvägningar och bedömningar i revisionsarbetet uppmärksamrats för att ge en bakgrund och förklaring till kyrkohandboksförslaget. I detta kapitel tas ett steg vidare. Här ges exempel på gudstjänst som kan formas utifrån Högmässa och Mässa/Gudstjänst. Förslagen är översiktliga och konkreta med exempel på val av musikserie, texter och böner. I förslagen finns däremot inte körsång med, men körmusik kan självklart ingå i dessa gudstjänster.

MÄSSA MED SMÅ OCH STORA (HUVUDGUDSTJÄNST)

Klockringning

Psalm

Inledningsord

I (Guds:) Faderns och Sonens och den heliga Andens namn.

Inledningsord 2 (församlingen gemensamt)

Kristusrop 5 (musikserie D)

Lovsången 8 (musikserie D)

Dagens bön

Gammaltestamentlig läsning

Psalm

Evangelium

Predikan

Trosbekännelsen

Kyrkans förbön 3 (med Bön om förlåtelse 7 och Löftesord 2)

Psalm

Lovsägelsen (musikserie D)

Helig (musikserie D)

Nattvardsbönen 4

Herrens bön

Brödsbrytelsen

Fridshälsningen

O Guds Lamm 5 (musikserie D)

Kommunionen

Bön efter kommunionen Allmän 3

(Lov)psalm

Välsignelsen

Musik

Sändningsord

Låt oss gå i frid, i vår Herres Jesu Kristi namn.

ADVENTSGUDSTJÄNST (HUVUDGUDSTJÄNST, KAN LEDAS AV LEKMAN)

Klockringning

Psalm

Inledningsord

Helig, helig, helig är Herren Sebaot.

Hela jorden är full av din härlighet.

Inledningsord 8 (kan gestaltas med dans)

Bön om förlåtelse 1

Förlåtelseord 1 (eller Löftesord 3)

Tackbön 1

Kristusrop 2 (musikserie A)

Lovsången 3 (musikserie A)

Dagens bön (med inledande hälsning)

Gammaltestamentlig läsning (med inledande och avslutande sång)

Psaltarpsalm

Epistelläsning (med inledande och avslutande sång)

Psalm

Evangelium (med inledande och avslutande sång)

Hallelujarop 3

Predikan

Trosbekännelsen

Förbön 1 (med förbönsämnen och sjunget förbönssvar 1)

Herrens bön

Lovprisning (musikserie A, Allmän)

Välsignelsen

Psalm

Avslutande musik

MÄSSA MED DOPPÅMINNELSE (HUVUDGUDSTJÄNST)

Klockringning

I (Guds:) Faderns och Sonens och den heliga Andens namn.

Psalm (samling vid dopfunten)

Inledningsord 6 eller Tydningsord 1 – från dopgudstjänsten (växelläst eller sägs av församlingen gemensamt)

Dopljus tänds och församlingen (eller prästen) säger:

Låt dessa ljus påminna oss om gåvan i dopet och Jesus som sa:

Jag är världens ljus. Den som följer mig ska inte vandra i mörkret utan ha livets ljus.

Lovsången 9 (musikserie E)

Bibelläsning (Lukas 24:13–35 eller Apostlagärningarna 8:26–31, 35–39)

Predikan

Trosbekännelsen

Kyrkans förbön 6 (med Bön om förlåtelse och löftesord, sid. 51 i huvudvolymen)

Psalm

Lovsägelsen (musikserie A)

Helig (musikserie A)

Nattvardsbön 7

Herrens bön

Brödsbrytelsen

Fridshälsningen

O Guds Lamm (musikserie A)

Kommunionen

Bön efter kommunionen (Allmän 2)

Psalm

Välsignelsen

Avslutande musik

Sändningsord (växelläst, från dopgudstjänsten)

Dopets Gud är med oss alla dagar ...

PÅSKNATTSHÖGMÄSSA (HUVUDGUDSTJÄNST)

Klockringning

Psalm

Inledningsord 1

Kristusrop 2 (musikserie A)

Lovsången 6 (musikserie B)

Dagens bön (med inledande hälsning)

Gamaltestamentlig läsning

Psaltarpsalm (växelsjungen)

Epistelläsning

Psalm

Evangelium

Hallelujarop 3 (före och efter evangelieläsningen)

Predikan

Trosbekännelsen

Kyrkans förbön 4 (med Bön om förlåtelse sid. 51 i huvudvolymen och läst gemensamt förbönssvar)

Psalm

Lovsägelsen (musikserie B)

Helig (musikserie B)

Nattvardsbön 5 (med sjunget församlingssvar)

Herrens bön

Brödsbrytelsen

O Guds Lamm

Kommunionen

Bön efter kommunionen (Påsk 2)

Lovprisning (musikserie B)

Välsignelsen

Psalm

Avslutande musik

MUSIKGUDSTJÄNST (HUVUDGUDSTJÄNST, KAN LEDAS AV LEKMAN)

Klockringning

Musik

Inledningsord 7 (... *inför Gud sjunger vi:*)

Psalm (Kristusrop 6, musikserie E)

Musik

Psaltarpsalm (växelläst)

Psalm

Evangelium

Meditation

Musik med rum för eftertanke

Kyrkans förbön 6

Herrens bön

Musik

Välsignelsen

Psalm

Avslutande musik

MEDITATIONSGUDSTJÄNST (KAN LEDAS AV LEKMAN)

Klockringning

Psalm

Inledningsord

I Guds, den treeniges namn.

Inledningsord 5

Överlåtelsebön 3

Rum för eftertanke

Kristusrop 4 (musikserie C)

Psaltarpsalm (växelläst)

Psalm

Bibelläsning

Meditation

Rum för eftertanke

Kyrkans förbön 7 (med inledande och avslutande sjunget förbönssvar 3)

Herrens bön

Psalm

Sändningsord

Gud skapar världen och vill att vi ska leva ...

Välsignelsen

Avslutande musik

VECKOMÄSSA 1

Klockringning

Psalm

Inledningsord

I (Guds:) Faderns och Sonens och den heliga Andens namn.

Inledningsord 14

Bön om förlåtelse 6

Förlåtelseord 1

Tackbön 4

Bibelläsning

Förkunnelse

Psalm (om antal psalmer i veckomässa, se sid. 80)

Lovsägelsen (musikserie E)

Helig (musikserie E)

Nattvardsbön 8

Herrens bön

Brödsbrytelsen

Fridshälsningen

O Guds Lamm (musikserie E)

Kommunionen

Bön efter kommunionen (Trefaldighetstiden 2)

Välsignelsen

Psalm

Sändningsord

Gud sänder oss att dela bröd och fred (i världen).

Låt oss gå från denna gudstjänst,

Gud till ära och människor till tjänst.

VECKOMÄSSA 2

Klockringning

Psalm

Inledningsord

I (Guds:) Faderns och Sonens och den heliga Andens namn.

Välsignelse över vår gudstjänst.

Bibelläsning

Förkunnelse

Psalm

Nattvardsbön II

Herrens bön

Brödsbrytelsen

Fridshälsningen

Kommunionen

Bön efter kommunionen (med förbön)

Psalm

Välsignelsen

Sändningsord (växelläsning)

Gud skapar världen och vill att vi ska leva ...

I maj 2012 beslutade kyrkostyrelsen att anta ett kyrkohandboksförslag. Förslaget har därefter gått på remiss och prövas i försöksverksamhet under ett år från Första söndagen i Advent 2012. En utgångspunkt för en bred reflektion om kyrkohandboks-förslaget och gudstjänstfirande finns i denna volym. Här redovisas kyrkohandboksrevisionens uppdrag, arbetsformer och process. Principiella överväganden diskuteras, till exempel teologiska, språkliga, ekumeniska och musikaliska. Utformningen av förslaget uppmärksammas. Avslutningsvis ges konkreta förslag på hur gudstjänster kan formas utifrån förslaget till ny kyrkohandbok.

Försöksverksamheten innebär att många får möjlighet att engagera sig i gudstjänsten. Förhoppningen är att denna förklaringsvolym kan fungera både som uppslagsbok och inspiration. Alla är viktiga i gudstjänsten.

KYRKOKANSLIET

POSTADRESS: 751 70 Uppsala BESÖKSADRESS: Sysslomansgatan 4
TELEFON: 018-16 95 00 FAX: 018-16 96 40 www.svenskakyrkan.se